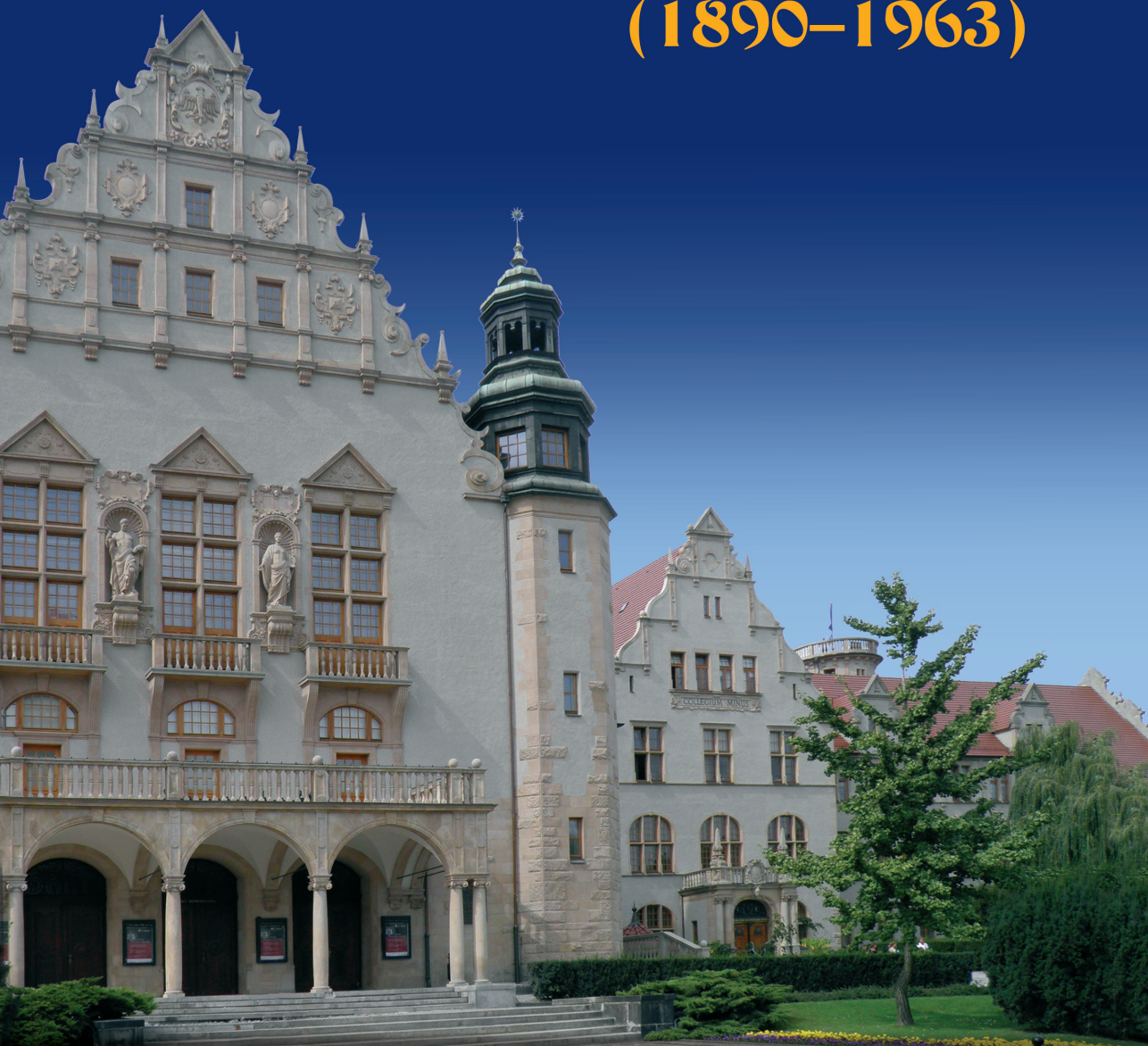

BIOGRAFIE
REKTORÓW
UAM

KATARZYNA GAN-KRZYWOSZYŃSKA
PIOTR LEŚNIEWSKI

Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)

WYDAWNICTWO NAUKOWE UAM

Kazimierz Ajdukiewicz
(1890–1963)

*Biografie Rektorów
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

REDAKTORZY SERII

PRZEMYSŁAW HAUSER

TOMASZ SCHRAMM

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

KATARZYNA GAN-KRZYWOSZYŃSKA
PIOTR LEŚNIEWSKI

Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)

POZNAŃ 2016

Recenzent: prof. dr hab. Edward Jeliński

Publikacja sfinansowana przez
Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

© Katarzyna Gan-Krzywoszyńska, Piotr Leśniewski 2016

This edition © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016

Fotografie portretu Rektora Ajdukiewicza oraz insygniów władzy Rektora UAM
wykonał Maciej Meczyński

Projekt okładki i wyklejki: Ewa Wąsowska

Redaktor: Ewa Dobosz

Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska

Łamanie tekstu: Eugeniusz Strykowski

ISBN 978-83-232-2844-8

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
UL. FREDRY 10, 61-701 POZNAŃ

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl

Dział sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 11,50. Ark. druk. 12,125.

DRUK I OPRAWA: UNI-DRUK, LUBOŃ, UL. PRZEMYSŁOWA 13

Kazimierz Ajdukiewicz
(1890–1963)

Wstęp

Napisanie biografii profesora Kazimierza Ajdukiewicza, wielkiego logika i filozofa polskiego, który w latach 1948–1952 był dwukrotnie rektorem Uniwersytetu Poznańskiego, jest zadaniem o dużym stopniu trudności. Jego niekwestionowanym, ogromnym zasługom dla rozwoju tych dyscyplin naukowych towarzyszyło także duże zaangażowanie na polu organizacyjnym i społecznym. Był przy tym osobowością niezwykłą – człowiekiem niezłomnym i odważnym, wybitnym uczonym pełnym pasji, myślicielem radykalnym i niezwykle rzetelnym.

Praca ma układ chronologiczno-problemowy. W rozdziale pierwszym – obejmującym lata 1890–1914, czyli okres od urodzenia w Tarnopolu do wybuchu I wojny światowej, została przedstawiona najbliższa rodzina przyszłego rektora Uniwersytetu Poznańskiego (UP), jego rodzice, dziadkowie oraz rodzeństwo. Omówiono krótko kolejne etapy edukacji Ajdukiewicza: najpierw uczęszczanie do szkoły powszechnej w Krakowie oraz do lwowskiego gimnazjum (1901–1908) zakończone zdaniem matury z wyróżnieniem, a następnie studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie (1908–1912), które zostały zwieńczone uzyskaniem stopnia doktora filozofii na podstawie rozprawy napisanej pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego oraz wyjazd na uniwersytet w Getyndze (1913–1914), gdzie uczęszczał na zajęcia Davida Hilberta, Leonarda Nelsona, Edmunda Landaua, Edmunda Husserla i Adolfa Reinacha. Rozdział drugi jest poświęcony udziałowi Ajdukiewicza w trzech wojnach – od chwili powołania do korpusu artylerii w armii austriackiej, początkowo w Wiedniu i w Krakowie wraz z okresem służby w forcie Verle, usytuowanym na ówczesnej granicy austro-węgierskiej, poprzez wstąpienie do wojska polskiego w 1918 r. i dowodzenie pociągiem pancernym w trakcie wojny polsko-ukraińskiej, a także ochotniczy udział w wojnie polsko-bolszewickiej w pułku artylerii górskiej od lipca do listopada 1920 r. Niezwykle intensywny i twórczy okres międzywojenny w życiu Ajdukiewicza – obejmujący wyęžoną aktywność akademicką na Uniwersytecie Lwowskim

oraz na Uniwersytecie Warszawskim, publikację podstawowych prac (w szczególności w czasopiśmie „Erkenntnis”), udział w międzynarodowych i ogólnopolskich kongresach filozoficznych – jest omówiony w rozdziale trzecim. Zawiera on również zwięzłą prezentację m.in. takich koncepcji, jak radykalny konwencjonalizm, dyrektywalna koncepcja znaczenia oraz program epistemologii semantycznej. W rozdziale czwartym zostały przedstawione dramatyczne losy Ajdukiewicza w czasie II wojny światowej bezpośrednio po rozpoczęciu działań wojennych i zajęciu Lwowa przez Armię Sowiecką, następnie pod okupacją niemiecką (1941–1944) i w trakcie drugiej okupacji sowieckiej (od lipca 1944 r.), aż do przyjazdu do Poznania w 1945 r. Przez cały ten okres Ajdukiewicz był zatrudniony na Lwowskim Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franki oraz jako docent fizyki w Państwowym Instytucie Medycznym we Lwowie, brał także aktywny udział w tajnym nauczaniu, utrzymywał się z udzielania prywatnych lekcji, pracował również jako księgowy w rzeźni miejskiej. Cały rozdział piąty jest poświęcony pobytowi Ajdukiewicza w Poznaniu i jego pracy na Uniwersytecie Poznańskim – w szczególności okresowi 1948–1952, gdy został on powołany na stanowisko rektora. Omówiona została zarówno jego działalność naukowa (w tym utworzenie katedry logiki oraz swoistego imperium logicznego – licznego grona wybitnych naukowców, pracujących twórczo we wszystkich dziedzinach szeroko rozumianej logiki, obejmującej logikę formalną, semiotykę logiczną i metodologię nauk oraz renomowanego – ukazującego się do dziś – czasopisma „Studia Logica”), jak i dydaktyczna oraz organizacyjna. Na podstawie niepublikowanych dotąd materiałów przedstawiono szczególnie stosunek ówczesnych władz państwowych do Ajdukiewicza jako profesora oraz rektora Uniwersytetu Poznańskiego. W szczególności z tej dość nietypowej perspektywy opisano pokrótce również spotkania z Adamem Schaffem. Rozdział szósty jest poświęcony ostatniemu etapowi życia Ajdukiewicza, który spędził głównie w Warszawie. Był to – z jednej strony – okres największego uznania jego dorobku, obfitujący w zaproszenia na wykłady i odczyty na najlepszych uniwersytetach w Europie oraz Stanach Zjednoczonych. Z drugiej strony okazuje się, iż był to zarazem jednak czas głębokich rozczarowań i gorzkich podsumowań własnego życia. Ajdukiewicz nawet na emeryturze bardzo intensywnie pracował, udzielając się aktywnie w polskim środowisku filozoficznym, jak również jako członek międzynarodowych gremiów naukowych. Jego nagła śmierć zaskoczyła wszystkich i przerwała pracę nad ostatnimi koncepcjami oraz nad pośmiertnie wydaną książką *Logika pragmatyczna* – zredagowaną ostatecznie przez Halinę Mortimer i Klemensa Szaniawskiego, niezwykle oryginalnym podręcznikiem logiki. Wspomniany rozdział kończy relacja

z pogrzebu oraz oficjalnych uroczystości zorganizowanych jeszcze w 1963 r. dla uczczenia pamięci Kazimierza Ajdukiewicza. Ostatnia część pracy zawiera zwięzłą prezentację losów spuścizny Ajdukiewicza po 1963 r. oraz szereg przykładów stanowiących ilustrację recepcji jego koncepcji w Polsce i na świecie. Zostały wymienione i pokrótce omówione przekłady najważniejszych prac m.in. na język angielski, francuski, hiszpański, portugalski. W rozdziale tym przedstawiono także wybrane niektóre spośród wydarzeń związanych z dziedzictwem Ajdukiewicza z okresu pięćdziesięciu lat po jego śmierci. W zakończeniu autorzy podjęli próbę podsumowania życia i działalności mistrza polskiego stylu filozofowania oraz ważnego i – jak się wydaje – zachowującego nadal aktualność przesłania Ajdukiewicza. Zebrana bibliografia zawiera wszystkie jego prace, które ukazały się drukiem, ich przekłady oraz obszerną listę publikacji dotyczącą jego życia oraz dzieł, dostępnych w wielu językach.

W pracy nad biografią wykorzystaliśmy przede wszystkim źródła archiwalne, w tym zasoby: Archiwum Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (Archiwum Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603), Archiwum Polskiej Akademii Nauk (Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141), po raz pierwszy Archiwum Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego (Korespondencja ogólna (od 1 stycznia 1939 r.), Korespondencja dotycząca „Biblioteczki Filozoficznej”, Korespondencja ogólna (od 1 stycznia 1935 do 31 grudnia 1938 r.), Korespondencja ogólna (od 1 stycznia 1930 do 31 grudnia 1934 r.), Korespondencja z wydawnictwami i drukarniami, Korespondencja dotycząca „Studia Philosophica” (do 30 czerwca 1936 r.), Korespondencja dotycząca „Studia Philosophica” (od 1 lipca 1936 r.), Księga korespondencyjna Polskiego Towarzystwa Filozoficznego), Instytutu Pamięci Narodowej (Oddział w Poznaniu oraz w Warszawie), Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (spuścizna prof. Andrzeja Tomczaka, Materiały Marii i Kazimierza Ajdukiewiczów). Pragniemy podkreślić, iż większa część owych bezcennych materiałów – w tym również zdjęć, które zamieściliśmy w niniejszej biografii – jest publikowana po raz pierwszy.

Wiele zawdzięczamy rozmowom z osobami z rodziny Kazimierza Ajdukiewicza oraz z byłymi studentami, pamiętającymi profesora, co znalazło swe odbicie w narracji.

Starano się naszkicować portret Kazimierza Ajdukiewicza, opierając się na faktach z jego pracowitego życia, które udało się ustalić na tyle, na ile pozwalał na to stan źródeł. Ze względu na nieustannie rosnącą liczbę omówień

i opracowań, zawierających niejednokrotnie istotne rozwinięcia dokonań Kazimierza Ajdukiewicza, proponujemy łaskawemu Czytelnikowi, by potraktował nasze ujęcie jako próbę uzupełnienia oraz utrwalenia obrazu i pamięci o tym wyjątkowym i wybitym polskim logiku i filozofie – innymi słowy, jak głosi tablica pamiątkowa w Instytucie Filozofii UAM w Poznaniu, o *twórcy podstaw współczesnej filozofii, logiki i metodologii nauk*.

*

Chcielibyśmy podziękować serdecznie w tym miejscu wielu osobom.

Panu Profesorowi Andrzejowi Tomczakowi dziękujemy za życzliwą pomoc, za wszystkie bardzo cenne informacje oraz przede wszystkim za zgodę na udostępnienie nam jego spuścizny zdeponowanej w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – zbiorów archiwalnych Marii i Kazimierza Ajdukiewiczów. To z tych właśnie zasobów pochodzą najciekawsze fotografie tej biografii oraz wiele unikatowych dokumentów. Nie ukrywamy, że od Pana Profesora dowiedzieliśmy się o wielu faktach związanych z życiem Kazimierza Ajdukiewicza, które nigdy nie zostały spisane – nie ma ich w żadnych archiwach.

Panu Robertowi Nowickiemu z Poznańskiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej za cierpliwość, rzetelność i wyrozumiałość w czasie wszystkich miesięcy naszych poszukiwań – to właśnie dzięki niemu dotarliśmy do nieznanymi wcześniej materiałów, które wykorzystaliśmy w niniejszej biografii.

Panu Łukaszowi Ratajczakowi z archiwów Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk za miłą współpracę oraz udostępnienie niepublikowanych dotąd listów Kazimierza Ajdukiewicza do Tadeusza Kotarbińskiego oraz wszystkim pracownikom Archiwów Polskiej Akademii Nauk, z którymi spotkaliśmy się w trakcie pracy nad biografią.

Serdecznie dziękujemy Panu Krzysztofowi Margasińskiemu za fachową pomoc przy pisaniu rozdziału o udziale Ajdukiewicza w I wojnie światowej, wojnie polsko-ukraińskiej oraz wojnie polsko-bolszewickiej, a także za liczne konsultacje oraz za udostępnienie zdjęć pociągu pancernego „Odsiecz”.

Panu Profesorowi Andrzejowi Wiśniewskiemu dziękujemy za cenną informację o zasobach archiwalnych Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego oraz Panu Profesorowi Krzysztofowi Brzechczynowi, przewodniczącemu Poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, za udostępnienie materiałów archiwalnych z lat 1918–1939.

Dziękujemy także Panu Profesorowi Romanowi Murawskiemu za poświęcony czas i udostępnienie ekspozycji niektórych elementów wyposażenia

gabinetu Ajdukiewicza na Wydziale Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Słowa podziękowań kierujemy do Pana Profesora Edwarda Jelińskiego, którego cenne i wnikliwe uwagi recenzyjne istotnie wpłynęły na ostateczny kształt pracy.

Dziękujemy Panu Profesorowi Przemysławowi Hauserowi i Panu Profesorowi Tomaszowi Schrammowi za wskazówki i pomoc w dotarciu do niektórych źródeł oraz merytoryczne uwagi dotyczące treści jeszcze na etapie maszynopisu pracy, a przede wszystkim za zaproszenie nas do udziału w poszerzaniu serii „Biografie Rektorów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu”, której są redaktorami naukowymi.

Dziękujemy Rektorowi Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Profesorowi Bronisławowi Marciniakowi za patronat oraz sfinansowanie wydania kolejnego tomu serii „Biografie Rektorów UAM”.

W trakcie przygotowania tej biografii mieliśmy zaszczyt wystąpić wielokrotnie z wykładami poświęconymi Ajdukiewiczowi i jego dorobkowi naukowemu. Dzięki zaproszeniu ze strony Benemérita Universidad Autónoma de Puebla w czerwcu i październiku 2013 r. mogliśmy niejako uczcić 50-lecie jego śmierci w ramach serii konferencji w Meksyku. Specjalne podziękowania kierujemy do Profesora Juana Manuela Camposa Beníteza, dzięki któremu poznaliśmy wydania hiszpańskojęzyczne prac Ajdukiewicza, Adama Schaffa oraz zapoznaliśmy się z pełną panoramą recepcji dokonań filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej w Meksyku. Podziękowania kierujemy również do Profesora José Vargueza Ambrosia oraz Profesora Enrique Durána Cahuicha z Meksyku.

Profesor Jean-Yves Béziau zaprosił nas z wykładami poświęconymi Ajdukiewiczowi na Universidad Federal de Rio de Janeiro, a Pani Profesor Olga Pombo – do Centro de Filosofia das Ciências da Universidade de Lisboa (CFCUL).

Dziękujemy wszystkim osobom, których nie sposób wymienić w tym miejscu, ale które przyczyniły się do powstania tej biografii. Jesteśmy bardzo wdzięczni za wszelki przejaw życzliwości oraz w każdym z tych przypadków – za całkowicie bezinteresowną pomoc. Zapewniamy, że pamiętamy o nich wszystkich.

ROZDZIAŁ I

Dzieciństwo i młodość (lata 1890–1914)

Kazimierz Józef Stanisław Ajdukiewicz urodził się 12 grudnia 1890 r. w Tarnopolu, w rodzinie rzymskich katolików. Jego rodzicami byli Bronisław Maria Ajdukiewicz (wysoki urzędnik administracji skarbowej – starszy inspektor technicznej kontroli skarbu¹) i Magdalena z domu Gärtner. Ojciec urodził w Chodorowie w Galicji, był synem Józefa Ajdukiewicza, dyrektora dóbr, i Marii z domu Rozińskiej. Zmarł w 1935 r.² Matka, Magdalena (Matylda) urodziła się w Stronsdorf w Austrii Dolnej jako córka Ignacego Gärtnera, właściciela gospodarstwa rolnego i mistrza szewskiego oraz Magdaleny z domu Bader, zajmowała się domem³. Zmarła 7 sierpnia 1929 r. we Lwowie⁴. Rodzina Andrzeja Zielińskiego zachowała następujące wspomnienie o rodzicach Kazimierza Ajdukiewicza:

O ojcu Ajdukiewicza moja Babcia i Matka wyrażały się z szacunkiem, ale tak, jakby go nie znały osobiście, co pewnie wiązało się z dystansem, jaki wobec nich zachowywał, ale matka Ajdukiewicza była dla nich osobą serdecznie bliską. Była rodowitą Austriaczką, bardzo pobożną i niezwyklej dobroci. Język polski kaleczyła z takim wdziękiem, że było to źródłem przyjaznych anegdot. Na muszkę do garnituru mówiła „motylek”. A kiedy składała życzenia moim rodzicom po ślubie, zwróciła się do Ojca z napomnieniem: „nie zrobić krzywda nasza Lituśka”. Nastoletni Ajdukiewicz przeczytał książkę Berkeleya i postanowił swą Mamę wprowadzić w problematykę idealizmu subiektywnego. Pani Ajdukiewiczowa zamiatała pokój. Przemądrzały synek pokazał jej piec.

¹ Archiwum UAM, Życiorys 1953, sygn. 82/5.

² Na podstawie IPN BU 1533/7087, s. 10 (tłum. z j. niemieckiego metryki urodzenia Marii Ajdukiewicz).

³ Tamże.

⁴ Archiwum UAM, Ankieta personalna, 20 II 1954 r. Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

- Widzisz Mamo ten piec?
- Widzę.
- On tu jest?
- Jest.

Ajdukiewicz odwrócił Mame.

- A teraz widzisz piec?
- Nie widzę.
- No to go nie ma.

Reakcja jego Matki była energiczna: „Kazik, du bist dumm wie die Nacht und zwar rozumiała wie die Möglichkeit. Piec jest, czy ja go widzę, czy nie”. Nie wiem czy młody Ajdukiewicz został od razu przekonany przez Matkę, ale w jego filozofii idealizm nigdy się nie pojawił⁵.

W rubryce „pochodzenie społeczne – przynależność klasowa rodziców” w ankiecie personalnej Ajdukiewicz wpisywał „inteligencja pracująca”. Tym samym terminem określał swoją przynależność społeczną. Jako zawód wyuczony podawał „nauczyciel matematyki, fizyki i filozofii”, a jako zawód wykonywany – „profesor uniwersytetu”⁶.

Wydaje się, iż więź Kazimierza Ajdukiewicza z jego rodzicami zawsze była niezwykle bliska i serdeczna. Po śmierci matki, Ajdukiewicz napisał w liście do Kazimierza Twardowskiego:

[z] całego serca dziękuję za list z 11 sierpnia, a w szczególności za zawarte w nim dobre słowa dotyczące Mamy. Śmierć Jej, choć oczekiwana, była dla nas wszystkich czymś, co nam wszystkie życie w innym zupełnie świetle postawiło. Ze wszystkich najciężej znosiłem cios, Micka i Ojciec. Dla Ojca zaczęły się najcięższe dni po odejściu Micki, kiedy to i Wiktor pójdzie do roboty, a i Patacki nie będą mogli Go często odwiedzać. Teraz dom Ojca jest pełny, codziennie też Ojciec jest na cmentarzu. Zdrowie Mu mimo wszystko dopisuje. Ja przyjechawszy do Lwowa z Maryną już tu zostałem, żeby trochę pracować i żeby w tych ciężkich dniach być przy Ojcu⁷.

Miał czworo starszego rodzeństwa. Starsza siostra, Maria „Micka” Ajdukiewicz (1878–1964), „duch opiekuńczy” dla młodszej siostry i dla trzech braci, była nauczycielką⁸. Wiktor „Torciu” Ajdukiewicz (1884–1952), mate-

⁵ A. Zieliński, *Życie trudne, ale pogodne*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 22–23.

⁶ Archiwum UAM, Ankieta personalna 20 II 1954 r., Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

⁷ *Korespondencja z Kazimierzem Twardowskim*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 120–121.

⁸ Archiwum UAM, Ankieta personalna 20 II 1954 r., Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

1. Siostra Kazimierza Ajdukiewicza – Maria,
1956 r.

2. Brat Kazimierza Ajdukiewicza – Zygmunt,
1956 r.

matyk, który całe życie zmagał się z astmą, pracował jako profesor szkoły średniej, po 1945 r. – w Szkole Przemysłowej w Krakowie, a pod koniec życia – jako wykładowca matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jadwiga „Pałacka” Dancewiczowa (1885–1967) ukończyła filologię polską, uczyła w gimnazjach, była autorką podręczników gramatyki języka polskiego i pracowała w liceum ogólnokształcącym w Warszawie⁹. Najbliższy Kazimierzowi był brat Zygmunt „Argus” lub „Gruby” (1886–1959), inżynier górnicy¹⁰. Andrzej Ajdukiewicz wspominał:

⁹ A. Ajdukiewicz, *Kazimierz Ajdukiewicz – wspomnienia rodzinne bratanka*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pełc, Warszawa 2006, s. 189. Spotykane są w dokumentach różne zapisy nazwiska Dancewicz, Tancewicz, Dońcewiczowa (por. IPN BU 1533/7087, s. 7).

¹⁰ Podobnie jak Kazimierz, uczęszczał on do szkoły powszechnej w Krakowie i do gimnazjum we Lwowie. Również rozpoczął studia filozoficzne na Uniwersytecie Jan Kazimierza we Lwowie, ale ostatecznie ukończył Wydział Górniczy, a rok później Wydział Hutniczy na

3. Pochwała za ukończenie pierwszego półroczu klasy II Szkoły im. św. Barbary w Krakowie.

Każde z rodzeństwa miało w tej rodzinie określony wpływ na pozostałych, co do późnych lat podkreślali. Mnie w dzieciństwie najbardziej podobało się, gdy zwracali się do siebie wyłącznie za pomocą szkolnych przezwisk. Również o swoim ojcu, którego niezmiernie ciepło wspominali, mówili wyłącznie „Batory”¹¹.

W latach 1896–1899 Ajdukiewicz uczęszczał do szkoły powszechnej w Krakowie, dokąd z Tarnopola przeprowadziła się cała rodzina. Następnie przeniosła się do Lwowa, który okazał się najważniejszym miastem w jego życiu. Od roku 1901 był uczniem Cesarsko-Królewskiego Gimnazjum Franciszka Józefa (późniejszego III Gimnazjum Klasycznego im. Stefana Batorego), gdzie z wyróżnieniem zdał maturę 5 czerwca 1908 r.¹² Zieliński – wspominając rodzinę Ajdukiewiczów – pisze:

Dom rodzinny młodego Ajdukiewicza był wypełniony licznym rodzeństwem, w którym dominowała najstarsza siostra Micka, ale jej autorytet był wystawiany na próbę przez młodszych braci, pełnych pomysłów i skłonnych do żartów. Ułożyli rodzinny kodeks karny, z którego zdołałem się dowiedzieć o jednym zaledwie artykule. Za zagięcie dywanu delikwent był skazywany na „dożywotnie krzyczenie obostrzone praniem i wielkim sprzątaniem co tydzień”¹³.

W roku akademickim 1908/1909 Ajdukiewicz został studentem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Studiował filozofię, matematykę oraz fizykę. Poza seminarium Kazimierza Twardowskiego, uczęszczał na wykłady najwybitniejszych, słynnych profesorów lwowskich: matematyka Wacława Sierpińskiego, fizyka Mariana Smoluchowskiego, filozofa Mścisława Wartenberga, bizantynisty Kazimierza Zakrzewskiego oraz

Akademii Górniczej w mieście Leoben (w Styrii, w środkowej Austrii). Pracował m.in. w kopalniach soli i węgla, a przed wojną był naczelnym dyrektorem technicznym kopalń w Katowicach. Jego żoną była Irena Matuzińska. Mieli dwoje dzieci – Krystynę i Andrzeja. W 1939 r. Zygmunt przekroczył granicę z Węgrami i jako uchodźca został internowany. Następnie przedostał się do Wojska Polskiego we Francji, skąd został reklamowany do przemysłu i od marca 1940 r. przez pięć lat pracował jako doradca górniczy Państwowego Instytutu Badań i Poszukiwań Górniczych w Ankarze. Wrócił do Polski i od 1 maja 1946 r. został zatrudniony jako zastępca dyrektora Działu I Górnictwa w Instytucie Naukowo-Badawczym Przemysłu Węglowego w Katowicach. Zob. IPN BU 1532/6179, s. 8–9.

¹¹ A. Ajdukiewicz, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 189. Matka Kazimierza Ajdukiewicza miała na imię Magdalena. Podawana jest różna pisownia jej nazwiska panińskiego – np. Gertner zamiast Gärtner w kwestionariuszu paszportowym Zygmunta Ajdukiewicza z 16 XI 1956 r. IPN BU 1532/6179, s. 15.

¹² Archiwum UAM, Autobiografia prof. dra Kazimierza Ajdukiewicza, [Poznań, 10 XII 1945 r.], sygn. 82/5.

¹³ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 23.

L. 1.

Gimnazjum *Franciszka Józefa* we *Swowie*

Świadectwo dojrzałości.

Adalbert *Karimierz*
prof. Stanisław

urodzony dnia *12. grudnia* 1890 w *Tarnopolu*
w *Salicji* religii *rzymsko-kat.* ukończył studia gimna-
zjalne w r. 1908, a to: klasa I – VIII w r. 16. gimna-
zjum *Franciszka Józefa* we *Swowie* w l. 1901 – 1908.

i zdawał egzamin dojrzałości w myśl rozporządzenia ministerialnego z dnia 29. lutego 1908,

L. 10.051 (Dz. r. p. Nr. 18) po raz *pierwszy*

Na podstawie tego egzaminu uznano go

dojrzałym z odznaczeniem
do studiów w Uniwersytecie.

We *Swowie* dnia *5. czerwca* 1908

[Signature]
Przewodniczący komisji egzaminacyjnej.

[Signature]
Dyrektor Gimnazjum.

[Signature]
Gospodarz klasy.

L. składu 55. B.

4. Świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem.

5. Dyplom doktorski.

logika i filozofa Jana Łukasiewicza. W roku 1912 uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie dysertacji przygotowanej pod kierunkiem prof. Kazimierza Twardowskiego pod tytułem „O stosunku aprioryzmu przestrzeni u Kanta do kwestii genezy wyobrażenia przestrzeni”. W październiku 1913 r. zdał pierwszą część egzaminu na nauczyciela w zakresie szkoły średniej. Wybrał filozofię i matematykę jako przedmioty główne oraz fizykę jako przedmiot poboczny¹⁴. W tym okresie ukazała się drukiem jego pierwsza praca

¹⁴ Egzamin państwowy na nauczyciela matematyki w szkole średniej Ajdukiewicz zdał w 1916 r.

naukowa pod tytułem *O odwracalności stosunku wynikania*. Na świadectwie ukończenia nauki na uniwersytecie czytamy:

My Rektor c.k. Uniwersytetu we Lwowie i Dziekan Wydziału Filozoficznego poświadczamy niniejszym, że Pan Ajdukiewicz Kazimierz Stanisław Józef (3 im.) rodem z Tarnopola w Galicji imatrykulowany na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu tutejszego na podstawie świadectwa dojrzałości c.k. III gimnazjum we Lwowie z dnia 5 czerwca 1908 r., uczęszczał na wykłady od półrocza zimowego roku akademickiego 1908/9 do półrocza zimowego roku akademickiego 1912/13 bez przerw razem przez dziewięć półroczy. O policzalności tych półroczy do przepisowego okresu nie przesądza się obecnie. Zachowanie się akademickie kandydata było zgodne z przepisami akademickimi.

W roku akademickim 1913/1914 Ajdukiewicz wyjechał na dalsze studia do Getyngi – wyjątkowego ośrodka akademickiego, w którym pracował jeden z najsłynniejszych matematyków w dziejach tej dyscypliny – David Hilbert (1862–1943). Hilbert po dziś dzień pozostaje najwybitniejszym przedstawicielem formalizmu – kierunku badań nad podstawami matematyki i zarazem stanowiska w zakresie filozofii matematyki. To właśnie on w czasie słynnego wystąpienia królewieckiego, 8 września 1930 r., sformułował legendarne *dicum*: „Wir müssen wissen, wir werden wissen” (Musimy wiedzieć, będziemy wiedzieć)¹⁵.

Ajdukiewicz zapisał się jako student na Wydział Filozoficzny i uczęszczał na wykłady twórcy fenomenologii, filozofa i matematyka, Edmunda Husserla (1859–1938), filozofa Adolfa Reinacha (1883–1917), matematyków – Leonarda Nelsona (1882–1927) i Edmunda Landaua (1877–1938) oraz samego Hilberta. Pracował głównie u Reinacha i pod koniec roku akademickiego oddał pracę pod tytułem *Ein Beitrag zur Analyse des Bewegungsbegriffes* (Przyczynek do analizy pojęcia ruchu). W tym okresie opublikował także recenzję pracy Leona Chwistka zatytułowanej *Zasada sprzeczności w świetle najnowszych badań B. Russella*. W czasie wakacji wielkanocnych 1914 r. wygłosił we Lwowie, na posiedzeniu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego odczyt pod tytułem „Nowa aksjomatyka arytmetyki Hilberta”¹⁶.

¹⁵ Ta fraza – która została także umieszczona na płycie nagrobnej Hilberta – jest skierowana przeciwko niemniej słynnemu w tamtych czasach aforyzmowi *ingoramus et ignorabimus* (nie wiemy i wiedzieć nie będziemy), który pochodzi z eseju niemieckiego przyrodnika, Emila du Bois-Reymonda, opublikowanego po raz pierwszy w 1872 r.

¹⁶ K. Ajdukiewicz, *Minutiae. Autobiografia i eseje z początku lat dwudziestych*, „Filozofia Nauki”, R. XXI, 2013, nr 2, s. 160.

22 lutego 1915 r. wygłosił odczyt zatytułowany „W sprawie interpretacji Kantowskiego wyrażenia: forma zjawiska”. W tym okresie brał też czynny udział w ruchu niepodległościowym jako szeregowiec tzw. Stałych Drużyn Strzeleckich – zawiązku późniejszego Legionu Strzeleckiego¹⁷.

Dalsze studia i prace przerwał wybuch I wojny światowej¹⁸.

¹⁷ Tamże. Ajdukiewicz podaje nazwę: Stałe Drużyny Strzeleckie. Chodzi o Polskie Drużyny Strzeleckie, powstałe w Galicji w 1911 r., szkolące młodzież do przyszłej walki z Rosją u boku Austriaków. Organizacja działała legalnie, by przygotować kadry. Komendantem naczelnym Polskich Drużyn Strzeleckich był Mieczysław Neugebauer (ps. Szczęsny Norwid), okręg I we Lwowie znajdował się pod przewodnictwem Henryka Bagińskiego. (Znaczna część archiwów tych organizacji uległa zniszczeniu, por. T. Wawrzyński, *Materiały źródłowe do dziejów polskich organizacji wojskowych 1908–1914*, s. 2 <http://archiwumcaw.wp.mil.pl/biuletyn/b13_14/b13_14_6.pdf> [dostęp: 22 II 2013]). Już w roku powstania tej organizacji Komenda Naczelna zacieśniła współpracę z Komendą Główną Związku Walki Czynnej (ZWC), co doprowadziło w chwili wybuchu wojny do podporządkowania Polskich Drużyn Strzeleckich Józefowi Piłsudskiemu. Nazwa „Stałe Drużyny” może także odnosić się do Stałych Drużyn Sokolich, oficjalna nazwa – Sokole Drużyny Polowe, pod patronatem Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, które utworzyło w 1912 r. organizację wojskową w obawie przed konkurencją ze strony „Strzelca”. T. Wawrzyński, *Materiały źródłowe...*, s. 3. Powstanie większości organizacji paramilitarnych wiązało się z inicjatywą tajnego ZWC utworzonego przez Józefa Piłsudskiego i Kazimierza Sosnkowskiego w 1908 r. Następnie powstawały jawne polskie organizacje mające na celu przysposobienie wojskowe. Do największych należały: Drużyny Bartoszone, Związek Strzelecki, Polskie Drużyny Strzeleckie i Stałe Drużyny Sokole. Głównymi działaczami tych organizacji byli: Stefan Paślawski, Kazimierz Sosnkowski, Władysław Sikorski, Edward Rydz, Marian Kukiel, Walery Sławek, Mieczysław Neugebauer i Marian Januszajtis. Nazwa Legion Strzelecki – prawdopodobnie chodzi tu o nazwę powstałego we Lwowie tzw. Legionu Wschodniego, inaczej II Legionu Polskiego, który działał w dniach 27 sierpnia – 21 września 1914 r., gdzie służył kpt. Józef Haller. Ostatecznie oddział ten przekształcono w 3. Pułk Piechoty Legionów Polskich. J. Rzepecki, *Sprawa Legionu Wschodniego 1914*, Warszawa 1966, s. 111, 147, 164.

¹⁸ Archiwum UAM, Autobiografia prof. dra Kazimierza Ajdukiewicza, [Poznań, 10 XII 1945 r.], sygn. 82/5.

ROZDZIAŁ II

Na froncie (lata 1914–1920)

1. Pierwsza wojna światowa

Ajdukiewicz bardzo skromnie wspomina o swoim udziale w pierwszej wojnie światowej – w oficjalnych ankietach nie pisze w ogóle o odznaczeniu za waleczność (*Grosse silberne Tapferkeitsmedaille*). Do służby w artylerii został powołany i odbywał ją początkowo w Wiedniu, następnie przez dwa tygodnie w Krakowie i we wrześniu został przydzielony do fortu Verle (niem. *Werk Verle*, wł. *Forte Busa di Verle*, *Forte la Pozzona*), leżącego na ówczesnej granicy austro-węgierskiej¹⁹.

To za uratowanie żołnierzy zatrutych gazem bojowym w rozbitym forcie Ajdukiewicz otrzymał wspomniane wyżej odznaczenie. Ów medal – Medal za Odwagę – został ustanowiony w 1789 r., a ostateczną nazwę nadano mu w 1809 r. Od 1848 r. wprowadzono dwie klasy – pierwszą i drugą (tzw. duży i mały srebrny medal). W czasie wojny, w 1915 r., cesarz Franciszek Józef I dodał klasę brązową. W 1917 r. cesarz Ferdynand I wprowadził klasę złotą i srebrną dla oficerów. Do 1917 r. medal srebrny nadawano wyłącznie szeregowcom oraz podoficerom i podwładni otrzymywali go z rąk dowódców. Medal srebrny pierwszej klasy był najwyższym odznaczeniem, który mógł zostać przyznany szeregowcowi lub podoficerowi. Wraz z nadaniem przysługiwała żołnierzowi dożywotnia pensja 15 koron miesięcznie²⁰.

¹⁹ Zob. *Miscellanea* Kazimierza Ajdukiewicza, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 92–99.

²⁰ W czasie I wojny światowej nadano łącznie w monarchii habsburskiej 143 tysiące medali srebrnych pierwszej klasy. Zob. <<http://www.austro-hungarian-army.co.uk/bravmed.htm>> [do-

Ajdukiewicz brał udział w słynnej ofensywie na miasto Asiago – nosi ona włoską nazwę „Battaglia degli Altipiani” (Bitwa o płaskowyż). W armii monarchii austro-węgierskiej mówi się w odniesieniu do tej operacji wręcz o „Strafexpedition” (o ekspedycji karnej). Walki toczyły się od 15 maja do 10 czerwca 1916 r.²¹

W krótkim artykule autobiograficznym zredagowanym w trzeciej osobie Ajdukiewicz pisze o swojej pracy naukowej w czasie wojny:

W chwilach spokojniejszych przygotowywał się do drugiej części egzaminu nauczycielskiego i rozpoczął przekład polski dzieła Laplace’a *Essai philosophique sur les probabilités*. Otrzymaawszy z powodu nadwyżęzonego ustawiczną służbą frontową zdrowia przydział do baterii zapasowej, przebywał w Wiedniu od czerwca do sierpnia 1917, po czym znowu odszedł na włoski front do doliny Adygi. W ciągu następnej zimy, dającej pewne wytchnienie od walk, prowadził dalej rozpoczęte studia i przerobił też pracę swoją *Ein Beitrag zur Analyse des Bewegungsbegriffes*, którą mu nadesłał komitet byłych uczniów Reinacha, poległego na froncie zachodnim, przystępujący do wydania księgi pamiątkowej ku czci zmarłego profesora, z prośbą o przygotowanie tej rozprawy do druku w zamierzonej księdze. Rozprawa ta nie została jednak wydrukowana, gdyż zamiar wydania księgi pamiątkowej nie doszedł do skutku²².

Nawet w czasie wojny Ajdukiewicz starał się odwiedzać państwa Twardowskich we Lwowie. W 1918 r. uzyskał kolejne uprawnienia zawodowe – do nauczania filozofii i matematyki (jako przedmiotów głównych) oraz do nauczania fizyki (jako przedmiotu dodatkowego) w szkołach średnich. W październiku tego roku został zastępcą nauczyciela w III Gimnazjum Klasycznym im. Stefana Batorego, którego wcześniej był uczniem.

2. Wojna polsko-ukraińska

Udział Ajdukiewicza – w stopniu porucznika artylerii – w wojnie polsko-ukraińskiej, związany z pociągiem pancernym (P.P.5) „Odsiecz I”, którym także dowodził, jest niezwykle trudny do szczegółowego odtworzenia ze względu na dotkliwy brak materiałów²³. Według najnowszej monografii do-

stęp: 28 I 2014]; J. Stolzer, Ch. Steeb, *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996, s. 235, 241–243 oraz 296.

²¹ Pod Asiago, lecz w 1918 r. w mundurze tej samej armii co Ajdukiewicz – co więcej, również w artylerii – walczył Ludwig Wittgenstein, który także został odznaczony za odwagę.

²² K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 160–161.

²³ Rozkaz z czerwca 1919 r. mówił, iż: „Pociągi pancerne winny nadsyłać przez Dowództwa Baonu Kolejowego do Oddziału IV A Naczelnego Dowództwa raporty: 1, 11 i 21 każdego miesiąca

tyczącej działań polskich pociągów pancernych (określanych również krótko mianem pancerek) nie da się określić dokładnej liczby takich pociągów w latach 1918–1920. Można zakładać, iż istniało około 90 jednostek tego typu. Ponieważ skład niektórych z nich był zestawiany doraźnie na potrzeby frontu, nie pojawiały się one nawet w oficjalnej ewidencji²⁴.

Pociągi pancerne, które sformowano naprędce, wykorzystując austro-węgierski tabor kolejowy, były jednymi z pierwszych jednostek biorących udział w walkach o ukształtowanie granic odradzającego się państwa²⁵.

z wymienieniem stanu: załogi, bojowego taboru, uzbrojenia i amunicji. Wszystkie Baony Kolejowe i Pociągi Pancerne winny prowadzić stale pamiętnik wojenny, do którego w miarę możliwości dołączać albumy zdjęć fotograficznych i szkice, dla przyszłego Muzeum Kolejnictwa Wojskowego. Pamiętnik prowadzi własnoręcznie albo dowódca Baonu Kolejowego albo adiutant Baonu oraz Dowódca Pociągu Pancernego. Oprócz tego wszystkie Baony Kolejowe i Pociągi Pancerne winny przekładać Oddziałowi IV A Naczelnego Dowództwa miesięczne wyciągi z pamiętników, które muszą ujmować dokładne daty. Do miesięcznych raportów załączać w miarę możliwości albumy fotograficzne”. Tekst rozkazu udostępnił nam Krzysztof Margasiński. Zgodnie z rozkazem Ajdukiewicz powinien jako dowódca pociągu pancernego prowadzić Dziennik bojowy pociągu pancernego P.P. 5 „Odsiecz I”. Być może taki właśnie dziennik został zniszczony we wrześniu 1939 r. wraz z innymi dokumentami Archiwum Wojskowego, które były dokumentami tajnymi. Podobny problem wiąże się z ustaleniem szlaku bojowego tego pociągu pancernego. Według ustaleń Margasińskiego w Archiwum Wojskowym (współcześnie – Centralne Archiwum Wojskowe) znajdowały się trzydzieści dwie relacje oficerów służących w polskich pociągach pancernych. Niestety, cały ten zbiór zaginął. Nie sposób zatem ustalić szlak bojowy danej jednostki. Wiadomo, że we wspomnianym zbiorze znajdowały się dwa raporty dotyczące działań pociągu P.P. 5 „Odsiecz I” – relacja kpt. Eugeniusza Peplowskiego, zatytułowana „*Odsiecz I 1918–1919*” oraz druga – autorstwa ppor. Kazimierza Wachowicza pod tytułem *Pociąg pancerny 5 „Odsiecz I” na froncie ukraińskim w 1919 roku*. Margasiński poinformował nas, iż do dzisiaj zachowało się dziesięć pamiętników wojennych polskich pancerek. Występowanie tego rodzaju trudności związanych z ustaleniem działań pociągów pancernych potwierdza wybitny specjalista w zakresie dokumentacji sprzętu wojskowego, Janusz Magnuski, który pisze: „Wielu drobnych faktów z owych burzliwych dni, gdy sytuacja zmieniała się z godziny na godzinę, gdy krzyżowały się rozkazy i kontrrozkazy, gdy przybywali wciąż nowi ludzie – jednym słowem, gdy rodziła się siła zbrojna niepodległej II Rzeczypospolitej – nie da się odtworzyć z całkowitą jednoznacznością”. Zob. J. Magnuski, *Pociąg pancerny „Śmiały”*, Warszawa 1996, s. 51.

²⁴ Zob. A. Jońca, *Pociągi pancerne z Legionowa*, Warszawa 2013, s. 5. W okresie walk o granice można wskazać na powstanie wielu składów pociągów, które określone zostały jako pancerne. Krzysztof Margasiński podaje, iż część z nich stanowiły pociągi o oficjalnie zatwierdzonych numerach oraz nazwach, wśród nich był także „Odsiecz I” oraz improwizowane pociągi pancerne. W marcu 1919 r. było 18 etatowych pociągów pancernych, K. Margasiński, *Zarys historii polskich pociągów pancernych 1863–1920*, [w:] J. Jurczyk, K. Margasiński, *Dziennik pociągu pancernego „Hallerczyk”*, Czechowice-Dziedzice – Częstochowa 2010, s. 35–39; A.J. Ostrówka: *Pociągi Pancerne Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2004; W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołyńia w roku 1919*, Lwów–Warszawa 1928, s. 26 i n.

²⁵ Pierwszym powstałym pociągiem pancernym zmontowanym w Polsce był P.P. 3 „Lwówianin”, późniejszy „Lis-Kula”, por. K. Margasiński, *Zarys historii polskich pociągów...*, s. 36.

Ze względu na pilną potrzebę szybkiego wsparcia polskich jednostek we Lwowie zaczęto przygotowywać składy mające wspomóc militarnie oraz logistycznie polskie oddziały ścierające się z siłami Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej – jednego z dwóch państw ukraińskich, powstałych w wyniku I wojny światowej²⁶. To pociągi pancerne stanowiły skuteczną i groźną broń na nieustabilizowanym froncie polsko-ukraińskim²⁷.

6. Pociąg pancerny „Odsiecz I”.

²⁶ Siły zbrojne ZURL to Ukraińska Armia Halicka. Zob. M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920*, Toruń 2002.

²⁷ A. Jońca, *Pociągi pancerne...*, s. 5. Użycie tej broni doceniano w trakcie walk, wskazując na nowatorstwo taktyki pociągów pancernych. Potwierdzały to słowa majora Marjańskiego w wywiadzie udzielonym Melchiorowi Wańkowiczowi: „Front nasz, dzięki inicjatywie generała [T. Rozwadowskiego – K.G.-K., P.L.] wypracowuje po prostu nowe metody walk, przystosowane do naszych warunków. Zastosowanie tak szerokie pociągów pancernych, których coraz więcej warsztaty puszczaają na szyny, jest bodaj dla nich najtypowsze. Generał nie tylko w taktyce pociągów, zupełnie nowej (wojna dotychczasowa знаła je tylko jako osłonę tyłów, my ich używamy dla przełamania frontu), ale i w ich zestawieniu i uzbrojeniu (sowite zaopatrzenie w artylerię) poczynił poważne innowacje”. „Gazeta Warszawska” nr 64 z dn. 24 II 1919 r., *Z frontu lwowskiego* (artykuł wskazany przez K. Margasińskiego).

W listopadzie 1918 r. z rozkazu gen. Tadeusza Rozwadowskiego (Dowództwo Armii „Wschód”) w Krakowie oraz w Nowym Sączu rozpoczęto seryjną budowę pociągów pancernych pod nazwą: Krakowska Bateria Kolejowa Liczby (z kolejnymi numerami). Kierownictwo nad budową tych jednostek powierzono początkowo mjr. Marjańskiemu, po nim przejął obowiązki kpt. Jan Słuszkiewicz. Budowę jednostek rozpoczęto w Warsztatach Kolejowych w Woli Duchackiej i w Nowym Sączu, Zakładach Zieleniewskiego (opancerzanie lokomotyw i wagonów), Ogrzewalni Kraków-Podgórze oraz w Zbrojowni Wojska Polskiego na ul. Rakowieckiej – tutaj wykonywano uzbrajanie wagonów artyleryjskich w działa zdjęte z krakowskich fortów i w armaty polowe²⁸. Właśnie na Rakowieckiej – pod kierownictwem por. Ajdukiewicza – zamontowano w ciągu sześciu dni uzbrojenie.

Pierwszy skład był gotowy 22 listopada 1918 r. pod nazwą „Krakowska Bateria Kolejowa Liczby 1”, (KBK L.1). Jego dowódcą został mianowany por. Kulczycki. Dowodzenie artylerią tej jednostki przypadło w udziale Ajdukiewiczowi²⁹. Początkowo opancerzony był jedynie parowóz. Kryte wagony drewniane oraz węglarki z artylerią zostały obetonowane od wewnątrz lub opancerzone blachą³⁰. Zanim jeszcze pociąg wyruszył na odsiecz Lwowa, powierzono mu patrolowanie linii kolejowych w rejonie Przemyśla. Pod koniec grudnia 1918 r. otrzymał nazwę „Odsiecz” i uczestniczył w drugiej odsieczy stolicy Małopolski.

²⁸ W. Rawski, *Krakowscy artylerzyści roku 1918 i pociągi pancerne*, [w:]: *Artyleria polska. Historia – terażniejszość – przyszłość*, Toruń 2007, s. 113–115; tenże, *Odsiecz Przemyśla w listopadzie 1918 r. Pociąg pancerny kapitana Prymusa*, „Rocznik Przemyski. Historia Wojskowości” 41, 2005, z. 1, s. 136–137.

²⁹ Symbol rozpoczynający się dużą literą „L.” wraz z kolejną cyfrą stanowił numer porządkowy jednostki. Zob. K. Margasiński, *Zarys historii polskich pociągów...*, s. 7, 37. Należy odnotować, że Magnuski podaje błędnie, iż P.P. „Odsiecz” był zdobyczym pociągiem austriackim, który podzielono pod koniec listopada na dwie panczerki – P.P. 1 „Piłsudczyk” oraz P.P. 2 „Śmiały”, co miało nastąpić dopiero we Lwowie. Por. J. Magnuski, *Pociąg pancerny...*, s. 51 oraz K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 161–162, gdzie podano, iż 31 października na rozkaz pułkownika Bolesława Roi (dzień później mianowanego generałem) przejął dowództwo austriackiej baterii zapasowej, w 1. Pułku Artylerii Wałowej, które następnie zdał i 7 listopada rozpoczął formowanie pociągu pancernego, doraźnie zestawiając jego skład. Według ustaleń Margasińskiego, Ajdukiewicz służył jako dowódca panczerki prawdopodobnie od lutego 1919 r. Zob. W. Rawski, *Krakowscy artylerzyści roku 1918 i pociągi pancerne*, [w:]: *Artyleria polska. Historia – terażniejszość – przyszłość*, Toruń 2007, s. 116.

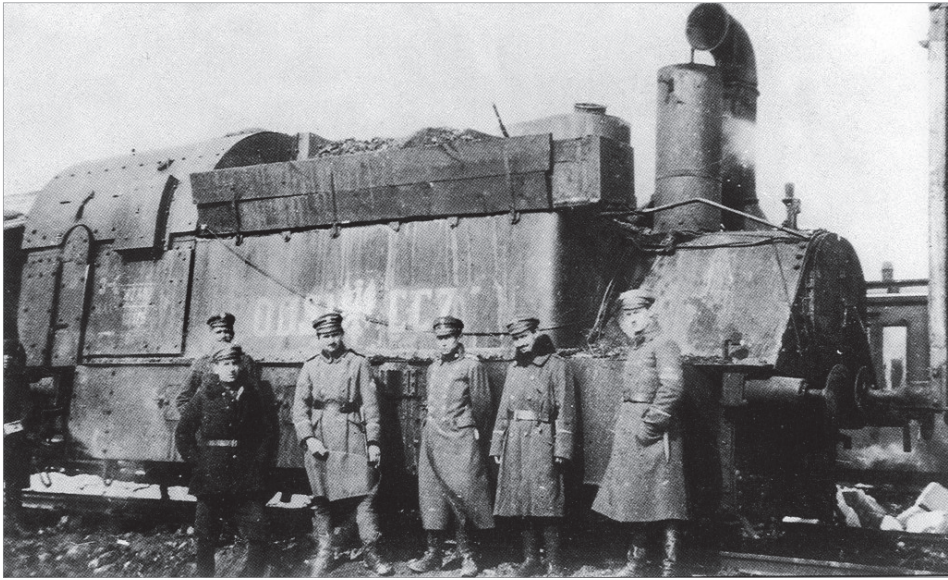
³⁰ Zob. mjr Stanisław Czerepiński, *Historyczny rozwój pociągu pancernego w Polsce*, „Przegląd Artyleryjski”, nr 10–11–12 z listopada–grudnia 1924, s. 361 i n. Budowany w tym samym czasie pociąg pancerny KBK L2, przyszedł P.P. 4 „Hallerczyk”, miał w składzie cztery armaty 8 cm w wozach pancernych, trzy wozy pancerne szturmowe oraz 15 karabinów maszynowych. Zob. K. Margasiński, *Zarys historii polskich pociągów...*, s. 7.

7. Wykolejone wagony bojowe pociągu pancernego „Odsiecz I” dn. 22 lutego 1919 r. między Rodatyczami a Gródkiem Jagiellońskim.

8. Improwizowany wagon artyleryjski pociągu pancernego „Odsiecz I” z zamontowaną haubicą połową 10 cm M.1914 firmy Škoda.

9. Standardowa lokomotywa pancerna austro-węgierskiej serii 377 numer 402, przydzielona do pociągu pancernego „Piłsudczyk”. Wobec zdefektowania (16 lutego 1919 r.) lokomotywy półpancernej „Odsiecz” (austro-węgierska seria 54) tymczasowo została przydzielona lokomotywa serii 377.402. Pierwszy z prawej – porucznik Kazimierz Ajdukiewicz (na rękawie godło naramienne pociągu pancernego „Odsiecz I”).

7 stycznia 1919 r. pociąg wspierał 1. Batalion 36. Pułku Piechoty na linii Rawa Ruska – Żółkiew w walkach o wsie Zagórnia i Hołe Rawskie, a następnie – w zdobyciu samej Żółkwi i przebiciu się do Lwowa z zaopatrzeniem³¹. Nazwa pociągu została wkrótce zmieniona na „Odsiecz I”, ponieważ sformowano pancerkę P.P. 18 „Odsiecz II”³². W lutym 1919 r. pociąg patrolował teren na zachód od stolicy Galicji na trasie Gródek – Sądowa Wisznia. 22 lutego stracił pod Gródkiem dwa wagony bojowe, w tym – wagon artyleryjski³³.

³¹ Zob. *Zarys historii wojennej 36-go pułku piechoty Legji Akademickiej* (oprac. S. Pomażański), Warszawa 1930, s. 7. Por. też M. Klimecki, *Lwów 1918–1919*, Warszawa 1998, s. 151 i n. Notatki Ajdukiewicza, zgodnie z którymi pierwsze walki stoczono pod Przemyślem oraz dotyczące udziału w walkach o Chyrów oraz na linii kolejowej Chyrów – Przemyśl, pod Rawą Ruską i Lublinem na przełomie listopada i grudnia 1918 r., nie są do końca ściśle. Zob. K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 162. Por. W. Rawski, *Odsiecz Przemyśla w listopadzie 1918 r. Pociąg pancerny kapitana Prymusa*, „Rocznik Przemyski. Historia Wojskowości” 41, 2005, z. 1, s. 137–150.

³² Był to pociąg pancerny P.P. 18 „Odsiecz II”, przemianowany z dawnego P.P. 6 <<http://odkrywca.pl/pociagi-pancerne-cz-5,648553.html>> [dostęp: 22 II 2013].

³³ Zginął wtedy żołnierz Michał Barowicz, a ppor. Witold Langner, zmarł w wyniku odniesionych ran 7 marca 1919 r. we Lwowie, *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w woj-*

Taki skład uczestniczył nadal w walkach pod Kamieniobrodem o most na rzece Wereszczycy i poniósł dalsze straty³⁴.

O ciężkich walkach w tym rejonie wspomina ówczesny korespondent wojenny – Melchior Wańkowicz – w wywiadzie dla „Gazety Warszawskiej”, przeprowadzonym z majorem Marjańskim (ówczesnym zastępcą szefa sztabu generała Rozwadowskiego) i podkreślającym znaczenie utrzymania linii kolejowej dla funkcjonowania Lwowa³⁵.

Ze względu na zużycie i straty w spręcie pociąg został wycofany z walk. Warto odnotować także, iż 5 marca 1919 r. nastąpił wybuch wagonu amunicyjnego na Dworcu Czerniowieckim we Lwowie, ale nie spowodowało to już dalszych uszkodzeń. Po prawie dwutygodniowej naprawie – od 7 do 20 marca

10. Załoga pociągu pancernego „Odsiecz I” wraz z dowódcą por. Kazimierzem Ajdukiewiczem w kwietniu 1919 r. pod Rawą Ruską.

nach 1919–1920, Wojskowe Biuro Historyczne Warszawa 1934, s. 29, 469. <<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doc metadata?id=56413&from=publication>> [dostęp: 13 III 2013].

³⁴ K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 162.

³⁵ Zob. [Melchior Wańkowicz] *Z frontu lwowskiego*, „Gazeta Warszawska” nr 64 z 24 II 1919 r. „Cały ich [Ukraińców – K.G.-K., P.L.] wysiłek natomiast skierowany jest na przerwanie toru kolejowego i na ogłodzenie miasta w ten sposób. Był pan w bombardowanym Gródku i uczestniczył w walkach pozycyjnych pod Kamieniobrodem, więc zapewne orientuje się Pan w charakterze tej akcji dobrze. My tor obronimy [...]”.

– panczerka otrzymała nowe wagony bojowe. W związku z tym zmienił się jej wygląd. Po uzupełnieniu sprzętu „Odsiecz I” wspierał polskie oddziały w rejonie Lwowa (Zboiska, Domażyr, Krzywczyce), a następnie stacjonował w Przemyślu.

W ramach grupy gen. Władysława Jędrzejewskiego bronił Lwowa od wschodu i północy wspólnie z innymi jednostkami pancernymi – P.P. 2 „Śmiały” oraz P.P. 10 „Pionier”³⁶.

Od maja 1919 r. pociąg „Odsiecz I” uczestniczył w majowej ofensywie gen. Józefa Hallera, po czym został przydzielony do Grupy gen. Sikorskiego i prowadził działania na liniach kolejowych: Lwów – Chodorów, Chodorów – Roha-

11. Załoga „Odsieczy I” przy naprawie mostu na linii kolejowej Rawa Ruska – Belz.

³⁶ W. Hupert, *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919*, Lwów–Warszawa 1928, s. 33–34.

tyn, Podwysokie – Potutory³⁷. Gdy nastąpiła kontrofensywa ukraińska, skład poniósł porażkę w dniu 15 czerwca, podczas wspierania oddziałów piechoty, a Ajdukiewicz został ranny. Z kolei w trakcie ofensywy ukraińskiej oraz kontrofensywy polskiej z końca czerwca pociąg toczył walki pod Bukaczowcami (na linii kolejowej Chodorów – Stanisławów), a następnie – wraz z 4. Dywizją Strzelców gen. Lucjana Żeligowskiego uczestniczył w zajęciu Halicza, co wspomina ówczesny jego dowódca³⁸. Należy zwrócić uwagę, iż tym pociągiem Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wizytował front w czasie ofensywy ukraińskiej oraz zamierzonej kontrofensywy polskiej na przełomie czerwca i lipca 1919 r. Spotkanie z Piłsudskim – prawdopodobnie miało ono miejsce 24 czerwca – oraz wsparcie ze strony pociągu pancernego (w walkach nad Dniestrem, pod Żórawnem i Czerniowem) wspomina seminarzysta Kazimierza Twardowskiego, późniejszy gen. Stanisław Maczek:

Jak z nieba, teraz już jasnego po burzy, odezwały się w czas działa pancernki polskiej, która wyjechała z zakrętu toru zaalarmowana przez dywizję stratą wzgórze. A chłopaki mych plutonów poszli jak w dym żli, że przerwano im obiad, a ponoć Polak jak głodny to zły. Reduta została odbita z taką szybkością, z jaką nogi żołnierza mogły zdążyć po stromym stoku, ze stratami minimalnymi, gdyż szybki ruch prędko wprowadził ich w martwe pole, w stosunku do wysoko porozstawianych ckm ukraińskich. Gdy na grzbiecie wzgórza byłem zajęty porządkiem obsady, gdyż za dużo zgęściło się żołnierzy w jednym miejscu, jak na wściekle teraz odgryzającą się baterię ukraińską, zziąjany goniec wzywa mnie w dół do pancernki, do jakiegoś wysokiego dowódcy. Zbiegam. Z kb przewieszonym przez plecy, z dwoma ręcznymi granatami za pasem, osmołony i obłocony i w tej groźnej postaci melduję się u dowódcy, który podjechał na front na pancerce. Był nim Komendant Józef Piłsudski. Piszę „Komendant”, bo takim był dla mnie z czasów mych studiów uniwersyteckich we Lwowie, z czasów Związku Strzeleckiego. Tak go tytułowałem w jedynym osobistym zetknięciu się w r. 1913, gdy w lokalu Związku na ul. Kadeckiej we Lwowie meldowałem się jako wartownik na służbie. Znajomość zresztą jednostronna – Piłsudski nie pamięta – bo skąd mógł pamiętać jednego ze swych młodych strzelców, zaprawiających się w niedziele i wieczory w kunszcie rycerskim³⁹.

³⁷ W Przemyślu przydzielono skład do wojsk Frontu Wołyńskiego i skierowano do Kowla. O walkach grupy gen. W. Sikorskiego zob. M. Klimecki, *Lwów*, s. 187. W tym czasie stosunek służbowy pociągów pancernych został uregulowany rozkazem nr 83 sztabu Dowództwa Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego przez gen. Iwaszkiewicza z dnia 6 maja 1919 r. w Przemyślu.

³⁸ Zob. K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 162–163. Por. M. Klimecki, *Czortków 1919*, Warszawa 2000, s. 153.

³⁹ Zob. S. Maczek, *Od podwoły do czołga*, Londyn 1984, s. 34. Dodajmy – dla porządku – że książka gen. Maczka została wydana najpierw w Edynburgu w 1961 r. W odrodzonej Rzeczpospolitej ukazała się w 1990 r. nakładem wydawnictwa Ossolineum.

12. Porucznik Kazimierz Ajdukiewicz był dowódcą pociągu pancernego „Odsiecz I” prawdopodobnie od lutego do 17 lipca 1919 r. Po nim dowództwo objął porucznik Jan Nowak.

Na pozostałą część lata 1919 r. pociąg „Odsiecz I” został przydzielony do Grupy pogranicznej pułkownika Mikołaja Kosteckiego i patrolował pogranicze czesko-słowackie. We wrześniu 1919 r. prowadząc działania na linii kolejowej Stryj – Ławoczne, stacjonował w miejscowości Skole. Z powodu demobilizacji niektórych roczników, rozkazem 747/IV/A z 15 października 1919 r. pociąg został zlikwidowany ze względu na brak pełnej obsady⁴⁰. Część załogi, która nie została zwolniona z wojska, przeniesiono do innych jednostek – do P.P. 6 „Gromobój” oraz P.P.21 „Postrach”. Amunicję i wyposażenie zdano do magazynów, a działa do zbrojowni. Wagony bojowe zostały skierowane do rezerwy. Część z nich wykorzystano ponownie przy formowaniu nowych jednostek latem 1920 r. Wartość bojową tej broni trafnie oddaje następująca opinia Michała Klimeckiego – autora najnowszej monografii o obronie Lwowa:

Znaczącą, trudną do przecenienia rolę odgrywały pociągi pancerne patrolujące linie kolejowe z Przemyśla do Chyrowa i Lwowa. Wspierały one ogniem karabinów maszynowych i dział polskie garnizony oraz akcje zaczepne, konwojowały pociągi sanitarne, z żywnością i wyposażeniem wojskowym, przewoziły saperów, naprawiających zrywane przez nieprzyjaciela tory. Od utrzymania szlaku kolejowego Przemyśl – Lwów zależał los załogi i mieszkańców oblężonej stolicy Galicji. Tylko tą drogą można było dostarczyć miastu niezbędne zaopatrzenie, nowe oddziały oraz ewakuować rannych⁴¹.

3. Wojna polsko-bolszewicka

Od 10 lipca do 2 listopada 1920 r. Ajdukiewicz ponownie pełnił służbę w wojsku polskim. Odpowiadając na apel Rady Obrony Państwa, zgłosił się

⁴⁰ Zob. K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 162–163. Wymieniony w komunikacie Dowództwa Wojsk Wschodnich w 1918 oraz 1919 r.

⁴¹ Zob. M. Klimecki, *Lwów 1918–1919*, Warszawa 1998, s. 133.

do wojska jako ochotnik. Walczył w czwartej baterii 2. Dywizjonu 1. Pułku Artylerii Górskiej w 1920 r. (dowódca płk Antoni Heinrich). Dowódcą tego dywizjonu był w 1920 r. kpt. Karol Steuer⁴². Przydział do artylerii górskiej wiązał się prawdopodobnie z doświadczeniem z I wojny światowej oraz z okresu walk na froncie ukraińskim, gdzie Ajdukiewicz zetknął się z haubicami typu M14 oraz typu M16. Te ostatnie znalazły się na wyposażeniu pułku artylerii górskiej. W dniu 29 lipca bateria odeszła z Kęt pod dowództwem kpt. Adama Zająca na rozkaz inspektoratu artylerii do dyspozycji gubernatora Warszawy⁴³. Drugi Dywizjon wspierał 8. Dywizję Piechoty broniącą w sierpniu 1920 r. Warszawy na odcinku „Miłosna” (miejsce postoju – Radzymin). Czwarta bateria stacjonowała od 9 sierpnia w Aleksandrowie. Dywizjon w dniach od 11 do 16 sierpnia wspierał w niezwykle trudnych warunkach walki o Ossów oraz Okuniew. Bateria, w której służył Ajdukiewicz, wspierała natarcie polskich czołgów na folwark Michałów⁴⁴. Została ona przerzucona następnie do Małopolski Wschodniej. Walczyła pod Haliczem oraz Podhajcami. Ajdukiewicz cudem uniknął śmierci, gdyż krótko przed bitwą pod Dytiatynem (Dydiatynem) z 16 września 1920 r., w której zginęła cała obsługa jego baterii, został przeniesiony do innej jednostki⁴⁵. Został zdemobilizowany 2 listopada 1920 r. w stopniu kapitana. W życiorysie z 1953 r. opisuje swój udział w I wojnie światowej w sposób następujący:

W lipcu r. 1914 zostałem powołany do służby w wojsku austriackim w stopniu szeregowca. Po upadku Austrii przeszedłem do wojska polskiego, w którym służyłem do listopada 1920 r. z krótką przerwą w r. 1919, kiedy to czasowo urlopowany objąłem we wrześniu posadę nauczyciela w III gimnazjum we Lwowie. Szeregi wojskowe opuściłem 2 XI 1920 r. w stopniu kapitana artylerii⁴⁶.

⁴² Zob. *Zarys historii wojennej 1-go pułku artylerji górskiej*, oprac. J. Lewandowski, Warszawa 1929, s. 5.

⁴³ Tamże, s. 14.

⁴⁴ Tamże, s. 15.

⁴⁵ Tamże, s. 16–19; K. Ajdukiewicz, *Minutiae...*, s. 163; K. Twardowski, *Dzienniki*, s. 173. W tej bitwie bateria stoczyła sześciogodzinną walkę wraz z częścią 13. Pułku Piechoty „Dzieci Krakowa” – 9. i 11. kompanią Batalionu 3. oraz 7. Baterią 8. Pułku Artylerii Polowej (8. Dywizji Piechoty pod dowództwem płk. Stanisława Burharda-Bukackiego) przeciwko 8. Dywizji „Czerwonych Kozaków”. Polska bateria odparła kilkanaście natarć, ale cały jej skład osobowy poległ – w tym jej dowódca, kpt. Adam Zając oraz dowódcy plutonów – por. Wacław Śniegocki i por. Franciszek Wątroba. Została nazwana „baterią śmierci” i odznaczona orderem Virtuti Militari. Bitwę upamiętnił czterokrotnie Wojciech Kossak, jeden obraz namalował także Jerzy Kossak. Nazwano ją „Polskimi Termopilami”. Por. T. Gąsowski, J. Ronikier, P. Wróbel, Z. Zblewski, *Bitwy polskie, Leksykon*, Kraków 2000, s. 42; por. J. Odziemkowski, *Dytiatyn 1920*, Warszawa 1994.

⁴⁶ Archiwum UAM, Życiorys z 1953 r. Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

W ankiecie personalnej z 1954 r. w rubryce stosunek do służby wojskowej napisał: „wojsko austriackie, artyleria 1.07.1914 – 1.10.1918. Wojsko polskie, artyleria 1.10.1918 – 2.11.1920. Zdemobilizowany 2.11.1920 w Nowym Targu w stopniu kapitana rezerwy”. Z kolei w rubryce „czy był w oddziałach partyzanckich?” napisał po prostu – „nie był”. Negatywną odpowiedź dał także na pytanie, czy służył po wyzwoleniu w Ludowym Wojsku Polskim oraz za granicą. Ostatni stopień wojskowy i przez kogo nadany „Kapitan pomocniczej służby wojskowej. Stopień nadany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych”. W rubryce odznaczenia (Czy i jakie posiada odznaczenia, kiedy i przez kogo nadane?) wpisał: „Krzyż oficerski Orderu Odrodzenia Polski nadany 22.07.1951 przez Prezydenta R.P.”⁴⁷ Andrzej Tomczak pisze o służbie wojskowej Ajdukiewicza następująco:

Profesor podczas pierwszej wojny światowej służył w wojsku austriackim na froncie włoskim jako artylerzysta. Ale w początkach listopada 1918 r. sformował w Krakowie pociąg pancerny, z którym następnie walczył w wojnie polsko-ukraińskiej; nazwano ten pociąg „Odsiecz”. Później brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, znów jako artylerzysta. To wówczas podczas ataku na Podhajce cudem uniknął śmierci. Swoje przygody wojenne – znakomity gawędziarz – nieraz wspominał. Opowiadał także, jak podczas okupacji niemieckiej jako urzędnik niemieckiej firmy handlował bydłem na Podolu⁴⁸.

Dysponujemy kilkoma istotnymi listami Ajdukiewicza z okresu służby wojskowej. Rzecz jasna, owe lata wpisują się doskonale w pełny obraz – jakbyśmy chętnie napisali – służby społecznej Ajdukiewicza, do której będzie on konsekwentnie w całym swoim życiu podchodził niezwykle poważnie i odpowiedzialnie. Zwrócimy jednak uwagę na pewne – pouczające, jak jesteśmy skłonni sądzić – fragmenty owej korespondencji, stanowiące świetną ilustrację zarówno dojrzałej już pasji i pragnienia poświęcenia się pracy naukowej, jak i świadectwo nieprawdopodobnego otępienia, będącego rezultatem jednocześnie wyczerpującej, ale i niebywale monotonnej służby wojskowej w armii austro-węgierskiej. Oto wybrane fragmenty listów Ajdukiewicza z okresu owej służby pisanych do Kazimierza Twardowskiego:

⁴⁷ Archiwum UAM, Ankieta personalna 20 II 1954 r., Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

⁴⁸ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz we wspomnieniach rodzinnych*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 186.

Czasy są takie, że jedyny ratunek – żyć z dnia na dzień i nie myśleć o jutrze. Ja dopasowałem się do tych warunków doskonale i czuję się zupełnie dobrze⁴⁹.

Nic nie myślę, nic nie czuję, niczego nie postanawiam, niczego silnie nie pragnę. [...] Czasami tak mi się wściekle chce myśleć jak dawniej, ale prawie nigdy tej chęci nie zaspokajam. Bo i życie nasze dość niepewne. Raz żyjemy w gorączce odmarszu do Galicji lub Serbii, potem zostajemy, znowu tu na miejscu na coś czekamy, raz znów mamy iść do szkoły jednoroczniackiej, w rezultacie nic się nie zmienia, tylko nuda z dnia na dzień rośnie⁵⁰.

Na przeszkodzie stawała zawsze wewnętrzna pustka, trudność skupienia się wynikająca z rozluźnienia woli i potężnego zgłupienia. [...] A więc po przebyciu wojskowego wykształcenia, jako kanonier, odczuwałem swój stan, jakbym nigdy uniwersytetu ani gimnazjum nie widział. Dopasowując się do warunków, chroniła zapobiegliwa natura poczucie własnej wartości, wyrabiając sporą dozę apatii i bezmyślności⁵¹.

Mimo trzyletniego prawie leżenia odłogiem myśli, zachowałem przecież żyłkę do patologii logicznej [...] bo tutejsze życie jest zabójczo nudne, przynajmniej dla takich, jak ja, koniecznie jakichś podniet zewnętrznych potrzebujących istot⁵².

Wojny mi trochę żal, jako okresu czasu, w którym przeważną ilość trosk można było rozwiązać z punktu widzenia bardzo ograniczonej doczesności. Lękam się też tego życia na serio, którego mimo moich 26 lat jeszcze nie zaznałem, bo całe dotychczasowe życie stanowiło tylko przygotowanie, stanowiło okres nieograniczonej możliwości⁵³.

Warto odnotować również fakt, iż Ajdukiewicz w latach późniejszych zachował wiele wesołych wspomnień z udziału w wojnie. Barbara Borsa pisze wprost: „[p]omimo tragicznych przeżyć wojennych, jego pamięć zachowywała jedynie wspomnienia pogodne, a nawet wesołe, które chętnie relacjonował”⁵⁴. Podobnie, pogodne opowieści Ajdukiewicza z czasów pierwszej wojny światowej zapamiętał Zieliński: „jednak z wojny wspominał głównie sytuacje komiczne, jakby zupełnie wyparł z pamięci jej okropności i niebezpieczeństwa”⁵⁵.

⁴⁹ *Korespondencja z Kazimierzem Twardowskim*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 92.

⁵⁰ Tamże, s. 94.

⁵¹ Tamże, s. 95.

⁵² Tamże, s. 97.

⁵³ Tamże, s. 98.

⁵⁴ B. Borsa, „*Wujek*”, „Przegląd Filozoficzny”, R. 22, 2013, nr 4, s. 18.

⁵⁵ A. Zieliński, *Życie trudne ...*, s. 24.

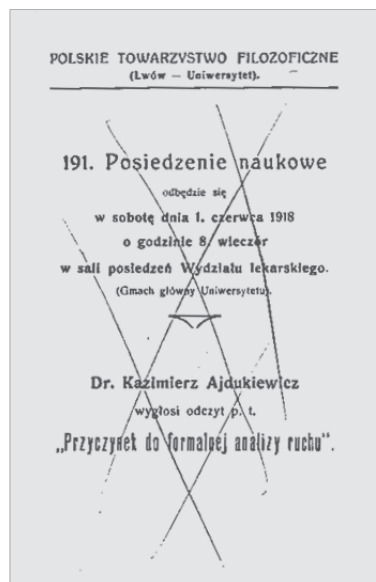
ROZDZIAŁ III

Okres międzywojenny (lata 1920–1939)

1. Początek pracy zawodowej

Ajdukiewicz był żołnierzem armii austriackiej do 1918 r. W październiku tego roku wstąpił już do wojska polskiego. Po zwolnieniu z wojska we wrześniu następnego roku, rozpoczął natychmiast pracę w III Gimnazjum Państwowym im. Króla Stefana Batorego we Lwowie, gdzie był nauczycielem do 1925 r. Ten rok przynosi także kolejną, istotną zmianę w życiu Ajdukiewicza. 18 sierpnia 1919 r. podczas wycieczki do Doliny Kościeliskiej, Ajdukiewicz oświadczył się Marii Twardowskiej⁵⁶. Miesiąc później, 17 września, w Poroninie, poprosił oficjalnie rodziców Marii o rękę. Kazimierz Twardowski był zadowolony z takiego obrotu spraw, gdyż tego dnia w swoim „Dzienniku” napisał:

13. Informacja – zaproszenie na jeden z pierwszych wykładów Kazimierza Ajdukiewicza w Polskim Towarzystwie Filozoficznym we Lwowie. Odczyt odbył się 1 czerwca 1918 r. Kartkę tę użyto ponownie. Na odwrocie poczyniono notatki dotyczące Polskiego Towarzystwa Filozoficznego – stąd przekreślenia.

⁵⁶ Maria Twardowska, najmłodsza córka Kazimierza Twardowskiego, była sześć lat młodsza od Kazimierza Ajdukiewicza – urodziła się 6 listopada 1896 r. Miała dwie siostry – Helenę i Anielę, a z wykształcenia była filologiem klasycznym.

Odrzekłem, że sprawia mi tym rzetelną radość, bo, znając go, mogę w ręce jego z całym spokojem oddać rękę Maryny, o ile ona się na to zgadza. Odpowiedział, że posiada jej zgodę. Poprosiłem tedy żonę i oznajmiłem jej, że Ajdukiewicz się oświadczył i żem go przyjął przekonany, że żona tak samo temu przykłaśnie. Gdy to żona potwierdziła, ucałował ją Ajdukiewicz w ręce. Zawołaliśmy potem Marynę, która drzemała, jak nieraz po południu, złożyłem głowy obojga młodych i życzyliśmy im, oby im tak dobrze było w małżeństwie, jak nam.

Ślub odbył się w 1920 r., a udzielił go młodym ks. Tadeusz Olejniczak – przyjaciel domu⁵⁷. Świadkami na ślubie był brat Kazimierza Ajdukiewicza – Zygmunt oraz Władysław Twardowski. Po ślubie młoda para zamieszkała we Lwowie na Górze Jacka⁵⁸. Urodziło im się dwoje dzieci – córka Maria (ur. 1921) oraz syn Bronisław (ur. 1922).

14. Zdjęcie ślubne Kazimierza Ajdukiewicza i Marii Twardowskiej.

⁵⁷ R. Jadczyk, *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997, s. 78.

⁵⁸ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 183.

Ciekawa jest historia tej miłości. W najmłodszej córce Kazimierza Twardowskiego kochało się jego wielu uczniów, dwóch postanowiło się oświadczyć. Ajdukiewicz nie od razu spodobał się Marii, gdyż był nieśmiały i nie zabiegał o nią otwarcie⁵⁹. O młodej Marii Twardowskiej tak pisze Andrzej Zieliński:

kipiała energią, ale miała też wyrobioną w domu rodziców umiejętność koncentracji, która sprawiła, że wszystkie jej świadectwa szkolne miały bez wyjątku (sic!) oceny bardzo dobre lub celujące. Uczęszczała do żeńskiego gimnazjum im. Słowackiego we Lwowie, ale z powodu ewakuacji Uniwersytetu do Wiednia w czasie I Wojny Światowej maturę zdawała w Wiedniu. Jej egzamin maturalny z łaciny wyglądał w ten sposób, że z pamięci opisywała po łacinie Forum Romanum, jakby po nim szła od strony Colosseum. Stary nauczyciel łaciny, Austriak, po tym egzaminie powiedział, że jest to najlepiej zdany egzamin od czasów, gdy maturę u niego zdawał jej ojciec⁶⁰.

Wszystkie córki Kazimierza Twardowskiego, otrzymały doskonałe wykształcenie i posiadały nienaganne maniery, wiele osób podkreśla również, iż w domu panowała ostra dyscyplina⁶¹. Z rozmowy z Andrzejem Tomczakiem – wnukiem Kazimierza Twardowskiego – wiemy, iż Maria Twardowska była uważana za najbardziej chorowitą z trzech siostr: w listach Ajdukiewicza znajduje się wiele uwag o chorobach oraz wyrazów szczerzej troski o zdrowie żony. Warto zaznaczyć, iż przeżyła o kilkadziesiąt lat zarówno męża, jak i siostry, w tym matkę Tomczaka – Anielę z domu Twardowską, która ciesząc się zawsze doskonałym zdrowiem, zmarła już w 1957 r. Maria Ajdukiewiczowa dożyła pięknego wieku 96 lat – zmarła w 1992 r.

4 października 1920 r. Ajdukiewicz oddał do druku w Wydawnictwie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie swoją rozprawę habilitacyjną zatytułowaną *Z metodologii nauk dedukcyjnych*. Na podstawie tej dysertacji uzyskał w 1921 r. na Uniwersytecie Warszawskim *veniam legendi* z zakresu filozofii⁶². Przeniósł się jednak na Uniwersytet Jana Kazimierza do Lwowa,

⁵⁹ Zob. A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 22. Autor pisze, iż jego babcia i matka były od razu oczarowane młodym Ajdukiewiczem. W ich opinii był bezpośredni, przyjazny, wesoły i wbrew innym wcale nie był zarozumiały. Zieliński wspomina: „Kiedyś na początku wojny przywieźli Babci węgiel. Miała dwie maleńkie córki. Dziadek jeszcze nie wrócił z zagranicy. Nie miał jej kto pomóc. Wtedy będący na urlopie z frontu odwiedził ją Ajdukiewicz. Zdjął marynarkę, zakasał rękawy i zniósł cały węgiel do piwnicy”.

⁶⁰ Tamże, s. 22–23.

⁶¹ Wiemy o tym z bezpośredniej rozmowy z Tomczakiem, w podobnym tonie pisze również A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 21–22.

⁶² Archiwum UAM, Autobiografia prof. dra Kazimierza Ajdukiewicza, [Poznań, 10 XII 1945 r.], sygn. 82/5.

gdzie pracował jako docent prywatny i prowadził zajęcia z metodologii nauk dedukcyjnych, logiki oraz z głównych zagadnień teorii poznania. Jednocześnie pracował nadal jako nauczyciel w szkołach średnich oraz jako docent w Seminarium Pedagogicznym we Lwowie – na Wyższych Kursach Ziemiańskich wykładał fizykę, a na Państwowym Studium Pedagogicznym – logikę⁶³.

15. Lwów, lata dwudzieste XX w. Kazimierz Ajdukiewicz – nauczyciel (w dolnym rzędzie trzeci od prawej).

W 1923 r. odbył się właśnie we Lwowie I Zjazd Filozofii Polskiej, na którym Ajdukiewicz – na wspólnym posiedzeniu sekcji logiki oraz metafizyki i epistemologii – wygłosił referat pod tytułem „O stosowaniu kryterium prawdy”. Odnotujmy, iż w skład komitetu organizacyjnego zjazdu, którego obrady odbywały się w dniach 10–13 maja na Uniwersytecie Jana Kazimierza wchodził Wincenty Lutosławski, Jan Łukasiewicz, Witold Rubczyński, Michał Sobeski oraz Kazimierz Twardowski. W zjeździe wzięło udział 121 uczestników i ogłoszono 51 referatów. W tym samym roku ukazała się dru-

⁶³ Tamże.

kiem – w wydawnictwie lwowskim K.S. Jakubowski – praca Ajdukiewicza zatytułowana *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka)*.

2. Lwów – Warszawa – Lwów

Twardowski chciał, aby Ajdukiewicz pozostał we Lwowie i w związku z tym podejmował starania, by utworzyć trzecią katedrę filozofii. Sprzeciwił się temu jednak Mściśław Wartenberg. Na mocy decyzji Prezydenta RP z 12 września 1925 r. Ajdukiewicz został mianowany profesorem nadzwyczajnym i objął II Katedrę Filozofii na Uniwersytecie Warszawskim. 10 stycznia 1926 r. opuścił Lwów. W latach 1926–1928 mieszkał z rodziną w Warszawie, w domu profesorskim przy ul. Brzozowej 12/8 na Starym Mieście. Ajdukiewicz spotkał tu innych byłych uczniów Twardowskiego, którzy pracowali na Uniwersytecie Warszawskim – Stanisława Leśniewskiego, Jana Łukasiewicza, Tadeusza Kotarbińskiego i Władysława Witwickiego. W tym roku, na łamach „Przeglądu Filozoficznego”, ukazał się także artykuł Ajdukiewicza *Założenia logiki tradycyjnej*. Prowadził w tym czasie m.in. czterogodzinny wykład z logiki, a w roku akademickim 1927/1928 miał wykłady zatytułowane *Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej*, które zostały opublikowane w 1928 r. w formie autoryzowanego skryptu zredagowanego przez Mojżesza Presburgera⁶⁴.

Ajdukiewicz całkowicie ufał Twardowskiemu, zwłaszcza w kwestii uzyskania etatu na lwowskiej uczelni. Jak pisze Zieliński: „[p]rzez powściągliwość i dość suchy ton dziennika przebijają prawdziwa bliskość obu filozofów i szczerzy podziw Twardowskiego dla niezwykłych zdolności Ajdukiewicza”⁶⁵. Korespondencja między zięciem i teściem z lat 1927–1928 ilustruje tę serdeczną więź, a jednocześnie ogromny szacunek okazywany Twardowskiemu – nazywanego już „Tatkiem” – przez Ajdukiewicza. Niech nam będzie wolno w tym miejscu przytoczyć kilka fragmentów tych listów:

Dziękuję też za wiadomości o sprawach seminarium Tatka. Z nadsyłanych wiadomości widzę, że ci młodzi ludzie stanowią obecnie najwyższy ośrodek filozoficzny Lwowa. O młodzieży warszawskiej tego powiedzieć (mutatis mutandis) nie można⁶⁶.

⁶⁴ R. Jadczyk, *Mistrz i jego uczniowie...*, s. 81.

⁶⁵ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 23.

⁶⁶ List z dn. 12.03.1927 r. *Korespondencja z Kazimierzem Twardowskim*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 103.

Może Uniwersytet Lwowski robić starania o moje uzwyczajnienie, gdy im to potrzebne, jednak ja sam nie miałbym odwagi kogoś prosić⁶⁷.

O mojej nominacji do Lwowa nic nie słyhać. Nie mam jednak odwagi by wybrać się do Bartla i zapytać o jej losy⁶⁸.

Pocziwy Kotarbiński poszedł zaraz nazajutrz do Ministerstwa i oświadczył mi, że sprawa moja NIE została jeszcze przez Ministerstwo załatwiona⁶⁹.

Ostatecznie załatwienie tej nominacji, na której mi teraz bardziej niż kiedykolwiek zależy (o przyczynach opowiem kiedyś ustnie), leży teraz w rękach Bartla⁷⁰.

Czy Tatko sądzi, że byłoby dobrze prosić Bartla przez Stryja, aby powiedział Ministerstwu, aby ten nowy wniosek załatwiło? Czy może posłać Kotarbińskiego do Michalskiego, czy też przez X. Gerstmanna robić starania?⁷¹

Otrzymałem też zawiadomienie z Rektoratu o przyznaniu mi 5cjo-pokojowego mieszkania za 250 zł mies[ięcznie]⁷².

Przydzielone nam mieszkanie jest tym, o którym marzyliśmy jako o najidealniejszym.

Chciałbym Tatka prosić o radę, jak postąpić w następującej sprawie. Patacek doniósł mi, że owe kursy nauczycielskie miałbym objąć już w kwietniu, trzeba by zaś wykładać nie tylko logikę i psychologię, ale i przedmioty pedagogiczne, a więc i psychologię wychowawczą, pedagogikę wraz z dydaktyką, historię pedagogiki i higienę szkolną. Otóż nigdy się tymi przedmiotami nie zajmowałem i nie mam pojęcia, do jakiego stopnia trzeba być w nich wykształconym, aby względnie z czystym sumieniem móc się podjąć tych wykładów⁷³.

Lokal wykładów jest mi obojętny, równie dobrze odpowiada mi stary, jak i nowy gmach, tylko potrzebna mi jest sala z podwójną porządną tablicą⁷⁴.

Twardowski wciąż starał się o utworzenie katedry dla swojego zięcia i wreszcie owe wysiłki, wspierane aktywnie przez Tadeusza Czeżowskiego oraz Tadeusza Kotarbińskiego, zakończyły się sukcesem – jednomyślnie zagłosowano, by Ajdukiewicz objął katedrę filozofii na Uniwersytecie Jana Kazimierza. W uzasadnieniu kandydatury zwrócono uwagę, że jego dorobek zdobył najwyższe uznanie nie tylko w Polsce, lecz w szerokich kręgach zagranicznych filozofów. Ajdukiewicz przeprowadził się z rodziną do Lwowa

⁶⁷ List z dn. 15.07.1927 r., tamże, s. 105.

⁶⁸ List z dn. 17.12.1927 r., tamże, s. 109.

⁶⁹ List z dn. 17.12.1927 r., tamże, s. 110.

⁷⁰ List z dn. 07.01.1928 r., tamże, s. 110. Kazimierz Bartel – wielokrotny premier i wice-premier po 1926 r.

⁷¹ List z dn. 12.02.1928 r., tamże, s. 111.

⁷² List z dn. 19.02.1928 r., tamże, s. 112.

⁷³ List z dn. 05.04.1928 r., tamże, s. 116.

⁷⁴ List z dn. 10.04.1928 r., tamże, s. 117.

25 kwietnia 1928 r. W tym samym roku przyznano mu Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i uzyskał nominację na profesora zwyczajnego z rąk prezydenta Mościckiego. 20 listopada Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie przyjęło go w skład zarządu. Został zastępcą przewodniczącego zarządu Wydziału Filozoficznego oraz członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego we Lwowie. W tym okresie prowadził wykłady z logiki formalnej, teorii indukcji, semantyki logicznej i z głównych zagadnień teorii poznania. Ajdukiewicz pełnił także obowiązki przewodniczącego Komisji Egzaminów Państwowych we Lwowie na nauczycieli szkół średnich. Po powrocie do Lwowa Ajdukiewiczowie zamieszkali w dużym mieszkaniu przy ul. Supińskiego 11 A. Andrzej Tomczak (wnuk Kazimierza Twardowskiego, którego rodzicami chrzestnymi byli Maria i Kazimierz Ajdukiewiczowie) tak wspomina to mieszkanie:

Lwowski dom na Supińskiego pamiętamy dobrze. Chodziliśmy tam bawić się z kuzynami Maryską i Bronkiem. Profesor, jeśli nie był na uniwersytecie, zamykał się wówczas w swoim gabinecie. Ale niekiedy sam włączał się w nasze zabawy między innymi w złodziei i policjantów – schwytani przestępcy byli potem sądzeni. Był to dom otwarty. Kazimierz i Maria utrzymywali bliskie stosunki przede wszystkim z członkami obu rodzin – Ajdukiewiczów i Twardowskich, również z rodziną żony profesora Kazimierza, z domu Kołodziejkiej (Budzynowscy, Janikowie)⁷⁵.

16. Lwów, lata dwudzieste XX w., w pierwszym rzędzie w środku – Kazimierz Ajdukiewicz.

⁷⁵ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 183–184. Por. B. Borska, „Wujek”, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 18.

I wydaje się, że to właśnie we Lwowie Ajdukiewiczowie byli najbardziej szczęśliwi. Tomczak pisze: „Pobył na Brzozowej [w Warszawie – K.G.-K., P.L.] wspominali dobrze, ale uczuciowo czuli się związani tylko ze swoimi mieszkańcami lwowskimi”⁷⁶.

Gdy Twardowski przeszedł na emeryturę w maju 1930 r., Ajdukiewicz przejął jego słynne seminarium filozoficzne i wzorem swojego poprzednika starał się utrzymywać także pozaseminaryjne kontakty towarzyskie z jego uczestnikami – stąd m.in. wspólne wycieczki oraz wyjścia do teatru⁷⁷. Ajdukiewicz sprzeciwił się kandydaturze Witwickiego jako następcy Twardowskiego na katedrze filozofii, gdyż uważał go za „filozoficznie naiwnego”; próbował ściągnąć Tarskiego, później zaś pomimo wielu różnic, które dzieliły go z Ingardenem, rekomendował właśnie jego na to stanowisko⁷⁸.

W latach trzydziestych XX w. Ajdukiewicz rozwinął już sieć kontaktów międzynarodowych, o czym świadczy m.in. poniższa wypowiedź Andrzeja Zielińskiego:

Będąca w moim posiadaniu korespondencja Carnapa z Ajdukiewiczem, dotycząca artykułów przesłanych do druku w „Erkenntnis”, nie jest zdawkową wymianą listów redaktora z autorem, a prawdziwą polemiką filozoficzną. Dla Twardowskiego i Ajdukiewicza tragiczna śmierć Moritza Schlicka nie była zdarzeniem prasowym, a osobistym wstrząsem. Utratą bliskiego znajomego⁷⁹.

Ajdukiewicz wziął udział w VII Międzynarodowym Kongresie Filozoficznym, który odbywał się od 1 do 6 września 1930 r. w Oksfordzie. W 1933 r. został przewodniczącym Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich. W 1934 r. warszawskie wydawnictwo „Nasza Księgarnia” opublikowało książkę Ajdukiewicza pt. *Logiczne podstawy nauczania*. O owej książce napisał on po latach: „Była to broszura o niewielkich rozmiarach, obejmująca elementarne wiadomości z semantyki logicznej i z metodologii nauk, w zakresie, który wydawał mi się niezbędny jako podstawa dydaktyki i jako konieczny składnik wykształcenia każdego nauczyciela” [podkr. nasze – K.G.-K., P.L.]⁸⁰.

W ramach VIII Światowego Kongresu Filozofii, który miał miejsce w Pradze (od niedzieli, 2 września, do piątku, 7 września 1934 r.) Ajdukiewicz wygłosił wykład „Über die Adwendbarkeit der reinen Logik auf philosophische

⁷⁶ Tamże, s. 183.

⁷⁷ Zob. również M. Urbanek, *Genialni. Lwowska Szkoła Matematyczna*, Warszawa 2014, s. 79.

⁷⁸ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 24.

⁷⁹ Tamże, s. 25. Rudolf Carnap oraz Moritz Schlick są wybitnymi reprezentantami neopozytywizmu oraz współtwórcami Koła Wiedeńskiego.

⁸⁰ Zob. K. Szaniawski, *Przedmowa* [w:] K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1965, s. 9.

Probleme” („O stosowalności czystej logiki do zagadnień filozoficznych”). Zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez Kazimierza Ajdukiewicza, antyirracjonalizm jest stałym punktem w standardowej charakterystyce stanowiska uczniów Kazimierza Twardowskiego i kontynuatorów programu szkoły lwowsko-warszawskiej. Termin „antyirracjonalizm logistyczny” został użyty przez Ajdukiewicza w 1934 r. na VIII Światowym Kongresie w słynnym odczycie w ramach charakterystyki specyficznej postawy w polskiej tradycji filozoficznej, której zwiastunem są już prace Jana Śniadeckiego:

Jako rysy charakterystyczne tej postawy należałoby wymienić: po pierwsze antyirracjonalizm, a więc postulat uznawania tylko takich twierdzeń, które są uzasadnione w sposób dostępny kontroli; po wtóre postulat jasności pojęciowej i językowej ścisłości. Oprócz tych dwóch rysów, należałoby szczególnie podkreślić jako trzeci, przyswojenie sobie logistycznego aparatu pojęciowego i wybitny wpływ logiki symbolicznej. Odnośnie zaś do zakresu zagadnień, na plan pierwszy wysuwają się zagadnienia, których przedmiotem jest poznanie naukowe, a więc problematyka tzw. badań metateoretycznych. Wiąże się z tym zainteresowanie semantyką, mające swe źródło w przekonaniu, że samo poznanie daje się badać tylko poprzez rozważenie jego słownego wyrazu⁸¹.

W latach 1934–1935 na łamach czasopisma „Erkenntnis”, stanowiącego organ neopozytywistycznego kręgu filozofów tworzących słynne Koło Wiedeńskie (*Wiener Kreis*), opublikował fundamentalne prace poświęcone dyrektywnej koncepcji znaczenia oraz stanowisku radykalnego konwencjonalizmu: *Sprache und Sinn* (Język i znaczenie) [„Erkenntnis” 4 (1934), s. 100–138], *Das Weltbild und die Begriffsapparatur* (Obraz świata i aparatura pojęciowa) [„Erkenntnis” 4 (1934), s. 259–287], *Die wissenschaftliche Weltperspektive* (Naukowa perspektywa świata) [„Erkenntnis” 5 (1935), s. 22–30]⁸².

To również w omawianym właśnie okresie lwowskim założył i redagował – wspólnie z Romanem Ingardenem – czasopismo „*Studia Philosophica*”, którego pierwszy tom ukazał się w 1935 r. i zamieszczono w nim artykuł Ajdukiewicza pod tytułem *Die syntaktische Konnexität* (O spójności syntaktycznej) należący do kanonu klasycznych tekstów z zakresu kategoryjnej koncepcji języka.

⁸¹ K. Ajdukiewicz *Logistyczny antyirracjonalizm w Polsce*, „Przegląd Filozoficzny” 37, 1934, nr 4, s. 399.

⁸² Tom piąty z 1935 r. zawierał także jedenastostronnicowy artykuł Ajdukiewicza zatytułowany *Der logistische Antirationalismus in Polen* (Antyirracjonalizm logistyczny w Polsce). Warto dodać, iż ósmy numer czasopisma „Erkenntnis”, ostatni przed wybuchem II wojny światowej, ukazał się w kwietniu 1938 r. Ów periodyk reaktywowano – rozpoczynając od numeru dziewiątego – dopiero w maju 1975 r. Pierwszy zeszyt otwierał tekst Carla G. Hempela pod tytułem *The Old and the New 'Erkenntnis'*.

We wspomnianym tomie została opublikowana również obszerna rozprawa Ingardena pod tytułem *Vom formalen Aufbau des individuellen Gegenstandes*.

Ajdukiewicz, ze względu na swoją pozycję, starał się o zatrudnienie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Lwowskiego Alfreda Tarskiego. Sprzeciwił się temu jednakże sam Twardowski, argumentując, że na wydziale jest już specjalista w zakresie logiki – sam Ajdukiewicz⁸³.

W dniach 24–27 września 1936 r. w Krakowie odbył się III Polski Zjazd Filozoficzny. W drugim dniu zjazdu, w piątek 25 września, Ajdukiewicz wygłosił odczyt „Problemat idealizmu w sformułowaniu semantycznym”. W 1937 r. uczestniczył w III Międzynarodowym Kongresie Jedności Nauki (*The Third International Congress for Unity of Science*) w Paryżu, gdzie był jednym z przewodniczących. Wspomniany kongres był poświęcony projektowi Międzynarodowej Encyklopedii Nauki Zjednoczonej (*The International Encyclopedia of Unified Science*). W 1938 r. – po śmierci Twardowskiego – został przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie.

Do grona najwybitniejszych osób studiujących pod kierunkiem Kazimierza Ajdukiewicza we Lwowie należeli: Maria Kokoszyńska-Lutmanowa (1905–1981), Henryk Mehlberg (1904–1979), Seweryna Łuszczewska-Romahnowa (1904–1978) oraz Stefan Świeżawski (1907–2004).

Lwów na zawsze pozostał jego ulubionym miastem. Po wielu latach Świeżawski wspominał okres, gdy był asystentem Ajdukiewicza na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Pisał:

Pamiętam jak kiedyś wracałem z profesorem z jakiegoś wieczornego posiedzenia i szliśmy przez środek Lwowa: Legionów, plac Mariacki, Akademicka. Wieczór był śliczny i Ajdukiewicz pełen zachwytu powiedział: *jakież to szczęśliwe zrządzenie losu, że mieszkamy w tak pięknym mieście!*⁸⁴

⁸³ Alfred Tarski (1901–1983) to jeden z najsłynniejszych logików XX w., związany z Uniwersytetem Warszawskim oraz – od 1942 roku – z Uniwersytetem Kalifornijskim w Berkeley. Tarski jest twórcą semantyki teoriomodelowej, w której pojęciami centralnymi są pojęcie *spełniania* oraz pojęcie *prawdy*. Jedną z najważniejszych prac Tarskiego, *Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, ukazała się w 1933 r. nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Promotorem rozprawy doktorskiej Tarskiego, *O wyrazie pierwotnym logistyki*, na Uniwersytecie Warszawskim był Stanisław Leśniewski. Wybór najważniejszych artykułów Tarskiego został opublikowany pod tytułem *Logic, Semantics, Metamathematics. Papers from 1923 to 1938* przez Clarendon Press w Oxfordzie w 1956 r. Wspomniany tom Tarski zadedykował Tadeuszowi Kotarbińskiemu. Zapoczątkowana przez Tarskiego *teoria modeli* stanowi współcześnie – obok teorii dowodu, teorii mnogości oraz teorii funkcji rekurencyjnych – jeden z podstawowych działów logiki matematycznej rozumianej jako badania w zakresie podstaw matematyki. Zob. również A. Burdman Feferman, S. Feferman, *Alfred Tarski. Życie i logika*, tłum. J. Golińska-Pilarek, M. Srebrny, Warszawa 2009.

⁸⁴ Zob. S. Świeżawski, *Wielki przełom 1907–1947*, Lublin 1989, s. 284.

17. Kazimierz Ajdukiewicz, lata trzydzieste XX w.

18. Kazimierz Ajdukiewicz z dziećmi, lata trzydzieste XX w.

19. Legitymacja Nr 1, Kazimierz Ajdukiewicz Profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935 r.

20. Pogrzeb Kazimierza Twardowskiego, 1938 r.

3. Informacja o wybranych przedwojennych koncepcjach filozoficznych Kazimierza Ajdukiewicza

Należy wyraźnie podkreślić – w charakterze podsumowania lat 1918–1939 – iż to właśnie w tym okresie Ajdukiewicz wypracował swoje słynne koncepcje z zakresu teorii poznania oraz filozofii języka, z których jedne (jak program epistemologii semantycznej) rozwijał później dynamicznie i twórczo, a inne (jak koncepcja języków zamkniętych i spójnych) zdecydowanie odrzucił. Nawet jednak te ostatnie pozostają nadal – jak bylibyśmy skłonni twierdzić – niezwykle inspirującymi przykładami rzetelnej filozofii analitycznej.

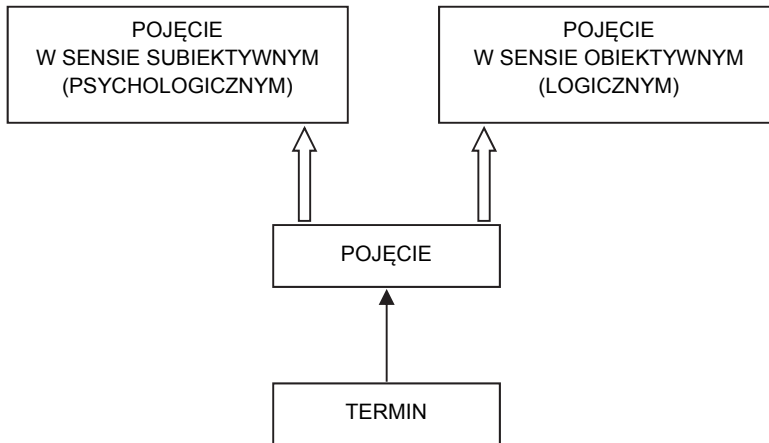
Pragniemy zdecydowanie podkreślić, iż poniższe uwagi oraz prezentację wybranych koncepcji Ajdukiewicza kierujemy – rzecz jasna – do Czytelników, którzy nie są zawodowymi filozofami. Ta okoliczność jest konsekwencją charakteru opracowań, składających się na serię wydawniczą „Biografie Rektorów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu”. Przypominamy, iż zaznaczyliśmy już wyraźnie we wstępie, że koncepcje Ajdukiewicza są przedmiotem wielu dogłębnych, obszernych – a przy tym stosunkowo łatwo dostępnych dla zainteresowanego Czytelnika – opracowań.

Wspomniany wyżej program *epistemologii semantycznej*, nazywanej również *semantyczną teorią poznania*, pozostaje w bezpośrednim związku z opracowaną przez Ajdukiewicza *dyrektywalną koncepcją znaczenia* oraz zaproponowanym przez niego stanowiskiem *radykałnego konwencjonalizmu*. We wspomnianym programie epistemologicznym rola szczególna przypadła logice formalnej, obejmującej rachunek zdań, teorię zbiorów i relacji oraz metalogikę wraz z metamatematyką, czyli teorię systemów dedukcyjnych.

Zgodnie z podejściem charakterystycznym dla filozofii analitycznej, Ajdukiewicz zakłada pewną koncepcję języka. Dowolny język – może to być język pewnej teorii naukowej lub język potoczny, czy nawet tylko ustalony fragment takich języków – daje się zrekonstruować jako określony zbiór wyrażań (np. jako zbiór terminów i/lub zbiór zdań). Znaczeniem terminu jest odpowiednie *pojęcie*. Można mówić o pojęciu w sensie subiektywnym (psychologicznym) oraz o pojęciu w sensie obiektywnym (logicznym). Znaczenie zdania określa się tradycyjnie mianem *sądu* – i podobnie, jak w przypadku terminów – wprowadza się rozróżnienie na sądy w sensie subiektywnym (psychologicznym) oraz sądy w sensie obiektywnym (logicznym).

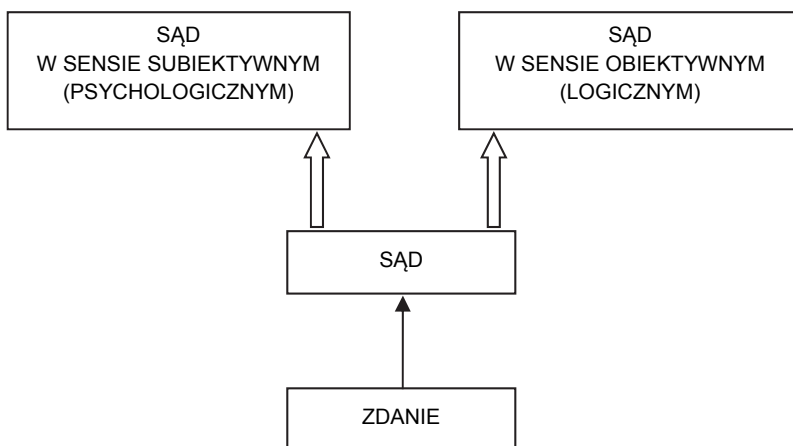
Teoria poznania jest według Ajdukiewicza nauką, która zajmuje się poznaniem (wiedzą), bądź w sensie psychologicznym, bądź w sensie logicznym.

Na poznanie w sensie logicznym składają się *wytwory* procesów myślowych, czyli znaczenia terminów i zdań, dokładniej – znaczenia językowe. Każdemu zdaniu orzekającemu coś o sędach lub o pojęciach (w sensie logicznym) odpowiada równoważne mu zdanie mówiące o zdaniach lub o terminach, których znaczenia stanowią owe sądy i pojęcia. To właśnie na powyższym założeniu opiera się epistemologia semantyczna. Uprawiając tego typu refleksję epistemologiczną, podchodzimy do zagadnień z zakresu teorii poznania od strony języka rozumianego jako system wyrażen wyposażonych w znaczenie. Epistemologia semantyczna formułuje swoje twierdzenia w taki sposób, że dotyczą one wyrażen, a więc zdań i terminów pewnego języka. Za sprawą takiego rozwiązania, semantyczna teoria poznania umożliwia stosowanie jedynej – według Ajdukiewicza – metody, pozwalającej mówić o pewnych, co do treści określonych, poznaniach.

Ryc. 1

Semantyczna teoria poznania jest ściśle związana z metalogiką, czyli teorią systemów dedukcyjnych. Ajdukiewicz zakładał, że system dedukcyjny jest zdefiniowany jako określony system wyrażen, dla którego ustalone są związki wynikania między zdaniami. Przedmiotem badań epistemologii semantycznej jest każdy język, dla którego jednoznacznego scharakteryzowania wystarczy ustalić zbiór wyrażen oraz określić ich znaczenia. Ustalając znaczenia wyrażen danego języka, ustalamy jednocześnie związki wynikania zachodzące pomiędzy zdaniami tego języka.

Ryc. 2

Niech symbol J oznacza dowolny, lecz ustalony język w powyższym rozumieniu. Wyrażeniom języka J są przyporządkowane ich znaczenia. Każdy kompetentny użytkownik języka J jest zmuszony do uznania określonych zdań owego języka. Ajdukiewicz określał mianem *dyrektyw znaczeniowych* takie reguły postępowania, które nakazują użytkownikom języka J uznanie określonego zdania w określonych okolicznościach. Wyróżniał trzy rodzaje wspomnianych dyrektyw – *aksjomatyczne*, *dedukcyjne* oraz *empiryczne*. Dyrektywy aksjomatyczne zmuszają użytkownika języka J do *bezwarunkowego* – innymi słowy, *bezdyskusyjnego* – uznawania określonych zdań. W sytuacji, gdy dane zdanie Z owego języka *wynika* z innych, wcześniej uznanych zdań tego języka, wówczas użytkownik jest zobowiązany uznać również i zdanie Z na mocy dyrektyw dedukcyjnych. Dyrektywy empiryczne nakazują uznanie określonego zdania ze względu na ustalone *dane doświadczenia*.

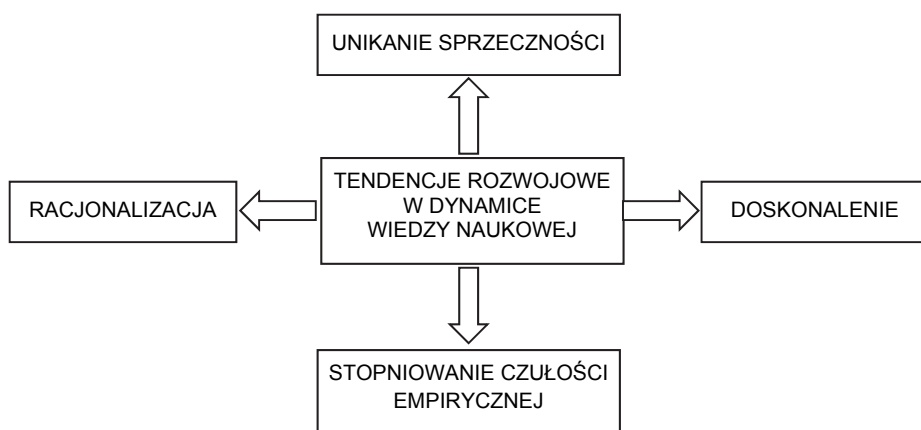
Wszystkie zdania, których uznanie jest podyktowane przez dyrektywy znaczeniowe języka J określa się mianem *postulatów znaczeniowych* owego języka.

Ajdukiewicz wprowadza pojęcie *języka spójnego* oraz pojęcie *języka zamkniętego*. Język, którego zbioru wyrażzeń nie można podzielić na dwa niepuste podzbiory A , B w taki sposób, by żadne wyrażenie należące do podzbioru A nie było bezpośrednio związane znaczeniowo z pewnym wyrażeniem, stanowiącym element podzbioru B , określa się jako język spójny. Z kolei mianem języka zamkniętego określa się wszelki taki język, który po dołączeniu nowego wyrażenia, nie będącego synonimem wyrażenia już znajdującego się w tym języku, staje się językiem niespójnym.

Jeśli dwa języki J_1 i J_2 są językami zarazem zamkniętymi i spójnymi, a przy tym pewne określone wyrażenie jednego języka posiada przekład w drugim, wówczas J_1 i J_2 są wzajemnie przekładalne.

Gdy J jest dowolnym, lecz ustalonym językiem zamkniętym i spójnym, wówczas zbiór wszystkich znaczeń wyrażen tego języka nazywamy *aparaturą pojęciową*. Dwie aparaty pojęciowe mogą być albo identyczne, albo nie posiadać żadnych elementów wspólnych.

Ajdukiewicz wskazuje pewne tendencje rozwojowe aparaty pojęciowych, które – z punktu widzenia zagadnienia dynamiki wiedzy naukowej – są najbardziej wartościowe.

Ryc. 3

Zgodnie z pierwszą tendencją – tendencją do unikania sprzeczności – w sytuacji, gdy dana aparatura pojęciowa zawiera sprzeczność, należy dokonać natychmiastowej zmiany owej aparatury. Oznaką tendencji do racjonalizacji jest z kolei wybieranie takiej aparatury pojęciowej, która umożliwi rozwiązanie największej ilości problemów bez odwoływania się do danych doświadczenia. Tendencja do doskonalenia polega na preferowaniu tych aparaty pojęciowych, w których jest coraz mniej problemów zasadniczo nierozstrzygalnych. Zgodnie z tendencją do stopniowania czułości empirycznej wybieramy taką aparaturę pojęciową, która – po pierwsze – uwzględni maksymalną liczbę danych doświadczenia, a przy tym – po drugie – reaguje w możliwie najbardziej różnorodny sposób na zróżnicowane dane doświadczenia.

Wspomniane tendencje rozwoju wiedzy naukowej prowadzą do idealnego stadium końcowego – do spójnego *obrazu świata*. Ajdukiewicz twierdził, iż używając danego języka, zawsze stoimy na gruncie określonej aparatury pojęciowej. Co więcej, jeśli podporządkowujemy się dyrektywom znaczeniowym pewnego języka, to musimy uznać wszystkie zdania, do których uznania zmuszają nas te dyrektywy razem z danymi doświadczenia i – w konsekwencji – uznać je za *prawdziwe*. Zawsze jest możliwa zmiana języka i aparatury pojęciowej – należy przy tym zwrócić uwagę, iż w następstwie takiego kroku zmianie ulegnie również zestaw zdań uznawanych za *prawdziwe*. Z punktu widzenia filozoficznej teorii poznania uprawianej tradycyjnie, warto rozważyć stanowisko, zgodnie z którym określony język i odpowiednia aparatura pojęciowa zajmują pozycję priorytetową w stosunku do wszelkich innych języków (i aparatów pojęciowych). Takie stanowisko Ajdukiewicz zdecydowanie odrzuca.

Zasadnicza teza radykalnego konwencjonalizmu – sformułowana w pracy *Obraz świata i aparatura pojęciowa* z roku 1934 – głosi, iż wszystkie sądy, które przyjmujemy i które tworzą cały nasz obraz świata, nie są jednoznacznie wyznaczone przez dane doświadczenia, lecz zależą od wyboru aparatury pojęciowej, za pomocą której odwzorowujemy dane doświadczenia. Ajdukiewicz sformułował tezę radykalnego konwencjonalizmu również w następujący sposób:

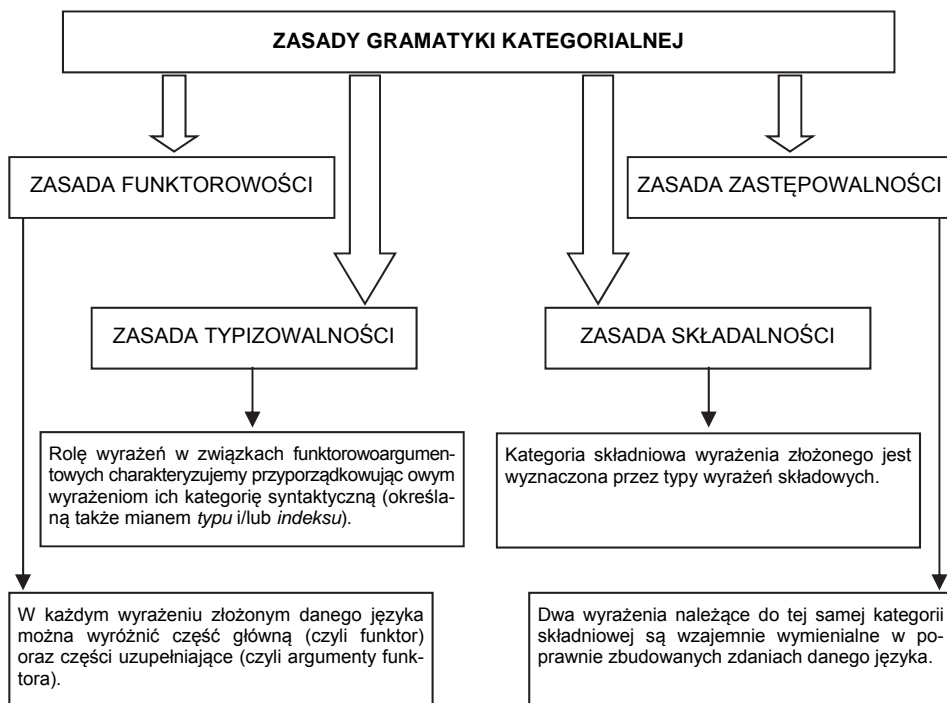
(RK) *dane doświadczenia nie narzucają nam w sposób absolutny żadnego artykułowanego sądu.*

Warto odnotować w tym miejscu, iż twórca programu epistemologii semantycznej wyznał kiedyś, że zainteresował się konwencjonalizmem francuskim, aby osłabić wpływ filozofii niemieckojęzycznej w Polsce.

Na zakończenie wspomnijmy, iż Ajdukiewicz jest znany na całym świecie jako twórca podstaw teorii języka, którą współcześnie określamy zwykle mianem *gramatyki kategorialnej*. Jego artykuł z 1935 r. – zatytułowany *Die syntaktische Konnexität (O spójności syntaktycznej)* – stanowi jedną z najbardziej nowatorskich prac w zakresie gramatyk formalnych i jest powszechnie uznawany za tekst prekursorski. Gramatyka kategorialna zajmuje się metodami opisu języków symbolicznych (sztucznych) oraz języka naturalnego, opartymi na *typizacji* (innymi słowy, na *kategoryzacji*) wyrażen danego języka. Taki sposób opisu języka – czyli podejście, polegające na przypisaniu wyrażeniom ich roli składniowej (syntaktycznej) za pomocą kategorii syntaktycznej (typu syntaktycznego) – był rozważany w całej tradycji filozofii europejskiej: od pierwszego traktatu, rozpoczynającego *Organon* Arystotelesa

(czyli od *Kategorii*) po *Badania logiczne* Husserla. Ajdukiewicz zaproponował systematyczną teorię kategorii syntaktycznych oraz pewien rachunek, umożliwiający rozstrzygnięcie, czy dany ciąg wyrażen określonego języka (wyrażen o ustalonych typach syntaktycznych) jest poprawnie zbudowanym zdaniem owego języka. Kategoriom (typom) są przyporządkowane *indeksy*. Ów oryginalny rachunek Ajdukiewicza został oparty na zasadzie redukcji (upraszczania, skracania) indeksów. Ta metoda znajduje naturalne zastosowanie w badaniach spójności (poprawności) syntaktycznej wyrażen. Kategorię syntaktyczną – innymi słowy, typ syntaktyczny – danego wyrażenia ustalonego języka wygodnie określić, wykorzystując pojęcie zdania. Kategoria syntaktyczna danego wyrażenia ustalonego języka to zbiór wszystkich wyrażen owego języka, którymi możemy zastąpić owo wyrażenie w zdaniu rozważanego języka, otrzymując ponownie poprawnie zbudowane zdanie tego języka.

Autor *Die syntaktische Konnexität* wyróżnił dwie kategorie podstawowe: zdania oraz nazwy. Pozostałe kategorie są kategoriami pochodnymi i charakteryzuje się je za pomocą indeksów ułamkowych. Ajdukiewiczowską wersję gramatyki kategorialnej rozwijali: Yehoshua Bar-Hillel, uważany za prekursora

Ryc. 4

gramatyki generatywnej, Joachim Lambek, Roman Suszko i uczniowie Tadeusza Batoga – Wojciech Buszkowski, Maciej Kandulski, Wojciech Zielonka i inni. Buszkowski pisze np.:

[...] koncepcja Ajdukiewicza staje się tym samym pierwszą dojrzałą koncepcją gramatyki formalnej, opracowaną dwadzieścia lat przed systemami Noama Chomsky'ego [...]. Z punktu widzenia logiki rachunek Ajdukiewicza jest pierwszym systemem logiki typów; twórczą kontynuację tej idei przynosi znacznie późniejsza praca J. Lambeka [...]⁸⁵.

⁸⁵ Zob. W. Buszkowski, *Logiczne podstawy gramatyk kategorialnych Ajdukiewicza-Lambeka*, Warszawa 1989, s. 13. W sprawie wkładu Ajdukiewicza w rozwój logiki formalnej zob. T. Batóg, *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147. Por. także A. Wiśniewski, *O pewnych konsekwencjach postulatu empirycznej falsyfikowalności twierdzeń logiki*, „Studia Metodologiczne” 1991, nr 26, s. 129–138.

ROZDZIAŁ IV

W okresie drugiej wojny światowej (lata 1939–1945)

Od września 1939 do lutego 1940 r. Ajdukiewicz pracował na swoim dawnym stanowisku, czyli był profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Lwowskiego⁸⁶. Uniwersytet Jana Kazimierza w styczniu 1940 r. został przemianowany na mocy dekretu Prezydium Rady Najwyższej Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej na Lwowski Państwowy Uniwersytet im. Iwana Franki. Od lutego 1940 r. do końca roku akademickiego 1939/1940 Ajdukiewicz pracował na stanowisku profesora psychologii Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu. W następnym roku akademickim został zatrudniony jako docent fizyki w Państwowym Instytucie Medycznym we Lwowie.

W pierwszych latach II wojny światowej we Lwowie przebywał inżynier Mieczysław Bizoń, słuchacz i wydawca unikatowych wykładów z logiki Jana Łukasiewicza⁸⁷. Bizoń – już w czasie okupacji sowieckiej – uczestniczył w zajęciach uniwersyteckich prowadzonych przez Ajdukiewicza. W 1946 r. pisał: „Wykłady prof. K. Ajdukiewicza pobudzały moją ciekawość, nie dały mi jednak tych trwałych bezapelacyjnych podstaw, na których mogłaby pewnie wesprzeć się pewnie i spokojnie myśl”⁸⁸.

⁸⁶ 10 lub 11 września 1939 r. Zygmunt Ajdukiewicz wraz ze Stefanem Swieżawskim i z synem Kazimierza, 17-letnim Bronisławem, wyjeżdżają ze Lwowa na Podole, w stronę granicy z Rumunią. Bronisław Ajdukiewicz (1922–2010) odbył szkolenie lotnicze i służył w RAF-ie. Po studiach chemicznych w Wielkiej Brytanii pracował w Kanadzie, Stanach Zjednoczonych i od 1974 r. we Włoszech. Zob. A. Ajdukiewicz, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 190. Por. S. Swieżawski *Wielki przełom 1907–1945*, Lublin 1989, s. 269.

⁸⁷ Zob. M. Bizoń, *Geneza logiki dla inżynierów, techników i innych zawodów w 10-ciu lekcjach odbytych z prof. Janem Łukasiewiczem w Warszawie w czasie od 1. do 20. lipca 1942 roku*, Katowice 1946.

⁸⁸ Zob. tamże, s. 8.

W poniedziałek 30 czerwca 1941 r. do Lwowa wkroczyły oddziały niemieckie. Cały czas – od lipca 1941 do lipca 1944 r. – Ajdukiewicz brał aktywny udział w tajnym nauczaniu, wykładał na Tajnym Uniwersytecie i z ramienia władz polskich organizował tajne studium pedagogiczne. Udzielał także lekcji prywatnych. Od lipca 1941 do lutego 1942 r. pozostawał bezrobotny i utrzymywał się wyłącznie z tajnego nauczania oraz z lekcji prywatnych.

21. Karta członkowska Związku Zawodowego Pracowników Szkół Wyższych i Instytucji Naukowych. Kazimierz Ajdukiewicz wstąpił do związku w 1939 r.

Od lutego 1942 r. do marca 1943 Ajdukiewicz pracował jako księgowy w rzeźni miejskiej. Od marca 1942 r. do lipca 1944 był nauczycielem w Polskiej Szkole Rzemieślniczej z językiem polskim jako językiem wykładowym. W nocy z 26 na 27 lipca 1944 r. do Lwowa ponownie wkroczyły oddziały Armii Czerwonej i rozpoczęła się druga okupacja sowiecka tego miasta. Andrzej Zieliński okres II wojny światowej u Ajdukiewiczów wspomina tak:

W „radzieckim Lwowie” Ajdukiewicz uczył na Uniwersytecie dość mu obcych przedmiotów, do których przygotowywał się, jak mi to opowiadała jego córka,

z dnia na dzień, czytając wieczorem odpowiedni podręcznik. [...] A w nocy, zawsze przed łózkami jego i żony stały mocne sznurowane buty z ciepłymi skarpetami, żeby jak przyjdą i wywożą, nie zostać bez butów. [...] Pamiętam opowiadania o jednym miejscu pracy, jakiejś firmie mięsnej, gdzie był zatrudniony w charakterze księgowego, co wbrew pozorom nie owocowało deputatem żywnościowym. Ale raz Ajdukiewicz miał szczęście. Dostał prawie cały salceson od jakiejś „Frau” z zarządu, która wyjaśniła, że ten salceson ciąży jej na żołądku, ale dla polskiej hołoty może być odpowiedni⁸⁹.

W sierpniu Ajdukiewicz objął katedrę fizyki jako profesor Lwowskiego Państwowego Instytutu Medycznego i na tym stanowisku pracował do września 1945 r. Jednocześnie od maja 1945 r. wykładał logikę na Państwowym Uniwersytecie Lwowskim. W ostatnich dniach września tego roku wyjechał z Lwowa jako repatriant. To była trudna decyzja i państwo Ajdukiewiczowie bardzo ciężko przeżywali swój wyjazd – na Cmentarzu Łyczakowskim pozostawiali też groby swoich rodziców. Profesor opuszczał miasto, w którym spędził najpiękniejsze lata życia. W październiku zarejestrował się jako profesor na Uniwersytecie Jagiellońskim⁹⁰. W grudniu 1945 r. przyjechał do Poznania i objął Katedrę Teorii i Metodologii Nauk na Uniwersytecie Poznańskim⁹¹. Ajdukiewicz wyraził przygnębiającą opinię, iż po wojnie, „ludzie z ich środowiska gdziekolwiek znajdują się na świecie, nigdzie nie będą u siebie w domu”⁹².

Proponujemy – w charakterze podsumowania okresu wojennego w życiu Ajdukiewicza – lekturę fragmentu pewnego powojennego listu Alfreda Tarskiego z tradycyjnie słonecznej Kalifornii. Dodajmy w tym miejscu, iż Heinrich Scholz był niemieckim logikiem na uniwersytecie w Münster. W czasie II wojny w istotny sposób pomógł m.in. ks. Konstantemu Michalskiemu i ks. Janowi Salamusze w zwolnieniu z obozu koncentracyjnego w Dachau 4 stycznia 1941 r.⁹³ Scholz pomógł także w wyjeździe małżeństwa

⁸⁹ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 25.

⁹⁰ Autobiografia prof. dra Kazimierza Ajdukiewicza, [Poznań, 10 grudnia 1945 r.], Archiwum UAM, sygn. 82/5. W autobiografii z grudnia 1945 r. Ajdukiewicz nie wspomina o tajnym nauczaniu, natomiast w życiorysie z 1953 r. pojawia się wyraźna informacja o tym fakcie – co ciekawe, ze wzmianką o pracy w ramach tajnego nauczania jako jednym z głównych źródeł utrzymania.

⁹¹ Archiwum UAM, Ankieta personalna 20 II 1954 r., Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5. Por. Archiwum UAM, *Życiorys 1953*.

⁹² A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 25.

⁹³ Zob. J.J. Jadacki, K. Świętorzecka, *Myśliciel o sercu walecznym. O życiu Jana Salamuchy*, [w:] J. Salamucha, *Wiedza i wiara. Wybrane pisma filozoficzne*, Lublin 1997, s. 24. Obaj księża wraz z innymi 101 osobami zostali uwięzieni w następstwie *Sonderaktion Krakau* przeprowadzonej w poniedziałek, 6 listopada 1939 r. na terenie Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jana i Reginy Łukasiewiczów z okupowanej Warszawy, 17 lipca 1944 r., w obliczu zbliżających się wojsk sowieckich⁹⁴. Alfred Tarski do Scholza krótko po wojnie pisał:

Cieszę się, że Ajdukiewicz, Kotarbiński i Mostowski przeżyli, oraz, że przynajmniej na razie mają znośne warunki do pracy. Być może słyszał Pan już, że Kotarbiński jest teraz rektorem Uniwersytetu Łódzkiego, zaś Mostowski pracuje jako pełniący obowiązki profesora filozofii matematyki na Uniwersytecie Warszawskim. Ogólnie rzecz biorąc, moja sytuacja jest zadowalająca. Jestem tu profesorem zwyczajnym, co zapewnia mi poczucie stabilności. Kalifornia jest niewątpliwie pięknym miejscem, ale nie mogę zaprzeczyć, że pod względem intelektualnym, czuję się tu trochę osamotniony⁹⁵.

Państwo Swieżawscy prowadzili *Księgę Gości*, do której wpisywały się odwiedzające ich osoby. Ta księga przetrwała wszystkie wojenne zawieruchy. W trakcie pierwszej okupacji sowieckiej Lwowa państwo Ajdukiewiczowie – Kazimierz z żoną, Marią – odwiedzili Swieżawskich 21 lutego 1940 r. Profesor przed swoim nazwiskiem dodał słowo „odmieniony”. Swieżawski pisał po latach:

Ten dodatek świadczy o głębokich przemianach, jakie dokonały się we wnętrzu tego z gruntu uczciwego człowieka. Na podstawie relacji innych osób (np. z listów ks. M. Schletza) i rozmów, które prowadziłem z profesorem, gdy spotkaliśmy się znów Krakowie w 1945 r., można stwierdzić, że przeżył on bardzo głęboki szok, spowodowany spotkaniem z rzeczywistością sowiecką, co doprowadziło go do pogłębionej refleksji i praktyki religijnej. Widywano go w kościele pogrążonego w głębokiej modlitwie, a na podstawie moich powojennych z nim kontaktów mogę stwierdzić, że gruntownie stępił się w tych latach wojny jego dawny „żywiolowy” antyklerykalizm⁹⁶.

W pismach niemieckich owa operacja nosi nazwę *Action gegen Universität Professoren*. Aresztowani polscy uczeni zostali przewiezieni najpierw do więzienia przy ul. Montelupich w Krakowie, następnie do koszar przy ul. Mazowieckiej (obecnie ul. Wrocławska) i ostatecznie prze-transportowani 27 listopada do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen.

⁹⁴ Zob. J. Łukasiewicz, *Curriculum vitae (1953)* [w:] tenże, *Logika i metafizyka. Miscellanea*, red. J.J. Jadacki, Warszawa 1998, s. 3.

⁹⁵ Zob. A. Burdman Feferman, S. Feferman, *Alfred Tarski...*, s. 197–198.

⁹⁶ Zob. S. Swieżawski, *Wielki przełom 1907–1947*, Lublin 1989, s. 321–322. Kariera naukowa Stefana Swieżawskiego (1907–2004) rozpoczęła się po studiach na Uniwersytecie Lwowskim od etatu starszego asystenta u Ajdukiewicza na tymże Uniwersytecie w roku akademickim 1935/36. Swieżawski wspomina, że Ajdukiewicz mawiał w tamtym okresie: „[...] że Bóg jest, wydaje mi się niemalże pewne; że Chrystus jest Bogiem i człowiekiem zarazem, tego zupełnie nie rozumiem; pewien natomiast jestem, że Kościół to instytucja diabelska”. Zob. tamże, s. 287.

Podobne spostrzeżenia odnotowała Barbara Borska we wspomnieniach o Kazimierzu Ajdukiewicz. Gdy przedstawiła swojemu słynnemu wujkowi kandydata na męża, zdziwiła się krótkim pytaniem, jakie padło z ust Ajdukiewicza: „czy jest wierzący?” Jak sama przyznaje: „[z]dziwiło mnie to, przy jego laickiej, jak sądziłam postawie”⁹⁷. Z kolei Andrzej Zieliński opisuje żarliwe modlitwy Ajdukiewicza o szczęśliwy powrót syna – pilota RAF-u w czasie II wojny światowej.

Niedługo nadszedł najcięższy okres w życiu obojga Ajdukiewiczów. Ich syn Bronisław dostał się w Anglii do RAF-u i latał w bombowcach nad Niemcami. Informacja o tym, jak również wiedza o olbrzymiej w tym okresie wojny liczbie zestrzeliwanych bombowców, dotarła do nich, budząc paniczny lęk. Najbardziej radykalny antyirracjonalista leżał w kościele krzyżem i modlił się o przeżycie syna⁹⁸.

22. Legitymacja służbowa z Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1945 r.

⁹⁷ B. Borska, „Wujek” ..., s. 18–19.

⁹⁸ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 25.

1321/62em.

25125

8

Główny Pełnomocnik
Головний Уповноважений
Тимчасового Рządu Narodowego
Тимчасового Національного Уряду

Rzeczypospolitej Polskiej
Польської Республіки

24 17 1945

KARTA EWAKUACYJNA

Евакуаційний лист

Wydano obywatelowi
Дано громадянину

Ajolu Kiewicz Jarimierz 1890 r.
ur. року народж.

mieszkańcowi wsi (miasta)
жителю села (міста)

Ajdubek Kozimierz obwodu
області

jako dowód, że za zezwoleniem Głównego Pełnomocnika Tymczasowego Rządu Narodowego dla ewakuacji z terytorium Ukrainińskiej SRR
в тому, що він за дозволом Головного Уповноваженого Тимчасового Національного Уряду Польської Республіки по евакуації з території Україниської РСР.

ewakuje się do
евакується до

Pr. Pol.

powiatu
волости

województwa.
воєводства Польщі.

Wraz z nim ewakuuje się następujących członków jego rodziny:

З ним евакууються такі члени його сім'ї:

Nazwisko, imię, imię ojca Прізвище, ім'я та по батькові	Stosunek do głowy rodziny Відношення до голови сім'ї	Miesiące i rok urodz. Місяць і рік народж.	Uwagi Примітка
Ajolu Kiewicz Maria		1896	
...			
<p>stawnie słotych awakacyjn tytułem zapomogi doradnej akolegowane pod poz. nr. 2299 i 1902</p> <p>Państwowy Urząd Ewakuacyjny Punkt Ewakuacyjny</p>			

Obywatel: Ajdukiewicz Kazimierz s Bronisła
 Громадянин

przewozi z sobą koni _____ rogacizny _____, świń _____, owiec _____,
 з собою перевозить коней, великої рогатої худоби, свиней _____, овець _____

kóz _____; inwentarza: pługów _____, siewników _____, żniwiarek _____;
 кіз _____; інвентаря: плугів _____, сіялок _____, збиральних машин _____

produktów żywnościowych _____ ctn.: w tym ziarna i produktów zbożowych _____
 продовольч. продуктів _____ цнт. з них зерна і зернопродуктів _____

ctn. przedmiotów użytku domowego _____ i: Biblioteka w ilości
 цнт. речей домашнього вжитку _____

2000 книг, dla potrzeb pracy,
Biblioteka ok. 3000 książek

UWAGA: Ewakuowanym z terytorium USRR do Polski, nie wydaje się poświadczeń
 щодо заборони ввезення в пункт 42 сьомого розділу інструкції.

ПРИМІТКА: Евакуйованим з території УРСР в Полщу, поświadczenia ф. 9 передбачені
 пунктом 42 сьомого розділу інструкції не видається.

Rejonowy Pełnomocnik
 Районний Уповноважений

по _____ реjonу
 району Polonia

Skierowane do P. O. R. w Polonia
 celowa siedziba 10425
 zawód prof. Nauczyciel
 rok urodz. 1945 r.

Rejonowy Przedstawiciel
 Районний Представник

по _____ реjonу
 району Polonia

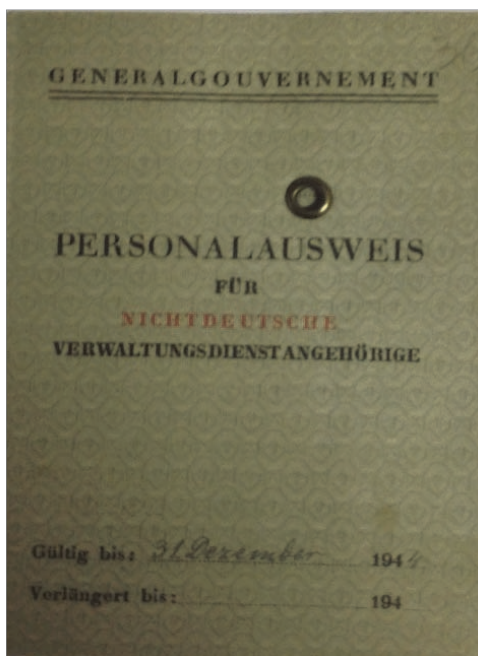
Inspektor Gospodnictwa

WOJEWÓDZKI ODDZIAŁ
 PAŃSTWOWEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
 Biuro Regionalne w Krakowie

Rejestr. dnia 2.10.45
 № 29.281-29.282
2000

Григорієв Обител, Бонтура ст.
 Кр. 476-7, на ректорському і
 університеті
 2.8.45 Рувел

23. Karta ewakuacyjna Kazimierza Ajdukiewicza i jego żony Marii, 1945 r.

24. Niemiecki dokument tożsamości z czasów okupacji, 1944 r.

Odpis.

Minister Oświaty
Nr GM-753/46

Warszawa, dn. 22 lutego 1946.

Zaświadczenie.

Niniejszym zaświadczam, że prof. Edmund Bulanda był kierownikiem tajnego nauczania akademickiego we Lwowie w latach okupacji. W myśl tego jest upoważniony do wydawania zaświadczeń całemu gronu nauczycielskiemu, które brało udział w tym nauczaniu.

L.S.

Minister
C. Wycech m.p.

Kraków, dn. 16 kwietnia 1946

Z powołaniem się na powyższe pismo Ministra stwierdzam, że *Prof. Dr*
Maximilian Njduklewicz brał czynny udział w tajnym nauczaniu akademickim we Lwowie w latach okupacji na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza.

Bulanda
b. Rektor U.J.K.
Kierownik tajnego nauczania akademickiego.

Autetyczność podpisu prof. Edmunda Bulandy
stwierdza

Kierownik Wydziału U. J.

[Red circular stamp of the Jagielloński University]
[Handwritten signature]
Sekretarz i notariusz Uniwersytetu Jagiellońskiego
w Krakowie.

25. Zaświadczenie o udziale w tajnym nauczaniu akademickim w czasie okupacji na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie.

ROZDZIAŁ V

W Poznaniu (lata 1945–1954)

1. Przyjazd do Poznania

W okresie bezpośrednio po II wojnie światowej Ajdukiewicz, cieszący się od dawna szacunkiem i wysoką pozycją w świecie nauki, otrzymał trzy propozycje pracy w dużych ośrodkach akademickich – na uniwersytetach w Krakowie, Warszawie oraz w Poznaniu. W Krakowie pracował – zgodnie z użytym przez samego siebie określeniem – jako „profesor przybrany” przez dwa miesiące 1945 r. Jesienią tego roku odwiedził stolicę Wielkopolski. Przyjął propozycję z Uniwersytetu Poznańskiego pod dwoma warunkami, odnoszącymi się do bardzo praktycznych spraw. Pierwszą kwestią było uzupełnienie biblioteki – szczególnie o publikacje z zakresu metodologii i teorii nauki oraz umeblowanie, wtedy zupełnie pustych, pomieszczeń. Drugi warunek dotyczył bazy lokalowej – Ajdukiewicz wyraźnie określił, iż potrzebuje co najmniej czterech pokoi: gabinetu dla siebie, biblioteki, która byłaby jednocześnie pokojem asystenta, lektorium dla studentów oraz sali na potrzeby seminarium. Zdając sobie sprawę z bardzo trudnej sytuacji lokalowej uniwersytetu, zadeklarował, iż na początek zadowoli się dwoma pomieszczeniami, które jednak muszą pomieścić bibliotekę.

Zatrudnienie Ajdukiewicza na Uniwersytecie Poznańskim rozpoczęło się w grudniu 1945 r. Jako wybitny uczony i obecnie profesor UP został niebawem przyjęty w poczet członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN), gdzie wszedł w skład Komisji Filozoficznej. Związki między PTPN i Uniwersytetem istniały od samego początku – można wręcz powiedzieć,

że Uniwersytet rodził się na fundamentach Towarzystwa⁹⁹. Po II wojnie światowej związki te znalazły swe odbicie m.in. w powstaniu 23 lutego 1946 r. przy Uniwersytecie Poznańskim Koła Naukowskiego pod opieką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Przewodniczącym był Jan Rutkowski. Na posiedzeniu Koła w marcu tego roku Ajdukiewicz wygłosił referat zatytułowany „Co to jest wolność nauki?”.

26. Legitymacja Kazimierza Ajdukiewicza – profesora zwyczajnego Uniwersytetu Poznańskiego 1946 r.

W Poznaniu państwo Ajdukiewiczowie zamieszkali najpierw przy ulicy Fredry 10, czyli w uniwersyteckim *Collegium Medicum*, gdzie mieściła się też kierowana przez profesora katedra. Później ich adresem stała się ulica Śniadeckich 60¹⁰⁰. Tomczak wspomina, że tradycyjnie już pomagali przyjaciołom i rodzinie: „[...] jeden z pokoi odstąpili Sewerynie („Runi”) Łuszczewskiej-

⁹⁹ Patrz: M. Musielak, *Heliodor Święcicki (1854–1923)*, Poznań 2013, s. 144 i n.

¹⁰⁰ Archiwum UAM, Ankieta personalna 20.02.1954 r., Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5. Znamy nawet ówczesny numer telefonu Państwa Ajdukiewiczów – domowy: 7561, natomiast służbowy: 507, 57.

-Romahnowej (wnuczce Wojciecha Dzieduszyckiego)¹⁰¹. Jednak zauważa on jednocześnie, iż Ajdukiewicz z żoną prowadził już nieco spokojniejsze życie towarzyskie, lecz wciąż w ich domu często można było spotkać licznych przyjaciół oraz bliskich współpracowników Profesora, który powoli stawał się statecznym domatorem. Grywał w domu na fortepianie i wspólnie z żoną uwielbiali rozwiązywanie krzyżówek z „Przekroju”, grali w halnę i układali pasjansy¹⁰². Mniej lubili grę w szachy oraz kabałę¹⁰³. Tomczak pisze dalej:

W Poznaniu odwiedzał ich Czesław Znamierowski, pp. Malicy, czasem Tadeusz Kotarbiński. Natomiast przez całe życie utrzymywali bliski kontakt z Jarockimi. Maria Ajdukiewiczowa od dziecka przyjaźniła się z córkami Jana Kasprowicza: Hanką, późniejszą Jarocką, i Janką, potem Małaszyńską. Dnia 1 sierpnia 1933 r. Profesor wraz z żoną asystowali przy przeniesieniu zwłok Kasprowicza z cmentarza zakopiańskiego do mauzoleum na Harendzie. Gdy Małaszyńska wróciła do Polski po wojennej tułaczce z niepełnosprawną córką Ewą, Ajdukiewiczowie pomagali jej materialnie¹⁰⁴.

Barbara Borsa, która mieszkała z wujostwem – Ajdukiewiczami – w Poznaniu, wspomina, iż państwo Ajdukiewiczowie „nie opuścili żadnej premiery w Operze”¹⁰⁵.

Mimo pojawiających się już kłopotów zdrowotnych Ajdukiewicz nie zmienił swoich przyzwyczajzeń. Tomczak barwnie wspomina zwyczaj przy- szłego rektora:

W czasach poznańskich lubił po kolacji wychodzić na spacer na most dworcowy. [...] Chwytał się balustrady, gdy z przejeżdżających parowozów buchał kłęb pary. Wydawało się, że zna na pamięć cały rozkład jazdy: *Teraz odjeżdża do Warszawy, a ten osobowy do Gliwic, a to pospieszny do Szczecina*. Czasem spacer kończył się w dworcowej kawiarni. Te fascynacje kolejami mogły mieć źródło w przeżyciach lat młodości¹⁰⁶.

¹⁰¹ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz we wspomnieniach rodzinnych*, s. 183. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa była asystentką Ajdukiewicza we Lwowie w latach 1933–1939, a od 1945 r. adiunktem w jego katedrze na UP.

¹⁰² Tamże, s. 187. Por. B. Borsa, „Wujek”..., s. 19.

¹⁰³ Por. B. Borsa, „Wujek”..., s. 19.

¹⁰⁴ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz we wspomnieniach rodzinnych*, s. 184.

¹⁰⁵ B. Borsa, „Wujek”..., s. 18–19. Dla oddania charakteru Ajdukiewicza odnotujemy w tym miejscu, że po latach, w serdecznym liście do swojej siostrzenicy, dziękował za prezenty, które sprawiły mu wielką radość, pisząc: „Kielbasa jest wspaniała, wódeczka prima!”. Patrz: tamże.

¹⁰⁶ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz we wspomnieniach rodzinnych*, s. 186. W czasie konferencji, która odbyła się 15 grudnia 2000 r. w Warszawie dla uczczenia 110. rocznicy urodzin Ajdukiewicza, Jerzy Pelc – którego rektor Uniwersytetu Poznańskiego miał nazywać żartobliwie „baronem” – wspominał, że gdy Katedra Logiki organizowała konferencję wyjazdową,

2. Katedra Logiki

Po wznowieniu działalności Uniwersytetu Poznańskiego w 1945 r., Katedra Teorii i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym nie była obsadzona. Jej kuratorem był początkowo prof. Adam Wodziczko, a wykłady prowadził dr Tadeusz Strumiłło. Od grudnia 1945 r. kierownictwo objął Ajdukiewicz i pozostał jej kierownikiem po przemianowaniu jej na Katedrę Logiki nowo powstałego Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii. Ponieważ Katedra mieściła się w budynku *Collegium Maius* przy ul. Fredry 10 Ajdukiewicz przez kilka lat mieszkał i pracował prawie w tym samym miejscu.

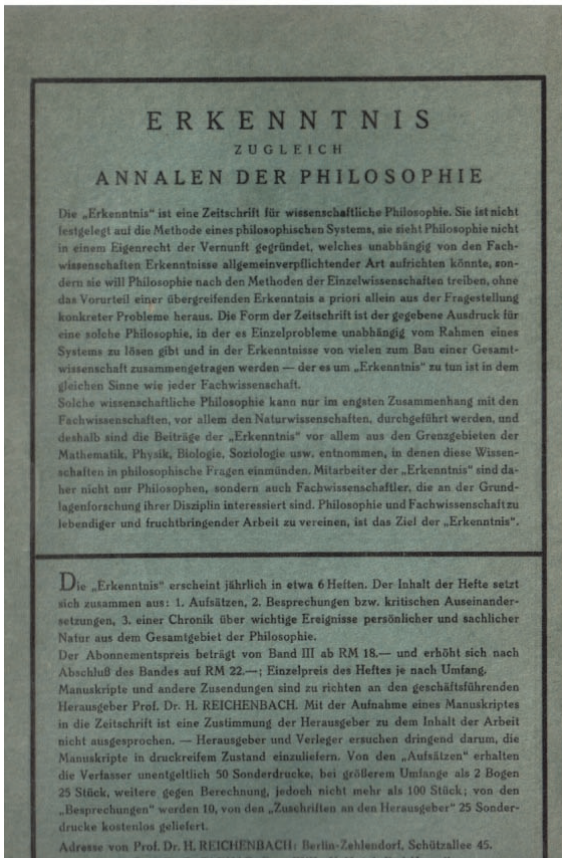
Wśród samodzielnych pracowników katedry w tamtym okresie należy wymienić: dr Sewerynę Romahnową (docenta od 1 grudnia 1954 r.) oraz dr. Romana Suszkę (docenta od 1951 r.). Pomocniczymi pracownikami nauki byli: wspomniany już wcześniej dr Strumiłło (prowadzący wykłady w 1954 r.), dr Romahnowa (adiunkt w latach 1945–1954). Ajdukiewicz miał w Poznaniu wielu asystentów – jako starsi asystenci pracowali: dr Franciszek Zeidler (w latach 1945–1948), Roman Suszko (w latach 1946–1950 jako starszy asystent oraz od 1950 do 1953 r. jako adiunkt), mgr Zbigniew Czerwiński (od 1 września do 31 października 1953 r.) oraz mgr Andrzej Malewski (od 1 stycznia 1954 r.)¹⁰⁷.

Z katedrą połączony był zakład naukowy, który został całkowicie zniszczony podczas wojny – odbudowano go od podstaw. Miał on „dobre warunki lokalowe” oraz był w pełni umeblowany. Jak podano w „Kronice Uniwersytetu Poznańskiego” w połowie lat pięćdziesiątych „poważniejsze braki wykazywała jeszcze tylko biblioteka, głównie w zakresie czasopism zagranicznych”¹⁰⁸. Katedra prowadziła badania naukowe w dziedzinie teorii poznania, logiki formalnej oraz metodologii nauk. Wśród najważniejszych osiągnięć pracowników w latach 1945–1955 wymieniono: (1) Ajdukiewicz: a) krytyka doktryny idealistycznej (w pracach *Epistemology and Semiotics, Notion of Existence, Definicja prawdy a zagadnienie idealizmu, Idealizm Berkeleyya*); b) opracowanie podręcznika wstępu do filozofii (*Zagadnienia i kierunki*

to uczestników owej konferencji mieli odbierać z dworca poznańskiego o piątej rano strażacy. Gdy spóźniali się, Ajdukiewicz krzyczał do swojego asystenta: „Panie Zbyszku, gdzie, do cholery, ta fajerwera?!” Zob. <http://www.filozofia.org.pl/index.php?id=132&option=content&task=view> [dostęp: 13 III 2013].

¹⁰⁷ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata akademickie 1945–1954/55*, Poznań 1958, s. 547. Dodajmy, że Franciszek Zeidler jest autorem przekładu na język polski fundamentalnych prac Ajdukiewicza opublikowanych w języku niemieckim na łamach czasopisma „Erkenntnis” w latach 1934–1935.

¹⁰⁸ Tamże.

P. Drowi, F. Zeidlerowi z wyrazami szczerzej wdzięczności za okazywaną życzliwość i pomoc przy mojej aklimatyzacji w Poznaniu. 8.III.46.
M. Ajdukiewicz

Das Weltbild und die Begriffsapparatur

Von

Kazimierz Ajdukiewicz (Lwów, Polen)

§ 1. Ziel der Untersuchung

Die Hauptthese des gewöhnlichen Konventionalismus, wie er etwa von Poincaré vertreten wird, besteht in der Behauptung, daß es Probleme gibt, die durch die Erfahrung so lange nicht lösbar sind, als nicht eine willkürliche Konvention eingeführt wird, welche erst dann, im Verein mit den Erfahrungsdaten, das Problem zu lösen gestattet. Die Urteile, in welchen diese Lösung besteht, sind uns also nicht durch die Erfahrungsdaten allein aufgezungen, ihre Annahme hängt teilweise von unserer Willkür ab, da wir die angenommene Konvention, welche die Lösung des Problems mitbestimmt, willkürlich ändern können, wodurch wir dann zu anderen Urteilen kommen.

In dieser Abhandlung beabsichtigen wir diese These des gewöhnlichen Konventionalismus zu verallgemeinern und zu radikalieren. Wir wollen hier nämlich die Behauptung aufstellen und begründen, daß nicht nur einige, sondern alle Urteile, die wir annehmen, und die unser ganzes Weltbild ausmachen, durch die Erfahrungsdaten noch nicht eindeutig bestimmt sind, sondern von der Wahl der Begriffsapparatur abhängen, durch die wir die Erfahrungsdaten abbilden. Diese Begriffsapparatur können wir aber so oder anders wählen, wodurch unser ganzes Weltbild geändert wird. Dies soll heißen: So lange sich jemand einer bestimmten Begriffsapparatur bedient, so lange wird ihm die Anerkennung gewisser Urteile von den Erfahrungsdaten aufgezwungen. Dieselben Erfahrungsdaten zwingen ihn aber nicht absolut zur Anerkennung dieser Urteile, denn er kann zu einer anderen Begriffsapparatur greifen, auf deren Boden dieselben Erfahrungsdaten ihn nicht mehr zur Anerkennung jener Urteile zwingen, denn in der neuen Begriffsapparatur finden sich jene Urteile überhaupt nicht mehr vor.

27. Oryginalne wydanie artykułu Kazimierza Ajdukiewicza z dedykacją dla Franciszka Zeidlera: „P. Drowi F. Zeidlerowi z wyrazami szczerzej wdzięczności za okazywaną życzliwość i pomoc przy mojej aklimatyzacji w Poznaniu. 8.III.46”.

filozofii); c) opracowanie podręcznika do logiki dla nauczycieli (*Zarys logiki*); d) obrona zasady sprzeczności (w artykule *Zmiana i sprzeczność*); (2) Romahnowa: sformułowanie prostej metody rozstrzygnięcia formuł jednoargumentowego rachunku funkcyjnego (*Analiza i uogólnienie metody sprawdzania formuł logicznych przy pomocy diagramów Venna*); (3) Suszko: a) zbudowanie systemu logiki na samych tylko regułach dowodzenia, bez wprowadzania aksjomatów (*W sprawie logiki bez aksjomatów*); b) opracowanie teorii rozszerzonego pojęcia definicji (*Z teorii definicji*).

Warto w tym miejscu szczególnie podkreślić następujący pogląd Ajdukiewicza na logikę wyrażony *explicite* właśnie w *Zarysie logiki*:

Poprawne rozumowanie – to rozumowanie zgodne ze związkami, jakie zachodzą w rzeczywistości i nie są zależne od ludzkich decyzji czy zwyczajów. Dlatego też każde prawidło logiki, określające pewien sposób rozumowania jako poprawny, opiera się na twierdzeniu logicznym, które stwierdza pewien obiektywny związek między stanami rzeczy. Ucząc się więc logiki, nie tylko zaprawiamy się w sztuce logicznego myślenia, ale nadto poznajemy pewne związki między faktami, stanowiące logiczną strukturę świata, poznajemy „logikę rzeczy”¹⁰⁹.

Zespół pracowników naukowych katedry brał ponadto czynny udział w redagowaniu czasopisma „Studia Philosophica”, które z czasem przekształci się w słynny periodyk „Studia Logica”. Ajdukiewicz pełnił funkcję redaktora naczelnego obu wspomnianych czasopism¹¹⁰. W Katedrze Logiki powstała jedna praca doktorska. Była to rozprawa Romana Suszki zatytułowana „O systemach normalnych i pewnych zagadnieniach logiki elementarnej”. Ajdukiewicz był promotorem owej pracy, a recenzentem – Adam Wiegner. Powstały także trzy rozprawy habilitacyjne – (1) Henryka Mehlberga *Essai sur la théorie causale du temps*, (2) Marii Lutman *O względności prawdy* oraz (3) Suszki *Canonic axiomatic systems*.

Działalność dydaktyczna Katedry Logiki obejmowała w latach 1945–1951: obowiązujące wszystkich słuchaczy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego wykłady „Główne zasady logiki i metodologii” z ćwiczeniami, seminarium metodologiczne wraz z proseminarium, wykład z logiki matematycznej z ćwiczeniami. Od 1952 r. prowadzone były również wykłady z logiki dla studentów fizyki, biologii, geografii oraz studentów Wydziału Filologicznego, wykład „Elementy teorii mnogości i logiki matematycznej” dla trzeciego roku matematyki. Ponadto Ajdukiewicz prowadził seminarium z logiki dla pomocniczych pracowników naukowych i zaawansowanych studentów¹¹¹.

Jak podaje Jerzy Pogonowski – na podstawie rozmów, które przeprowadził z uczestnikami seminarium (z Jerzym Albrychtem, Dobiesławem Bobrowskim, Zbyszkciem Chojnickim oraz Zbigniewem Czerwińskim) – zajęcia były poświęcone dziełom filozofów europejskich i analizie błędów logicznych¹¹².

¹⁰⁹ K. Ajdukiewicz, *Zarys logiki*, Warszawa 1959, s. 5–6.

¹¹⁰ Archiwum UAM, Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5. (Wykaz prowadzących i planowanych badań naukowych prof. K. Ajdukiewicza).

¹¹¹ Tamże, s. 548. Por. T. Buksiński, *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu w wymiarze instytucjonalnym*, [w:] *Filozofia na uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Poznań 2010, s. 17–18.

¹¹² Zob. J. Pogonowski, *Poznańskie juvenilia logiczne Romana Suszki*, [w:] *Filozofia na uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Poznań 2010, s. 242.

Dzięki docentowi Henrykowi Wiśniewskiemu¹¹³, słuchaczowi wykładów Ajdukiewicza z logiki w latach 1949–1950, dysponujemy treścią wykładów zredagowaną na podstawie jego notatek przez Jacka Jadackiego. Pozwalamy sobie przytoczyć jedynie spis tematów wykładów wraz z wykazem zagadnień omawianych przez Ajdukiewicza.

1. Kategorie syntaktyczne (11.10.1949)
 - 1.1. Zdania i nazwy
 - 1.2. Funktory i argumenty
 - 1.3. Wyrażenia dobrze i źle zbudowane
2. Funkcje semantyczne nazw (11 i 18.10.1949)
 - 2.1. Desygnaty nazw
 - 2.2. Zakres i znaczenie nazw
 - 2.3. Stosunki między zakresami nazw
3. Rachunek zdań (13.12.1949 i 3.01.1950)
 - 3.1. Prawa rachunku zdań
 - 3.1.1. Prawa dotyczące implikacji
 - 3.1.2. Prawa dotyczące alternatywy
 - 3.1.3. Związek między implikacją a alternatywą
 - 3.1.4. Prawa dotyczące koniunkcji (iloczynu logicznego)
 - 3.1.5. Negacja zdania złożonego
 - 3.2. Systemy logik wielowartościowych
4. Rachunek funkcyjny (3, 10 i 17.01.1950)
 - 4.1. Funkcje zdaniowe
 - 4.2. Kwantyfikatory
 - 4.3. Prawa rachunku funkcyjnego
 - 4.4. Zastosowanie notacji kwantyfikatorowej
 - 4.5. Identyfikacja
5. Teoria klas (13.12, 17 i 31.01.1950)
 - 5.1. Zbiór dystrybutywny i zbiór kolektywny
 - 5.2. Związki między klasami
 - 5.2. Klasa pusta i klasa uniwersalna
 - 5.3. Operacje na klasach
 - 5.4. Algebra klas
6. Logika tradycyjna (31.01 oraz 14 i 28.02.1950)
 - 6.1. Kwadrat logiczny

¹¹³ Doc. dr Henryk Wiśniewski (1927–2009) od 1953 roku był związany z Katedrą Matematyki Politechniki Poznańskiej, która w 1970 r. weszła w skład Instytutu Matematyki tej uczelni. W latach 1983–1987 doc. Wiśniewski pełnił funkcję dyrektora tegoż instytutu.

- 6.2. Konwersja
- 6.3. Sylogistyka
- 7. Teoria relacji (28.02 oraz 14 i 28.03.1950)
 - 7.1. Stosunek, jego dziedzina, przeciwdziedzina i pole
 - 7.2. Własności stosunków
 - 7.3. Iloczyn względny stosunków i kwadrat stosunku
 - 7.4. Stosunek jednoznaczny
 - 7.5. Liczby
- 8. Teoria wnioskowania (28.03, 4 i 18.04 oraz 2.05. 1950)
 - 8.1. Wnioskowanie dedukcyjne i wnioskowanie redukcyjne
 - 8.3. Prawdopodobieństwo
 - 8.4. Sprawdzanie hipotez przez wnioskowanie redukcyjne
 - 8.5. Indukcja niezupełna
 - 8.6. Indukcja zupełna i indukcja matematyczna
- 9. Klasyfikacja nauk (23. i 30.05 oraz 6.06.1950)
 - 9.1. Nauki dedukcyjne
 - 9.2. Sformalizowany system rachunku zdań
 - 9.3. Nauki indukcyjne
 - 9.4. Inne klasyfikacje nauk¹¹⁴.

Wydaje się, iż warto zwrócić uwagę na zakres przerobionego materiału, który obejmuje zagadnienia związane z dwoma klasycznymi rachunkami logicznymi i teorią mnogości oraz końcowy – dość obszerny – blok poświęcony teorii wnioskowań. Podkreślimy, że trzy wykłady z logiki tradycyjnej (obejmujące prawa kwadratu logicznego, prawa konwersji oraz tryby sylogistyczne) Ajdukiewicz prowadził po omówieniu rachunku zbiorów, lecz przed przedstawieniem rachunku relacji. Można zatem powiedzieć, iż w ramach prowadzonych zajęć autor *Logiki pragmatycznej* prezentował zagadnienia stanowiące nieodmiennie *hard core* każdego porządnego kursu logiki¹¹⁵.

Ajdukiewicz był sprawnym, zaangażowanym i skutecznym organizatorem życia akademickiego w owym trudnym okresie powojennym. Z pełną determinacją i wbrew niesprzyjającym okolicznościom walczył o możliwie najwyż-

¹¹⁴ W notatkach Wiśniewskiego brak punktu 8.2, zob. *Kazimierz Ajdukiewicz, „Główne zasady logiki i metodologii. Wykłady z roku 1949/1950 w Uniwersytecie Poznańskim (na podstawie notatek Henryka Wiśniewskiego)”*, „Filozofia Nauki”, R. XVI, 2008, nr 1 (61), s. 119–157, (oprac. J.J. Jadacki).

¹¹⁵ W sprawie pełniejszego omówienia struktury programu logiki niech będzie nam wolno zaproponować Czytelnikowi lekturę naszego artykułu *Logika i praktyka. Z badań nad życiem Kazimierza Ajdukiewicza* („Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2, 2013, nr 1, s. 146–165).

szy poziom nauczania filozofii i logiki. W liście do Kotarbińskiego z 25 kwietnia 1949 r. pisał, że władze partyjne oprotowały wprowadzenie prope-
deutyki filozofii do nowego programu liceów „z obawy przed niebezpie-
czeństwem niepożądanego ideologii”. Po interwencji Ajdukiewicza Schaff
poinformował go, że uzyskał w partii zgodę na pozostawienie samej logiki¹¹⁶.

Ajdukiewicz niezwykle odpowiedzialnie podchodził do kwestii dydak-
tycznych. Każdy opracowywany program nauczania był wielokrotnie popra-
wiany w najdrobniejszych szczegółach. Wydaje się uzasadnione twierdzenie,
iż jako rektor jeszcze bardziej zintensyfikował swoje działania, przy czym
zajmowane przez niego wysokie stanowisko – paradoksalnie – wcale nie ułat-
wiało mu pracy. Jako logik i filozof interesował się zarówno przygotowaniem
programów, jak i wyszkoleniem kadry, zapewnieniem odpowiedniej liczby
godzin wykładów i ćwiczeń oraz kwestiami przeprowadzania egzaminów.
W liście z 22 listopada 1949 r. do Sekretariatu Generalnego Rady Głównej dla
spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Warszawie upominał się o wprowa-
dzenie obowiązkowego egzaminu z logiki i metodologii nauk ścisłych na Wy-
dziale Matematyczno-Przyrodniczym¹¹⁷. Skierował też list do Kotarbińskiego
w sprawie poprawek do części programu nauczania logiki, a napisał go
w pierwszy dzień Świąt Bożego Narodzenia – 25 grudnia 1949 r. Czytamy
w nim m.in.:

[...] uważam rozdział zawierający wykład aksjomatyki rachunku zdań za zbędny
dla humanistów, natomiast sądzę, że więcej warto by wyłożyć wiadomości z teorii
relacji. [...] Razi mnie jednak zbyt mały nacisk jaki się kładzie na metodologię
humanistyki[,] a zwłaszcza historii. Za mało się na tym znam i za mało wiem[,] co
dziś w tej dziedzinie jest ortodoksyjne[,] abym od siebie coś tu chciał projektować.
Musiałbyś jeszcze o wypełnieniu tej luki pomyśleć. Przepraszam Cię, że współ-
praca ze mną przysparza Ci kłopotów. Chciałbym jednak, żeby ten program wypadł
jak najlepiej i proponuję to, co sam za lepsze uważam. Może jednak się mylę¹¹⁸.

Niezwykle wymowną ilustracją starań, a właściwie walki Ajdukiewicza
o utrzymanie i najlepszą organizację kursów logiki na uniwersytecie jest treść
telegramu (jedno zdanie), który wysłał do Kotarbińskiego 12 lipca 1950 r.:
„Logika restytuowana dalsza interwencja zbyteczna, Ajdukiewicz”¹¹⁹.

Innym przejawem aktywności organizacyjnej Kazimierza Ajdukiewicza
było jego wejście 16 czerwca 1951 r. w skład rady redakcyjnej dwumiesięczni-

¹¹⁶ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

¹¹⁷ Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

¹¹⁸ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

¹¹⁹ Tamże.

ka „Myśl Filozoficzna”, który ukazywał się w latach 1951–1957. Komitet redakcyjny tworzyli: Adam Schaff (redaktor naczelny) oraz Józef Chałasiński i Julia Hochfeld. Pozostałe osoby, które należały do rady redakcyjnej to: Nina Assorodobraj, Tadeusz Czeżowski, Kazimierz Dobrowolski, Józef Gutt, Paweł Hoffman, Roman Ingarden, Tadeusz Kotarbiński, Tadeusz Kroński, Oskar Lange, Czesław Nowiński, Stanisław Ossowski, Kazimierz Petruszewicz, Jadwiga Siekierska, Juliusz Starzyński, Bogdan Suchodolski, Jan Szczepański, Tadeusz Szczurkiewicz, Mieczysław Szleyen, Tadeusz Tomaszewski i Stefan Żółkiewski¹²⁰.

3. Dyskusja z Adamem Schaffem w okresie poznańskim

Profesor Adam Schaff, dyrektor Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, mówił o sobie, że jest nie tylko doskonałym naukowcem cenionym na świecie, ale również „działaczem politycznym, który ma wypracowany system spadania na cztery łapy”¹²¹. Zachował się protokół z posiedzenia komisji w sprawie nadania mu stopnia profesora zwyczajnego z dnia 21 stycznia 1952 r. Zgodnie z owym dokumentem w odniesieniu do obszernej książki Schaffa zatytułowanej *Z zagadnień marksistowskiej teorii prawdy* (Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1951) Kotarbiński miał powiedzieć m.in.:

Atakując Ajdukiewicza za konwencjonalizm, interpretowany niezgodnie z tym, jak Ajdukiewicz sam interpretuje własne najdojrzalsze w tej sprawie deklaracje uderza weń za wypowiedzi z r. 1935, w roku 1951, przemilczając to, co tenże, wyjątkowo kompetentny myśliciel, głosi w ostatnim swym dziele z teorii poznania, wydanym w 1949 r. Nie wykrywszy u Twardowskiego żadnego błędu, a tylko wspomniane luki, skazuje jego teorię prawdy na przekreślenie jako błędną. Oto przykłady zarzutów, do których można by dodać to i owo. Przechodzę do wniosków. Ściśle rzecz biorąc, na podstawie samego omawianego dzieła – wobec jego defektów a mimo jego zalet – trudno by było ugruntować zasadność objęcia przez Autora katedry zwyczajnej. Wszak katedra zwyczajna – to już najwyższa pozycja w organizacji pracy nauczycielstwa szkół wyższych. Wymaga ona wytrwałości najwyższej miary. Zważywszy jednak, że Autor ma za sobą inne jeszcze dzieła o niewątpliwych walorach, że od czasu objęcia katedry nadzwyczajnej znacznie rozszerzył zasięg erudycji i pogłębił myśl własną, że udowodnił ponad wszelką wątpliwość wielką dzielność w pracy i pęd do wydatnego jej doskonalenia, że jest umysłowością bardzo uzdolnioną i już dziś istotnie bogatą, że wreszcie posiada

¹²⁰ Zob. A. Schaff, *Moje spotkania z nauką polską*, Warszawa 1997, s. 52.

¹²¹ IPN 01222/1038/Jacket, s. 480/481, dlibra.

niewątpliwy talent przejrzystego i zajmującego wykładania swych myśli w słowie i piśmie – nie będę zgłaszał sprzeciwu, jeżeli wniosek o uzwycajnienie będzie postawiony na posiedzeniu komisji¹²².

W liście do Kotarbińskiego z 19 listopada 1952 r. Ajdukiewicz referował adresatowi stanowisko Schaffa wobec obu profesorów. Dyrektor Instytutu Filozofii i Socjologii PAN zastrzegał, że nie chodzi o ich odsunięcie czy eliminację i ze swej strony wyjaśnia, że są oni nadal wysoko cenieni za swoje możliwości naukowe i polityczne, a atak ma jedynie sprowokować przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej do bardziej zdecydowanego porzucenia dawniejszych stanowisk i dokonanie kroku w stronę dominującego nurtu ówczesnej filozofii. Ajdukiewicz w liście do Schaffa z 22 listopada 1952 r. pisał:

Na wstępie przepraszam bardzo, że odpowiedź swą na list Pański z 10 b.m. wysyłam z większym opóźnieniem niż by się należało i niż zamierzałem. Równocześnie dziękuję za ten list i za jego szczerzy ton. Dziękuję też za zaproszenie na rozmowę, które chętnie przyjmuję. Rad jestem także, że podziela Pan moje zdanie o tym, że obraźliwe zwroty[,] jakimi się posłużył autor artykułu o prof. Twardowskim nie powinny się znaleźć na łamach M.F. [Myśl Filozoficzna – uzup. K.G.-K., P.L.] i że to Wasze stanowisko znajdzie wyraz w ogłoszonej w najbliższym numerze odpowiedzi na list Kotarbińskiego. Natomiast bynajmniej nie jestem rad, że list mój i prof. Kotarbińskiego sprawiły na Panu to przykre wrażenie, jakobyśmy się *chwytali rzeczy drugorzędnych, aby uniknąć zasadniczej, jakobyśmy się chwytali drobiazgow, by zamazać rzecz główną*. Przykro mi, że spotyka nas ze strony Pana podejrzenie[,] a może i nawet zarzut nielojalności w polemizowaniu polegającej na tym, jakobyśmy chcieli wobec świadków sporu uzyskać pozory słuszności swego stanowiska, przez wyolbrzymienie jakiegoś nieważnego błędu przeciwnika, przy równoczesnym przemilczaniu druzgocącej siły jego argumentów godzących w naszą zasadniczą tezę. Naprawdę jest mi przykro, że nie zdobyliśmy u Pana na tyle dodatniej opinii, aby nas o nierzeczowe prowadzenie polemiki nie podejrzewano. Jeszcze bardziej jest mi przykro, że Pan nie potrafił wczuć się w motywy naszego protestu. Jestem uczniem profesora Twardowskiego i szczerze jestem do Niego przywiązany. Mimo to nie poczuwam się do obowiązku obrony Twardowskiego przed słusznymi zarzutami, jakie możnaby [sic!] przeciw Jego poglądom wytoczyć. Sam gotów jestem przy okazji z Nim polemizować. Uważam natomiast za swój obowiązek bronić swego Nauczyciela, dla którego mam głęboki szacunek przed wszelkimi zniewagami, które Go dotyczą. Artykuł Ob. Hollanda był pierwszym wypadkiem, w którym czi Twardowskiego uchybiono. Powinno być dla każdego – jak sądzę – jasne, że nie po to z protestem swym wystąpiłem, aby

¹²² IPN 01222/1038/Jacket, s. 519–520, dlibra. Charakterystyka i ocena dzieła prof. dr Adama Schaffa pt. „Z zagadnień marksistowskiej teorii prawdy” (Warszawa, 1951, Książka i Wiedza, str. 406).

ratować swój, czy czykolwiek inny prestiż naukowy, ale po to aby *zachować twarz* i nie zasłużyć na wzgardę ze strony najbliższych, gdybym z protestem nie był wystąpił. Proszę się wżyć w moją sytuację i pomyśleć jakby się Pan zachował, gdyby się o Szanownym Ojcu Pana ktoś wyraził w taki sposób, jak to uczynił H. w stosunku do prof. Twardowskiego. Czy stając w obronie swego Ojca kierowałyby się Pan jakimś wyrachowaniem i czy nie odczułby Pan tego boleśnie, gdyby Pana o takie wyrachowanie posądzono. O jakie przy tym wyrachowanie mogło chodzić w moim liście? Przecież nie był przeznaczony do publikacji, był przeznaczony dla Pana i co najwyżej członków Komitetu Redakcyjnego M.F. Nie było tym samym świadków sporu, wobec których chciałbym uzyskać pozory słuszności. Nie było nawet sporu, gdyż wyraźnie w liście zaznaczyłem, że nie jest on, ani polemiką[,] ani odpowiedzią na artykuł H., ale jest tylko protestem przeciwko niewłaściwościom w artykule tym popełnionym. Jeżeli zaś o list Kotarbińskiego idzie, który będzie publikowany, to zupełnie nie rozumiem[,] jakie mogły być podstawy do owych podejrzeń. Pisze Pan, że należało od nas oczekiwać, że ustosunkujemy się poważnie do faktów, którymi obciążono Twardowskiego. Wszak Kotarbiński to właśnie w swoim liście uczynił, nie zakwestionował żadnego z faktów przytoczonych przez H. i wyraził w związku z tym gotowość rewizji swej oceny Twardowskiego. Dodał jednak Kotarbiński, że odkąd znał Twardowskiego, [...] nie zaszedł żaden fakt, który by Kotarbińskiemu był znany, a który świadczył o fideizmie Twardowskiego. Dlatego koncesję Kotarbińskiego nazywa Pan połowiczną. A cóż Kotarbiński miał uczynić. Czy miał przemilczeć wszystko, co można było w obronie Twardowskiego powiedzieć, czy może miał wbrew swemu najlepszemu i najuczciwшему przekonaniu twierdzić, że Twardowski do końca był fideistą, chociaż znane mu były fakty, dowodzące czegoś przeciwnego. Pisząc wszystko w związku z ostatnim ustępem listu Pana, w którym Pan wspomina o celach Waszego ataku na nas, który Pan określa jako *atak kuracyjny*. Jeśli tak jest, to należy z niego wyeliminować wszelkie nieuzasadnione zarzuty natury osobistej, a więc i zarzuty godzące w nasze *fair play*. Dlatego usilnie proszę, by Pan zechciał *sine ira et studio* rozważyć to, co napisałem i dać się przekonać, że z naszej strony naruszenia zasad *fair play* nie było. Celem moim jest wpłynąć na to, by się taki zarzut w Pańskiej odpowiedzi na artykuł Kotarbińskiego nie znalazł. Nie znaczy to bynajmniej, jakoby Pan nie mógł od nas żądać zajęcia merytorycznego stanowiska¹²³.

Sytuacja była tym bardziej niewdzięczna, że autor słynnej książki *Markizm a jednostka ludzka* odwiedzał Ajdukiewicza w Poznaniu. Przedstawimy poniżej fragment donosu, który dotyczył postawy rektora:

Po wyjeździe prof. Schaffa Ajdukiewicz podał to ogólnej wiadomości chcąc skompromitować w/w. Po zaatakowaniu profesora Ajdukiewicza przez profesora Schaffa, jako burżuazyjnego filozofa rektor Ajdukiewicz podkreśla, że jednakże

¹²³ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

od tego burżuazyjnego filozofa otrzymuje lekcje, po które przyjeżdża nawet do Poznania. Mówi o tym oficjalnie w rozmowach z profesorami Uniwersytetu Poznańskiego¹²⁴.

Nieco inne światło na ich wzajemne relacje rzuca następująca uwaga Andrzeja Zielińskiego, odnosząca się jeszcze do lat trzydziestych XX w.:

Twardowski i Ajdukiewicz stanowczo sprzeciwiali się gettu ławkowemu i antysemityzmowi na uniwersytetach. Widział to zapewne, wówczas niezauważalny dla nich obu, student Uniwersytetu Jana Kazimierza Adam Schaff. I może dlatego w latach 50-tych nie posunął się w swej „jedynie słusznej” krytyce dalej, niż musiał¹²⁵.

4. „Studia Logica”

Gdy Ajdukiewicz mieszkał i pracował przy ulicy Fredry 10, założył pismo o zasięgu światowym – „Studia Logica”. W 1953 r. jako jego redaktor naczelny zredagował i oddał do druku tom pierwszy, składający się z siedemnastu arkuszy. Jednocześnie przygotowywał tom drugi, który miał się ukazać w tym samym roku. Ajdukiewicz pozostawał redaktorem naczelnym „Studia Logica” aż do swojej śmierci w 1963 r. W liście do Kotarbińskiego datowanym na 3 marca 1952 r. drobniawo opisał powstawanie tego pisma. Odbył konsultację z kierownikiem działu czasopism PWN i ustalił, że wypłata honorariów dla członków redakcji nastąpi dopiero po wydaniu numeru. Jako ciekawostkę odnotujmy, iż wydawnictwo zaproponowało następujące stawki: redaktor naczelny – 7800 zł, sekretarz 3000 zł od numeru liczącego 15 arkuszy, kierownicy działów – po 320 zł od arkusza redagowanego przez nich działu. Honoraria autorskie miałyby wynosić od 1200 do 1800 zł od arkusza wedle uznania redaktora (przeciętnie 1500 zł). Ajdukiewicz planował, że prace redakcyjne związane z oceną, przygotowaniem do druku i przekładami będą trwały do końca kwietnia i w związku z tym numer pierwszy czasopisma ukazałby się we wrześniu lub październiku. Omawiany tom zawierał m.in. klasyczne już dziś teksty Śłupeckiego o prototypie Stanisława Leśniewskiego oraz *Teorię zdań normatywnych* Jerzego Kalinowskiego.

¹²⁴ IPN Po 06/68/20/3, s. 48/176. Poznań 6 maja 1952 r. (Sprawozdanie z pracy sekcji VI-tej Wydz. V-go WUBP Poznań za okres od dnia 1 kwietnia do dnia 1 maja 1952 r.).

¹²⁵ Zob. A. Zieliński, *Życie trudne*, s. 24.

Warto także zwrócić uwagę, że Ajdukiewicz zaproponował wprowadzenie pięciu działów w omawianym czasopiśmie: (1) logika ogólna, (kierownik działu: T. Kotarbiński, J. Kotarbińska); (2) logika matematyczna (kier. A. Mostowski); (3) historia logiki (kier. S. Romahnowa); (4) logika praktyczna, (*vacat*); (5) dział sprawozdawczy (kier. L. Kołakowski). Chcielibyśmy w tym miejscu odnotować – w charakterze ciekawostki historycznej – iż dział czwarty miał pierwotnie nosić nazwę „Patologia logiczna i dydaktyka logiki”¹²⁶.

18 października Ajdukiewicz otrzymał także bez żadnych wcześniejszych uzgodnień list z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w sprawie przeniesienia od 1 października Romana Suszki wraz z etatem z Poznania na Uniwersytet Warszawski. Redaktor naczelny „*Studia Logica*” obawiał się, że takie przesunięcie spowoduje, iż Suszko nie będzie już mógł być sekretarzem redakcji, a sam będzie zmuszony zrzec się także swojej funkcji. Prosi zatem, by Suszko pozostał jednak na Uniwersytecie Poznańskim¹²⁷. W późniejszym liście do Kotarbińskiego, datowanym na 25 listopada 1952 r., Ajdukiewicz informował po raz pierwszy, iż planowana jest reorganizacja logiki i redakcja „*Studia Logica*” ma zostać przeniesiona do stolicy¹²⁸.

Dysponujemy pewnym wykazem planów badawczych realizowanych przez Ajdukiewicza w tym okresie. Wspomniane zestawienie nosi datę 20 czerwca 1953 r. Rozprawa pod tytułem „W sprawie artykułu prof. Schaffa o moich poglądach filozoficznych” została już oddana do druku. Praca zatytułowana „Zagadnienie zdań analitycznych” była gotowa w rękopisie. Z kolei artykuł poświęcony klasyfikacji rozumowań wymagał jedynie ostatecznej redakcji. Ajdukiewicz pracował w tym okresie także nad przekładem na język polski dzieła *Novum Organum* Bacona. Planował napisanie artykułów, dla których podawał dwa tytuły robocze: „Zasada wyłączonego środka a nazwy nieostre” oraz „Okres warunkowy w mowie potocznej”. W roku akademickim 1952/1953 prowadził przez dwa semestry seminarium poświęcone wnioskowaniu statystycznemu (w tym – sprawdzaniu hipotez statystycznych i określaniu wartości parametrów statystycznych), a w semestrze drugim – konwersatorium metodologiczne. W ramach wspomnianego konwersatorium referowano i dyskutowano zagadnienie definicji oraz problematykę praw przybliżonych i idealizacyjnych, jak również kwestię praw w naukach historycznych¹²⁹.

¹²⁶ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

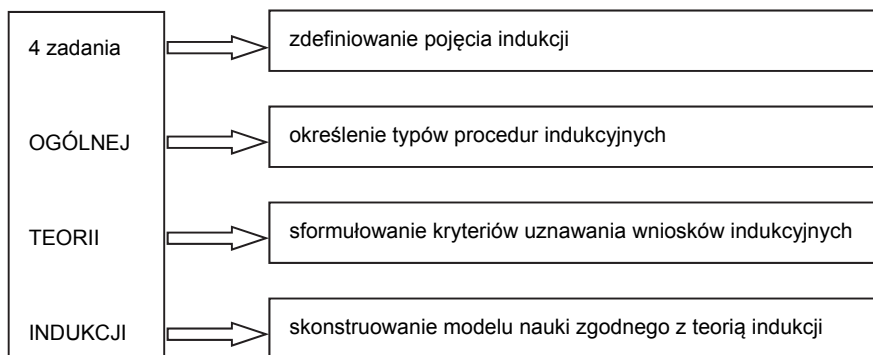
¹²⁷ Tamże.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ Archiwum UAM, 20 IV 1953 r. Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, sygn. 82/5.

5. Dydaktyka logiki

Zanim przejdziemy do faktów związanych z Ajdukiewicza walką o zachowanie logiki w programach nauczania, należy przypomnieć krótko kilka informacji o jego programie metodologicznym. Zgodnie z ujęciem Amsterdamskiego i Woleńskiego przypomnijmy, że program ów można scharakteryzować jako próbę zbudowania *ogólnej teorii indukcji*, przed którą stoją cztery zadania, które prezentujemy na poniższym diagramie.

Ryc. 5

Ajdukiewicz wiązał kryteria racjonalnego uznawania zdań z bilansem zysków i strat. Uważał on także, iż można określić skalę stopni niezawodności zawodnych (niededukcyjnych) sposobów wnioskowania. Taka skala nie uwzględniałaby elementów pragmatycznych w uznawaniu zdań i miałaby być zatem zupełnie niezależna od parametrów podmiotowych¹³⁰.

25 czerwca 1954 r. Komitet Nauk Filozoficznych PAN skierował list do ówczesnego ministra oświaty Witolda Jarosińskiego, związany z planem usunięcia logiki z programu szkoły średniej ogólnokształcącej i liceum pedagogicznego¹³¹. W owym liście kilka fragmentów zawierało argumenty przemawiające za zachowaniem logiki w szkole średniej. Podkreślenia w owych fragmentach pochodzą od autorów niniejszej biografii.

¹³⁰ Zob. S. Amsterdamski, J. Woleński, *Wstęp*, [w:] K. Szaniawski, *O nauce, rozumowaniu i wartościach. Pisma wybrane*, Warszawa 1994, s. XV–XVI.

¹³¹ 24 maja 1954 roku, na posiedzeniu Prezydium PAN, S. Żółkiewski (pełniący funkcję sekretarza naukowego PAN) przedstawił projekt powołania Komitetu Nauk Filozoficznych. Członkami założycielami Komitetu, który został powołany w ramach Wydziału I Nauk Społecznych PAN byli – obok Ajdukiewicza – J. Chałasiński, F. Fidler, T. Kotarbiński, Z. Modzelewski oraz A. Schaff.

Argument pierwszy jest związany z traktowaniem logiki jako nauki określającej kanony poprawnego rozumowania. Członkowie Komitetu piszą:

Logika jako odrębny przedmiot nauczania podnosi logiczną sprawność uczniów przez to, że wskazuje im wzory poprawnego pod względem logicznego myślenia i mówienia, ale jeszcze bardziej przez to, że zwraca uwagę uczniów na najważniejsze i najczęściej popełniane wykroczenia przeciw wymaganiom logicznej poprawności. Przestrzegając przed niedopuszczalnym odwracaniem twierdzeń, przed wadliwym zaprzeczaniem zdań, przed popełnianiem błędu ekwiwokacji i różnymi innymi chwytami argumentacji sofistycznej, przed pochopnym uogólnianiem, przed mieszaniem twierdzeń z definicjami, przede wszystkim jednak, przestrzegając przed niejasnym, chwiejnym i chaotycznym mówieniem i myśleniem itd. skutecznie zapobiega nauczanie logiki popełnianiu tych błędów przez uczniów, uczula ich zmysł logiczny, uzbraja ich w potężny oręż w walce z błędami logicznymi i z wrogą, niegardzącą sofistmatami propagandą, a przez to wnosi poważny wkład w podniesienie kultury logicznej uczniów.

Logikę – w standardowym ujęciu – można traktować jako teorię czynności naukotwórczych. Argument drugi sformułowany przez członków Komitetu odwołuje się właśnie do takiego podejścia:

W każdej dziedzinie życia, zwłaszcza gdy idzie o logiczną charakterystykę czyichś wywodów, o ich ocenę, a szczególnie o ich krytykę, konieczne jest posługiwanie się pojęciami należącymi do dziedziny logiki. Konieczne jest mówienie o twierdzeniach, o dowodach, o definicjach, o pojęciach, o ich zakresie i treści, o dedukcji i indukcji, o opisie i wyjaśnianiu, o hipotezach i ich sprawdzaniu, o teoriach i ich zastosowaniu. Ten aparat pojęć logicznych należy do niezbędnego dla każdego inteligentnego człowieka wyposażenia myślowego. Tymczasem przy nauczaniu żadnego innego przedmiotu poza lekcjami logiki uczniowie z tym aparatem pojęciowym w sposób systematyczny się nie zaznajamiają. Jeśli uznaje się za niezbędny składnik ogólnego średniego wykształcenia zapoznanie uczniów z podstawowymi i elementarnymi pojęciami zakresu nauki o sztuce, wyjaśnienie im, co to jest utwór epiczny, a co liryczny, co to elegia a co satyra, co to jest rym, a co rytm, jakie są główne style w architekturze, jakie są elementy budowli dla każdego z tych stylów charakterystyczne, to czyż nie bardziej jeszcze ważne jest zaznajomienie uczniów z podstawowymi pojęciami nauki o nauce, które zresztą nie tylko są niezbędne dla omawiania dzieł i poczynąń naukowych, ale są też nieodzowne przy omawianiu wszelkich wytworów i poczynąń intelektu w życiu codziennym, w polityce, w technice itd. Logika jest właśnie tą jedyną nauką, która z tymi pojęciami zaznajamia.

Argument trzeci wskazuje na rolę indukcji i dedukcji w uzasadnieniu wiedzy naukowej. Autorzy listu pisali:

Zasada świadomego przyswajania wiadomości wymaga [...] nie tylko tego, by uczeń zamiast przyjmować na wiarę verba magistra, miał sposobność sam się zapoznać z ich uzasadnieniem, ale wymaga również tego, aby uczeń te sposoby uzasadniania umiał zaklasyfikować i ich siłę dowodową ocenić. Konieczne jest, aby uczeń zdawał sobie sprawę z roli indukcji i dedukcji w uzasadnieniu wiedzy przyrodniczej, by był świadom tego, że dedukcja służy tylko do stosowania w poszczególnych przypadkach twierdzeń ogólnych zdobytych na drodze indukcji, że więc dedukcja stosowana przy wyprawdaniu z naczelných zasad fizyki praw z nich wynikających nie wnosi w te prawa więcej pewności niż jej udzielić mogła zasada indukcyjna, która dla uzasadnienia tych zasad była użyta. Konieczne jest, aby uczeń zaznajamiając się z rolą hipotez w nauce i w teoriach naukowych zdał sobie z tego sprawę, że nauka zmierzająca w niepowstrzymanym pędzie ku poznaniu prawd rządzących rzeczywistością, do celu tego dąży poprzez kolejne przybliżenia ulegające ciągłemu doskonaleniu, że nauka nie jest czymś gotowym, ale jest procesem postępującym ustawicznie naprzód.

Argument czwarty charakteryzuje wprost logikę jako podstawę dydaktyki. W liście Komitetu stwierdzono:

Logika wydaje się mianowicie być niezbędną podstawą dla dydaktyki. Albowiem po pierwsze sama teoria dydaktyczna nie może się obejść bez aparatu pojęciowego logiki, bez takich pojęć jak indukcja, dedukcja, definicja, klasyfikacja, treść, zakres itd. Po drugie sama praktyka nauczania niezmiernie zyskuje przez to, iż nauczyciel świadom jest sobie schematów i metod logicznych, wedle których przebiega uzasadnianie twierdzeń lub konstruowanie pojęć, przeprowadzone przez nauczyciela w szkole. Znajomość logicznych form nadaje wykładowi jasność, przejrzystość i moc przekonywującą¹³².

Przypomnijmy w tym miejscu, iż w liście do Kotarbińskiego z 25 grudnia 1949 r., Ajdukiewicz już wcześniej upominał się o metodologię humanistyki w programie nauczania logiki pisał wprost: „Razi mnie jednak zbyt mały nacisk[,]jaki się kładzie na metodologię humanistyki[,]a zwłaszcza historii. Za mało się na tym znam i za mało wiem co dziś w tej dziedzinie jest ortodoksyjne abym od siebie coś tu chciał projektować”¹³³.

¹³² Wydaje się, że warto przypomnieć przynajmniej te właśnie fragmenty listu Komitetu Filozoficznego z 1954 r. – bowiem w dobie rosnącej specjalizacji w nauce (którą wypada traktować jako szczególną dziedzinę kultury) niejednokrotnie zachodzi potrzeba uzasadniania utrzymania i/lub wprowadzania kursu logiki do zróżnicowanych programów szkół średnich i wyższych. Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

¹³³ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603. Podkreślenie nasze – K.G.-K., P.L.

6. Rektor Uniwersytetu Poznańskiego 1 IX 1948 – 30 IX 1952

Uniwersytet Poznański, wznawiający swoją działalność w trudnej sytuacji powojennej, dość szybko zaczął odczuwać presję związaną z nową sytuacją polityczną¹³⁴. Ataki skierowane przeciw rektorowi Stefanowi Dąbrowskiemu położyły kres jego urzędowaniu w maju 1946 r. nieco w rok po tym, gdy stanął na czele Uniwersytetu.

Nastroje panujące na Uniwersytecie Poznańskim bezpośrednio po wojnie trafnie zdaje się oddawać fragment raportu specjalnego z inauguracji roku akademickiego w dniu 16 grudnia 1946 r. Uroczystość akademicką, w której uczestniczyło pięć tysięcy studentów, poprzedziła msza w kościele przy ul. Fredry. Czytamy dalej w raporcie:

Inaugurację otworzył nowy rektor Błachowski witając przybyłych jak: Ministra Oświaty Wycecha [oklaski]. Arcybiskupa Dymka [długotrwałe oklaski zamienione w spontaniczną manifestację], przedstawiciela Rządu mgr. Grobickiego [oklaski], przedstawiciela Wojewódzkiej Rady Narodowej [cisza], Partii Politycznych [cisza], Wojska Polskiego [nie oklaskiwano], przedstawicieli konsulatów obcych państw zainteresowanych życiem na Uniwersytecie [burza oklasków]. [...] Nowy rektor podziękował ustępującemu rektorowi za jego trud i pracę [niemilknące oklaski] i nakreślił drogi, którymi młodzież ma pójść. Dziękował Ministrowi i nieobecnemu Prezydentowi za zatwierdzenie go na tym stanowisku [cisza]. Młodzież oklaskiwała tylko te momenty, gdy mówił o poszanowaniu praw człowieka¹³⁵.

Zarówno rektor Stefan T. Dąbrowski, jak i bezpośredni poprzednik Ajdukiewiczza, rektor Stefan Błachowski, z jednej strony cieszyli się ogromnym poparciem i sympatią studentów, a z drugiej strony – władze państwowe obserwowały ich poczynania niezwykle uważnie. Świadczy o tym choćby poniższy fragment raportu Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego poświęcony „rozpracowaniu osoby rektora Uniwersytetu Poznańskiego Stefana Dąbrowskiego”, w którym autor pisał: „W rozpracowaniu wszczętym [...] nowych danych nie uzyskano, poza tym, że rektor Dąbrowski udziela się bardzo w Towarzystwie Przyjaciół Nauk. Wszędzie gdzie się tylko pojawi jest

¹³⁴ Na ten temat patrz m.in.: T. Schramm, *Uniwersytet Poznański w latach 1945–1956*, [w:] *Alma Mater Posnaniensis. W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999, s. 218–225, tenże: *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 1998, nr 2, „Inteligencja poznańska. Historia i wspomnienia”, s. 140–156.

¹³⁵ IPN Po 06/68/21, s. 55/105, Raport specjalny z inauguracji roku akademickiego na UP w Poznaniu w dn. 16 XII 1946 r.

owacyjnie witany przez młodzież akademicką”¹³⁶. Ponadto rektor Dąbrowski wyraźnie wyrażał się o swoim ustąpieniu „pod presją ministra”, a zarzuty sformułowane przeciwko niemu uznawał za „zupełnie bezpodstawne”. Natomiast w doniesieniach dotyczących rektora Błachowskiego czytamy, iż był „nie mniej reakcyjny aniżeli rektor Dąbrowski”¹³⁷. Oto jeszcze dwa inne fragmenty na temat niektórych profesorów:

Z kontaktu oficjalnego uzyskano, że profesorowie: Stefan Dąbrowski, Taylor, Kostrzewski, Wrzosek, Bykowski pobudzali młodzież endecką przeciwko sanacji, i dzisiaj tego nie zaniechali, wykorzystując swój autorytet wychowują i podburzają do wystąpień antyrządowych i przeciwko organizacjom lewicowym na Uniwersytecie¹³⁸.

Prof. Wrzosek wespół z prof. Dąbrowskim prowadzą nadal endecką robotę mianowicie prof. Wrzosek i Dąbrowski zestawiają listy nowoprzyjętych słuchaczy i zostaje przyjęta młodzież o poglądach endeckich, natomiast młodzież o poglądach demokratycznych oraz uczestnicy walk o niepodległość zostają eliminowani. Rektor Błachowski po zjeździe profesorów demokratów w Warszawie wyjechał samolotem do Londynu w celu przywiezienia syna, który tam przebywa i nie chce wrócić na skutek propagandy antypolskiej. Rektor Błachowski ma zabawić 3 tygodnie¹³⁹.

Ajdukiewicz został powołany na stanowisko rektora na mocy Dekretu z dnia 28 października 1947 r. o organizacji nauki i szkolnictwa wyższego (Dz.U. RP Nr 66, poz. 415). Dekret stanowił, że rektora na trzyletnią kadencję powoływał prezydent RP spośród trzech kandydatów wyłonionych przez zebranie wyborcze. Samo powołanie odbywało się na wniosek ministra oświaty, który uprzednio zasięgał jeszcze opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego¹⁴⁰. Nie udało się odnaleźć dokumentacji pozwalającej stwierdzić, w jaki sposób procedura ta była zastosowana w 1948 r. na Uniwersytecie Poznańskim: czy i kiedy odbyło się przewidziane w dekrecie zebranie wyborcze, jakie kandydatury zostały wyłonione, co zadecydowało o powołaniu na stanowisko rektora właśnie Kazimierza Ajdukiewicza.

Uniwersytet był traktowany jako arena zdecydowanej konfrontacji politycznej. Za jedno z pierwszoplanowych zadań uważano walkę z „reakcyjną

¹³⁶ IPN Po 06/68/11, s. 9/427, Sprawozdanie dekadowe Sekcji II za czas od 1–10 III 1946 r.

¹³⁷ IPN Po 06/68/11, s. 21/427, Sprawozdanie z pracy Sekcji II za czas od 20–31 V 1946 r.

¹³⁸ IPN Po 06/68/11, s. 36–37/427, Sprawozdanie dekadowe Sekcji II za czas od 1–10 IX 1946 r.

¹³⁹ IPN Po 06/68/11, s. 38/427, Raport okresowy Kierownika Sekcji II za czas od 20–30 IX 1946 r.

¹⁴⁰ *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2004, s. 10.

28. Kazimierz Ajdukiewicz jako rektor Uniwersytetu Poznańskiego.

profesurą”, o której słusznie napisano: „Profesorowie [...] zdawali sobie sprawę, że pozwolono im wrócić na stanowiska, bo po roku 1945 nie można było ich nikim zastąpić”¹⁴¹. Na przykład w czasie „konferencji aktywu partyjnego” wyższych uczelni Poznania, która odbyła się 15 października 1950 r. była mowa m.in. o tym, że „cały szereg pism naukowych wydawanych przez profesorów jest często w swojej treści reakcyjny i w związku z tym młodzież korzystająca z tych wydawnictw mimo woli ulega błędnym teoriom”, że „niektórzy starzy reakcyjni profesorowie celowo opóźniają egzaminy partyjnym, a ułatwiają zdawanie studentom reakcyjnym”, że „niektórzy profesorowie wydając jakąś pracę naukową żywo tłumaczą dzieła naukowców angielskich, zabarwiając je swoistą problematyką”, podczas gdy „do dzieł naukowców radzieckich nie mają zaufania”. W czasie tego zebrania padły też słowa: „Na profesorów reakcyjnych winniśmy wywierać większy nacisk ideologiczny”¹⁴². Ten ostatni postulat brzmiał zdecydowanie i tak też był realizowany. Świadczyć o tym może fragment innego dokumentu partyjnego:

Walka ta trwa już od dłuższego czasu i wyrażała się m.in. w publicznej krytyce na zebraniach partyjnych, Z.A.M.P. i ogólnie młodzieżowych idealistycznych wypowiedzi profesorów i wykładowców, co przyczyniło się w wielu wypadkach do postawienia wykładów na właściwym poziomie. [...] Na skutek osobistego kontaktu P.O.P. z poszczególnymi naukowcami[,] jak np. Terlikowskim, Czekałskim, Kłafkowskim, Henslem treść wygłaszanych przez nich wykładów jest pozytywna, marksistowska, oparta w dużej mierze na literaturze radzieckiej. Dawniej znani jako reakcyjni profesorowie jak Peretiatkowicz, Znamierowski zmienili całkowicie treść swoich wykładów, stwierdzając[,] że to co do tej pory wykładali było błędne¹⁴³.

Tym samym celem służyła polityka personalna na uniwersytecie ustalana w Komitecie Wojewódzkim PZPR. Świadczy o tym m.in. protokół zebrania,

¹⁴¹ K. Sikorska-Dzięgielewska, *Wydział w latach 1945–1956*, [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919–2004*, red. K. Krasowski, Poznań 2004, s. 98.

¹⁴² Archiwum Państwowe Poznań, Zespół KW PZPR, t. 3312, k. 134–137, Protokół z odbytej konferencji aktywu przy wyższych uczelniach w dniu 15 X 1950 r. (materiały z kwerendy Przemysława Hausera).

¹⁴³ Jak wyżej, t. 3325, k. 34–40, Sprawozdanie z wykonania uchwał Egzekutywy K.W. w sprawie pracy POP na UP (materiały z kwerendy Przemysława Hausera). Więcej o atmosferze panującej na Uniwersytecie Poznańskim w tamtych latach patrz: T. Schramm, *Uniwersytet Poznański w latach 1945–1956*, [w:] *Alma Mater Posnaniensis. W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999, s. 219–233, K. Sikorska-Dzięgielewska, *Wydział w latach 1945–1956...*, s. 98–102, 107–108, T. Schramm, *Środowisko historyczne na Uniwersytecie Poznańskim w sytuacji politycznej lat 1945–1956*, [w:] *Między historią a edukacją historyczną. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Kujawskiej*, red. V. Julkowska, Poznań 2003, s. 119–130.

jakie odbyło się w dniu 4 lipca 1949 r. Omawiano na nim „sprawę obsady personalnej na Wydziale Prawno-Ekonomicznym, Wydziale Humanistycznym i Rolno-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego”¹⁴⁴. Tytułem przykładu warto przytoczyć fragmenty protokołu, w którym pojawia się łącznie 40 nazwisk poprzedzonych zdaniem:

Niewymienienie w niniejszym protokóle [sic!] nazwisk profesorów i pracowników naukowych oznacza, że Komisja nie ma specjalnych zastrzeżeń.

Dalej w protokole czytamy:

Prof. dr Lissowski [tak w oryginale, powinno być: Lisowski – K.G.-K., P.L.] – Komisja popiera wniosek U.P., aby prof. Lissowskiego, mimo przekroczonego wieku, pozostawić w charakterze wykładowcy prawa cywilnego. Uzasadnienie: Prof. Lissowski jest człowiekiem niezwykle prawym i o wielkich walorach naukowych. Aczkolwiek reprezentuje na tutejszej uczelni Koła Katolickie nie należy do bojowych kół klerykalnych. W okresie przedwojennym zajmował zawsze stanowisko obiektywne. [...] Dr. Pajewski Janusz. Nie należy zatwierdzać go na stanowisko profesora nadzwyczajnego (nacjonalistyczne publikacje). Pajewski czynnego udziału w życiu politycznym nie bierze. Zostawić na etacie docentury. [...] Mgr. Teztlow Jerzy. Obcy i wrogi ideologicznie – nie zatwierdzać. [...] Odnosnie asystentów komisja stanęła na stanowisku, że nie należy zatwierdzać: 1. Ziółkowskiego, 2. Mgr. Ziemińskiego Zygmunta na etat asystenta Teorii i Filozofii Prawa, 3. Dr. Kolańczyka Kazimierza – adiunkta prawa kościelnego.

Kwestie personalne, niezwykle istotne, były z założenia wyłączone z kompetencji rektora. Znajdowały się one w gestii prorektora, prof. Bolesława Kuryłowicza z Wydziału Rolniczo-Leśnego. On właśnie, wspólnie z kilkoma jeszcze osobami, reprezentował uniwersytet we wspomnianej Komisji Szkół Wyższych przy KW PZPR, gdzie – w atmosferze „sądu kapturowego” – zapadały odpowiednie decyzje. Warto jednak zaznaczyć, że niekiedy udawało się je pokrzyżować: na konferencji aktywu partyjnego wyższych uczelni padło m.in. zdanie: „Tow. Majer stwierdza, że rektor uniwers[ytetu] przeforsował prof. Czarneckiego – człowieka wrogo ustosunkowanego do dzisiejszej rzeczywistości”¹⁴⁵. Zatem nie wszyscy „napiętnowani” na przywoływanym wyżej

¹⁴⁴ Archiwum Państwowe Poznań, Zespół KW PZPR, t. 3319, k. 5–8, Protokół w posiedzeniu Komisji Szkół Wyższych przy Wydziale Propagandy, Oświaty i Kultury KW PZPR w Poznaniu z dnia 4 VII 1949 r. (materiały z kwerendy Przemysława Hausera).

¹⁴⁵ Archiwum Państwowe Poznań, Zespół KW PZPR, t. 3312, k. 134–137, Protokół z odbytej konferencji aktywu przy wyższych uczelniach w dniu 15 X 1950 (materiały z kwerendy Przemysława Hausera). Najpewniej mowa tu o prof. Edwardzie Stanisławie Czarneckim, kierowniku Katedry Fizjologii na Wydziale Lekarskim UP; nie udało się znaleźć potwierdzenia ciężącej na nim nielaski partyjnej.

29. Karykatury rektora UP Kazimierza Ajdukiewicza opublikowane przez „Głos Wielkopolski” nr 295 z dn. 25 X 1948 r., s. 4 oraz nr 188 z dn. 28 II 1950 r., s. 3. Druga ilustracja pochodzi z artykułu „Głosu Wielkopolskiego” pod tytułem „Wśród chłopów i naukowców na sali obrad”.

posiedzeniu w dniu 4 lipca 1949 r. rzeczywiście musieli rozstać się z uniwersytetem – np. późniejsi profesorowie Ziemiński i Kolańczyk.

Pod koniec rektorskiej kadencji Ajdukiewicza, na początku 1952 r., odnotowano kolejny raz wspieranie przez niego niemarksistowskich naukowców i „reakcyjnej” profesury. Odpowiedni raport zawiera opinię następującą:

W ostatnim czasie na polecenie Ministerstwa odbyła się konferencja[,] na której wytypowano osoby do nagród państwowych, nagrody mieli otrzymać wybitniejsi naukowcy i dydaktycy. Chodziło zwłaszcza o nagradzanie naukowców postępowych Marksistów. Reakcyjnej profesurze zależało jednak na tym[,] ażeby akcji nadać odmienny charakter, aby nagradzani zostali naukowcy stojący na nie marksistowskich pozycjach metodologicznych. Fakt nagradzania przez Państwo naukowców kierunków nie marksistowskich miało sprawić wrażenie, że Państwo to daruje te kierunki i uznaje je za słuszne na równi z marksizmem. Miało to zachęcić naukowców do pozostawania na stałych pozycjach naukowych nie Marksistowskich. Konferencję tą oraz kandydatów przygotowano w wielkiej tajemnicy przed Partią i wniesiono na senat bez uzgodnienia z kimkolwiek. W czasie posiedzenia senatu zostały przez rektora zaproponowane kandydatury prof. Ochancowicza jedno z najsilniejszych pozycji reakcji naukowo zupełnie nieproduktywnej

od roku 1939 nie napisał żadnej pracy naukowej i Prof. Polaka. W ostatniej chwili na posiedzeniu tym zaproponowano wysuniętego przez Partię Prof. Szczurkiewicza członka P.Z.P.R. W czasie głosowania tajnego kandydaci rektora otrzymali prawie, że wszystkie głosy z wyjątkiem dwóch, natomiast kandydat wysunięty przez Partię otrzymał dwa głosy, oczywiście był to wielki sukces reakcji¹⁴⁶.

Nieco uwagi należy poświęcić współpracy rektora Ajdukiewicza z profesorem Zygmuntem Wojciechowskim, twórcą i dyrektorem Instytutu Zachodniego (IZ) – jednostki badawczej, której większość pracowników i członków była związana z Uniwersytetem. Instytut powstał w 1945 r. z inicjatywy „Ojczyzny” – podziemnej organizacji działającej w okresie okupacji niemieckiej w Poznaniu. Zbigniew Mazur określa go jako „twór w sensie instytucjonalnym zupełnie nowy”, stanowiący „niezwykłą symbiozę nauki i polityki”¹⁴⁷. W pierwszych latach istnienia Polski Ludowej władze uznawały go za jedno z użytecznych narzędzi ich legitymizacji oraz realizowania polskiej racji stanu, rozumianej w duchu wybitnie antyniemieckim. Jednak „od 1949 r. władze państwowe nie miały doń zaufania. Kierownictwo IZ oskarżano, że przechowuje ono ludzi opozycyjnie ustosunkowanych do nowej rzeczywistości, stanowi enklawę klerykałów powiązanych w przeszłości ze zwalczaną ideologią obozu narodowego, nie włącza się do walki o przemiany społeczne i polityczne w kraju”¹⁴⁸. W konsekwencji, jak to określił syn Zygmunta Wojciechowskiego, „po 1948 r. Instytut praktycznie tylko wegetował”¹⁴⁹, a współpracowniczka profesora wspominała jego wyjazdy do Warszawy słowami: „Nie lubił ich, ale zdawał sobie sprawę, że tylko on może jeszcze coś wydobyć ze skarbcza PAN. Podziwiałam go – jego wytrwałość, jego upór, jego hart ducha, jego umiejętność zniesienia upokorzeń i goryczy”¹⁵⁰. W tym kontekście szczególnie znaczenia nabierają raporty kierowane do WUBP, w których czytamy:

W okresie sprawozdawczym uzyskano informacje od kontaktu poufnego „Beka” iż prof. Wojciechowski nawiązał bardzo bliską współpracę z Rektorem Ajdukiewiczem i odbywają co kilka dni narady. Na tych naradach jest często również

¹⁴⁶ IPN Po 06/68/20/3, s. 4/176, Sprawozdanie z pracy sekcji VI. Wydziału V W.U.B.P. w Poznaniu za okres od dnia 1 II 1952 r. do dnia 1 III 1952 r. (pisownia oryginalna, zawierająca błędy w zapisie nazwisk – powinno być: Ohanowicz, Pollak).

¹⁴⁷ Z. Mazur, *Antenaci. O politycznym rodowodzie Instytutu Zachodniego*, Poznań 2002, s. 9, 12.

¹⁴⁸ A. Czubiński, *Instytut Zachodni w Poznaniu. Doświadczenia i wnioski na przyszłość*, „Przegląd Zachodni” 1994, nr 3, s. 150.

¹⁴⁹ M. Wojciechowski, *Fragment wspomnień*, tamże, s. 106.

¹⁵⁰ H. Całka, *Moje wspomnienia o Instytucie Zachodnim*, tamże, s. 141–142.

obecny prof. Szczaniecki, który jest silnie popierany przez Ajdukiewicza. W ubiegłym roku w czasie stabilizacji sił naukowych Komisja Stabilizacyjna wniosła protest przeciwko utrzymaniu nadal na terenie Uniwersytetu Poznańskiego prof. Szczanieckiego, obecny na tej konferencji Rektor Ajdukiewicz, oświadczył, iż on zna doskonale Szczanieckiego i ręczy za niego swoją osobą. Wezwany przez I-go Sekretarza KW PZPR podtrzymał to jednakże nie podał powodów ręczenia za niego¹⁵¹.

W swojej walce o przetrwanie Instytutu Zachodniego Wojciechowski najwyraźniej uzyskał wsparcie ze strony rektora. Gdy w kolejnym donosie trafiamy na uwagę następującą: „Jak podaje inf. ps. »X« Wojciechowski wyraził się do Ajdukiewicza z ironią, że teraz został członkiem rzeczywistym Akademii Nauk, a następnie zostanie Gen. Urzędu Bezpieczeństwa”¹⁵², wówczas bez jakichkolwiek trudności zdajemy sobie sprawę, iż owa ironia Wojciechowskiego nie była wymierzona w jego rozmówcę.

30. Kazimierz Ajdukiewicz – rektor Uniwersytetu Poznańskiego.

Na okres kadencji rektorskiej Ajdukiewicza przypadły też istotne zmiany organizacyjne dotyczące Uniwersytetu. Jak można przeczytać w opracowaniu *Alma Mater Posnaniensis*,

Od początku roku 1948/49 trwał proces dzielenia się Wydziału Rolniczo-Leśnego. Niektóre informacje podają wręcz dzień 1 września 1948 r. jako datę podziału, inne przesuwają ją na początek następnego roku akademickiego. Dzie-

¹⁵¹ IPN Po 06/68/20/3, s. 47/176. Poznań 6 maja 1952 r. (Sprawa ag. krypt. „Zachód”), Sprawozdanie z pracy sekcji VI-tej Wydz. V-go WUBP Poznań za okres od dnia 1 kwietnia do dnia 1 maja 1952 r. (pisownia oryginalna; chodzi o prof. Michała Szczanieckiego).

¹⁵² Tamże.

jopis studiów rolniczych i leśnych prof. Józef Broda stwierdza, że „rozporządzenie Ministra Oświaty w tej sprawie ukazało się dopiero 3 XII 1949 r., co było już tylko formalnym zafiksowaniem stanu istniejącego od przeszło roku”. W roku akademickim 1949/50 dokonano się też przekształcenie dwóch wydziałów medycznych [Lekarskiego i Farmaceutycznego – K.G.-K., P.L.] w Akademię Medyczną, zwaną też początkowo Lekarską, co formalnie nastąpiło z dniem 1 stycznia 1950 r. [...] W ciągu roku akademickiego odłączone zostały od Uniwersytetu wydziały: Rolniczy i Leśny, tworząc Wyższą Szkołę Rolniczą. [...] Warto tu wspomnieć o przygotowywanej dla „Gazety Poznańskiej” we wrześniu 1949 r. wypowiedzi rektora Ajdukiewicza na temat zmian przeprowadzanych na skalę całego kraju: „Wydziały lekarskie wraz z ich oddziałami i samodzielnymi studiami, jak również wydziały farmaceutyczne zostaną oderwane od uniwersytetów i z nich utworzą się Akademie Lekarskie [...]. To radykalne rozcięcie odwieczną tradycją uświęconego związku między medycyną a pozostałymi wydziałami Uniwersytetu dokonane zostało z inicjatywy Ministerstwa Zdrowia [...]. Oddanie tych wydziałów pod bezpośrednią władzę Ministerstwa Zdrowia daje – być może – większą gwarancję, że zostaną one skuteczniej wykorzystane dla działań praktycznych. Druga zmiana w organizacyjnych ramach Uniwersytetu polega na rozbięciu Wydziału Rolniczo-Leśnego na dwa wydziały: Rolniczy i Leśny. Studia rolnicze i leśne zrosnięte dotąd były jak dwaj bracia sjasmy [sic!] [...]. Podział Wydziału Rolniczo-Leśnego na dwa wydziały wymagać będzie zdublowania niektórych katedr i zakładów lub też pociągnię za sobą jako konsekwencję, że jeden z nowo utworzonych wydziałów będzie musiał korzystać z usług katedr znajdujących się na drugim wydziale”.

Rezerwa rektora była dyskretna, ale wyczuwalna. Wypowiedź ta nie została opublikowana¹⁵³.

W obrębie samego uniwersytetu Wydział Matematyczno-Przyrodniczy podzielił się z początkiem roku akademickiego 1951/1952 na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii oraz Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, a z Wydziału Humanistycznego powstały wydziały: Filozoficzno-Społeczny, Historyczny i Filologiczny, z których dwa pierwsze zostały niebawem złączone w Wydział Filozoficzno-Historyczny, istniejący od 1 kwietnia 1952 r.¹⁵⁴

Jako rektor Ajdukiewicz był również obciążony dodatkowymi zadaniami o charakterze reprezentacyjnym, których realizacja wykraczała poza samą uczelnię. Owa oficjalna działalność społeczna obejmowała m.in. pełnienie funkcji przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Frontu Narodowego oraz przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Obrońców Pokoju. Odnajdujemy, iż przewodniczącym Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Narodowego w latach 1952–1956 był Bolesław Bierut. Ajdukiewicz należał także do Towa-

¹⁵³ T. Schramm, *Uniwersytet Poznański w latach 1945–1956...*, s. 215–216.

¹⁵⁴ Tamże.

rzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Wypada odnotować, iż 15 lutego 1952 r. zrezygnował on z piastowania stanowiska przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu Frontu Narodowego, motywując swoją decyzję pragnieniem skoncentrowania się na pracy naukowej¹⁵⁵.

Ówczesne życie publiczne było zdominowane przez liczne posiedzenia pochłaniające czas ludzi, pełniących funkcje publiczne. Skargi na to zjawisko można znaleźć w różnych miejscach, m.in. w wypowiedziach na zebraniach partyjnych¹⁵⁶ czy w protokole wspomnianej niżej narady w Ministerstwie Szkół Wyższych i Nauki. Czas rektora wypełniały więc w niemalym stopniu takie właśnie zajęcia „jałowe”.

Jak już była o tym mowa, w momencie obejmowania przez Ajdukiewicza jego urzędu kadencja rektorska była określona na trzy lata, toteż miał prawo

31. Legitymacja Kazimierza Ajdukiewicza, w rubryce „zawód” – Rektor U.P.

¹⁵⁵ Zob. „Głos Wielkopolski” z dn. 17 IV 1953 r.

¹⁵⁶ „Tow. Śluzer widzi również wadliwy podział pracy polityczno-społecznej na uniwersytetach – ci sami prof.[esorowie] względnie studenci obdarzani są [sic!] nadmiarem pracy, przez co nie mogą pracować nad sobą” – Archiwum Państwowe w Poznaniu, Zespół KW PZPR, t. 3312, k. 135, Protokół [...] z 15 X 1950, – Protokół z odbytej konferencji aktywu przy wyższych uczelniach w dniu 15 X 1950 (materiały z kwerendy Przemysława Hausera).

spodziewać się, że pozbędzie się tego brzemienia w roku 1951. Zachował się jego list skierowany do ministra szkół wyższych i nauki Adama Rapackiego, z dnia 12 lipca 1951 r. Ajdukiewicz prosi w nim o zwolnienie z obowiązków rektora w nadchodzącym roku akademickim. Swoją decyzję uzasadnia złym stanem zdrowia związanym z ciężką chorobą w minionym roku akademickim oraz swoim wiekiem. Píše wprost, że tylko z największym wysiłkiem jest w stanie sprostać fizycznie i nerwowo obowiązkowi rektora oraz licznym obowiązkom naukowym, dydaktycznym, organizacyjnym, wydawniczym i społecznym. Proponuje także trzy osoby, które – w jego opinii – są odpowiednimi kandydatami na stanowisko rektora: prof. Jerzego Suszkę (chemika), prof. Mariana Zimmermanna (prawnika) oraz prof. Kazimierza Smulikowskiego (geologa, mineraloga).

Kwestia sukcesji po Ajdukiewiczu nie rysowała się, jak się wydaje, zupełnie jasno. Wiadomo, że sprawował on godność rektorską także w roku akademickim 1951/1952. Trudno jednoznacznie określić przyczyny przedłużenia tej kadencji – być może powodem (albo pretekstem) była okoliczność, że przygotowywano wtedy nową ustawę o szkolnictwie wyższym, która uchwalona została 15 grudnia 1951 r. Jej art. 19 ust. 1 stanowił: „Rektora powołuje minister spośród profesorów, a wyjątkowo spośród docentów”.

Warto zauważyć, że w czwartym roku urzędowania Ajdukiewicza skład władz rektorskich uległ zmianie. Po raz pierwszy w swojej historii Uniwersytet miał dwóch prorektorów: profesora Jerzego Suszkę (do spraw nauki) oraz doktora Wiktora Jaśkiewicza (do spraw nauczania) – zastępcę profesora na Wydziale Prawnym¹⁵⁷. Oznaczało to usunięcie wspomnianego już wyżej dotychczasowego prorektora Kuryłowicza. Tomasz Schramm pisze o nim:

[...] ten ostatni zyskał przeważający wpływ na sprawy personalne. Obnosząc się ze swoim werbalnym radykalizmem, operując ówczesną stylistyką gęsto utykaną „zgniłym imperializmem” z jednej strony, a „siłami pokoju i postępu” z drugiej, B. Kuryłowicz uważany był przez kolegów jednoznacznie i niewątpliwie zasadnie

¹⁵⁷ Wiktor Jaśkiewicz, przedwojenny absolwent oraz asystent-wolontariusz Wydziału Prawno-Ekonomicznego UP. Krystyna Sikorska-Dzięgielewska pisze: „Powołany też na asystenta w 1945 r., zrezygnował z pracy naukowej po mianowaniu go na stanowisko dyrektora gabinetu Ministra Ziem Odzyskanych, którym był wówczas I sekretarz PPR i wicepremier Władysław Gomułka. Z jego rekomendacji został wojewodą olsztyńskim (IV 1947 r. – X 1948 r.); utracił to stanowisko po oskarżeniu Gomułki o odchylenie nacjonalistyczno-prawicowe i gdy rektor UP zaproponował mu stanowisko dyrektora administracyjnego, powrócił w lutym 1948 r. na Uniwersytet. Został wówczas także asystentem w Katedrze Prawa Administracyjnego”. – K. Sikorska-Dzięgielewska, *Wydział w latach 1945–1956...*, s. 129, przyp. 86. Z funkcji dyrektora administracyjnego przeszedł w 1951 r. na prorektorską, rok wcześniej uzyskał doktorat.

za ramię, za pomocą którego w działalność Uniwersytetu ingerował Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Dla urzędu tego na pewno wygodny był taki prorektor, który swą gorliwością chciał, jak się wydaje, wymazać z pamięci fakt, że jego udział w rewolucji 1917 r. (którym się chlubił) nie był bynajmniej związany z czerwonym sztandarem (czym się już nie chlubił)¹⁵⁸.

Konieczność określonej powyżej współpracy z prorektorem musiała Ajdukiewiczowi ciążyć. Dyskretny, ale czytelny dla zorientowanych sygnał w tym względzie stanowiła jego wypowiedź na naradzie w Ministerstwie Szkół Wyższych i Nauki 21 grudnia 1951 r.:

Skoro jest się za coś odpowiedzialnym, jeżeli jest się odpowiedzialnym za pracę kolektywu, a nie tylko za swoją własną, to można wziąć tę odpowiedzialność tylko wtedy, jeżeli ten kolektyw składa się z ludzi, do których ma się samemu zaufanie. Nie można ponosić odpowiedzialności za pracę, jeżeli w tym kolektywie znajdują się ludzie narzuceni, na których się człowiek sam nie godzi. Prośba gorąca do władzy, aby ci wszyscy, którzy mają być odpowiedzialni za pracę dydaktyczną mieli do czynienia z kolektywem tych ludzi, na których się godzą¹⁵⁹.

Niespełna rok po wspomnianym wyżej liście do ministra, 10 maja 1952 r., Ajdukiewicz napisał kolejne pismo w tej samej sprawie do wiceminister szkolnictwa wyższego Eugenii Krassowskiej, powtarzając swoje argumenty oraz podkreślając, iż zgodził się na czwarty rok tylko ze względu na obietnicę, iż po tym roku zostanie zwolniony z funkcji rektora Uniwersytetu Poznańskiego. Tak właśnie się stało¹⁶⁰.

Ajdukiewicz nie był zapewne zaliczany do „reakcyjnej profesury”, o czym świadczy samo powołanie go przez władze państwowe na stanowisko rektora. Znamienne były opinie, które dały się wówczas słyszeć – w jednym z raportów, które dotarły do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego można przeczytać: „Kloczowski opowiadał również, że są zmiany na UP – nowy rektor i prorektor, obaj marksiści, ale chociaż wybitni naukowcy, także teraz zupełnie inne wiatry będą wiały na Uniwerku, niż za rektora prof. Dąbrowskiego”¹⁶¹. Oczywiście jest jednak rzeczą, że musiał znaleźć się wśród osób śledzonych przez WUBP – przynajmniej odkąd został rektorem.

¹⁵⁸ T. Schramm, *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 146.

¹⁵⁹ Narada w MSzW 21 grudnia 1951 r., Archiwum Akt Nowych, zespół Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki, t. 136, k. 134–135 (materiały z kwerendy Tomasza Schramma). Pozostaje w sferze domysłów rozstrzygnięcie kwestii, czy to właśnie w zamian za zgodę na pozostanie na stanowisku Ajdukiewicz uzyskał w Ministerstwie „uwolnienie” od złowrogięgo prorektora?

¹⁶⁰ Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

¹⁶¹ IPN Po 06/68/16, s. 159–160/457, „Alicja” Okres sprawozdawczy 1 XII–31 XII 1948 r.

Ajdukiewicz jako rektor poruszał się po Poznaniu służbowym Citroënem wraz ze służbowym kierowcą¹⁶². Kierowcą samochodu służbowego w czasie kadencji rektorskiej Ajdukiewicza był dawny osobisty kierowca generała Maczka. Generał Maczek ukończył studia filozoficzne u Twardowskiego na Uniwersytecie Lwowskim w 1914 r. i – jak pamiętamy z drugiego rozdziału – istnieje pewne prawdopodobieństwo, iż spotkał się z Ajdukiewiczem w czasie wojny polsko-ukraińskiej. W odpowiednim raporcie znajduje się następująca uwaga:

Ustalono również, że kierowcą samochodowym rektora Ajdukiewicza jest Ob. L. instruktor samochodowy w wojsku angielskim w czasie okupacji. Jak podaje kontakt poufny W., krótko przed wyjazdem do Polski był osobistym kierowcą gen. Maczka na zachodzie. Posiada odznaczenie angielskie za wzorową służbę – jest on wrogo ustosunkowany do obecnego ustroju oraz oddany bardzo Ajdukiewiczowi. Ustalono, że w/w. śledzi pracowników Urzędu Bezpieczeństwa, lub mundurowych milicjantów kręcących się na terenie Uniwersytetu Poznańskiego¹⁶³.

Rezultaty naszych poszukiwań związanych z inwigilacją rektora są raczej dość skromne. W jednym z raportów można przeczytać, że „Jak podaje rezydent *Mecenas* na terenie wyższych uczelni znajduje się wielu profesorów, których synowie przebywają w USA i Anglii, skąd otrzymują paczki i utrzymują z nimi stałe kontakty. Między innymi syn rektora Ajdukiewicza, gdzie ma być dyrektorem F-ki Wojskowej w Kanadzie”¹⁶⁴. W lutym 1949 r. odmówiono mu paszportu ze względu na niewłaściwe poglądy oraz kontakty z Zachodem, w kolejnym raporcie czytamy: „Rektor Uniwersytetu Poznańskiego otrzymał wizę do Anglii. Zaznaczyć należy, że w Anglii znajduje się syn Ajdukiewicza i syn byłego rektora Błachowskiego. Wyjazd ten z uwagi na nieskrystalizowane poglądy w/w winien raczej być odroczone”¹⁶⁵. Z punktu widzenia władzy ludowej było czymś zdecydowanie nagannym przejawianie „postawy antyradzieckiej”, która miała być charakterystyczna przynajmniej dla niektórych osób z grona znajomych Ajdukiewicza. Z września 1950 r. pochodzi notatka następująca:

Uzyskano materiały p-ko dr. Czartoryskiemu Adamowi i dr. Swieżawskiemu Stefanowi, docentowi K.U.L. które świadczą o ich działalności w „AK” w czasie okupacji, gdzie byli obaj oficerami. Są to b. obszarnicy z terenu woj. krakowskiego,

¹⁶² B. Borska, „*Wujek*”..., s. 18.

¹⁶³ IPN Po 06/68/20/3, s. 48/176. Poznań 4 lutego 1952 r., Charakterystyka obiektu wyższe uczelnie za okres od 1 I 1952 do 1 II 1952 r. (pisownia oryginalna).

¹⁶⁴ IPN Po 06/68/03, s. 382/463, dlibra, Sprawozdanie za okres czerwiec 1952 r.

¹⁶⁵ IPN Po 06/68/03, s. 128/258, dlibra.

spokrewnieni z kardynałem Sapiehą, utrzymujący z nim kontakt w czasie okupacji. Stojąc na czele oddziałów „AK” prowadzili zdecydowanie wrogą, antyradziecką politykę, nie występując czynnie przeciw okupantowi¹⁶⁶.

Negatywne konsekwencje mogło nieść każde wydarzenie na uczelni – np. to, o jakim donosił raport ze stycznia 1949 r.:

Przez Konsulat Amerykański zostały sprowadzone do Poznania propagandowe filmy amerykańskie, które są propagowane przez amerykańską służbę informacyjną. Dziekan Wydziału Rolniczo-Leśnego U.P. prof. Barbacki na okres 3 godzin odwołał wykłady[,] aby udostępnić studentom i dać im możliwość zobaczenia tychże filmów, które miały być wyświetlane na Wydziale Rolniczo-Leśnym. Na skutek naszej interwencji filmy nie zostały wyświetlone. Jak zdołano ustalić pośrednictwem wprowadzeniu filmów między dziekanem Barbackim a konsulem Amerykańskim zajmowała się referendarz Wydziału Leśnego obw. Dziembowska Antonina, która pisze prace u prof. Massey'a Konsula Brytyjskiego w Poznaniu¹⁶⁷.

Wydaje się jednak, że rektor Ajdukiewicz przestrzegał ściśle owych ram zaangażowania w działalność publiczną, które sobie dość rygorystycznie wyznaczył. We wspomnianym przed chwilą raporcie – pod hasłem „Wroga działalność na obiekcie inteligencji” – znajduje się uwaga następująca:

Do Rektora Uniwersytetu Poznańskiego zostały przesłane z zagranicy ankiety do wypełnienia. Ankiety te przysłała placówka amerykańska, które mieli wypełnić poszczególni profesorowie i po wypełnieniu zwrócone miały być do ambasady amerykańskiej w Warszawie. W ankiecie tej między innymi znajdowały się następujące punkty: Jaki jest stosunek do obecnej rzeczywistości, nastroje studentów, jakie są braki w Zakładach doświadczalnych itp. Uchwałą Senatu Akademickiego ankiety niewypełnione przesłano do Ministerstwa Oświaty [podkr. nasze – K.G.-K., P.L.]¹⁶⁸.

¹⁶⁶ IPN Po 06/68/03 (wrzesień 1950 r.), s. 94, dlibra, Charakterystyczne fakty w sytuacji politycznej i zmiany w poszczególnych środowiskach i obiektach. Inną „podejrzaną” osobą, którą wiązano z Ajdukiewiczem była Stanisława Sznajgert: „Jak podawaliśmy w ostatnim raporcie sprawozdawczym przeprowadzona akcja stabilizacyjna na Wyższych Uczelniach, a zwłaszcza na U.P. spotkała się z dużym uznaniem ze strony reakcji, gdyż siły naukowe politycznie nie pewne, nie przedstawiające dużej wartości naukowej zostały przez komisję zatwierdzone i tak: 1. Asystent Sznajgert Stanisława – geografka ideologicznie obca przybyła wraz z Rektorem Ajdukiewiczem ze Lwowa. Współpracowniczka Instytutu Zachodniego została zatrzymana przez Informację W.P. w czasie szkicowania obiektów wojskowych. Do obecnego ustroju ustosunkowana negatywnie”. IPN Po 06/68/20/3 s. 16/176, Sprawozdanie z pracy sekcji VI. Wydziału V W.U.B.P. w Poznaniu za okres od dnia 1 II 1952 r. do dnia 1 III 1952 r.

¹⁶⁷ IPN Po 06/68/02, s. 116–117/258, dlibra, Wroga działalność na obiekcie inteligencji.

¹⁶⁸ Tamże.

Rektor dbał przy tym, aby nie można było mu zarzucić zaniechań w spełnianiu „rytualnych” obowiązków, związanych z pełnioną funkcją: „Jaki jest stosunek prof.[esury] do dzisiejszych zagadnień[,] świadczy fakt, że na uroczystości Dnia Wojska Polskiego był tylko jeden prof.[esor] mimo apelu rektora” – utyskiwał działacz partyjny na naradzie w KW PZPR¹⁶⁹. Gdy jednak w maju 1951 r. Ajdukiewicz został poproszony o udział w demonstracji, jaką było wystosowanie listu otwartego do uczonych amerykańskich, wyraźnie sformułował warunki swojej zgody z zaznaczeniem, iż nie należy do inicjatorów owego listu.

32. Kazimierz Ajdukiewicz z żoną, Wrocław, 13 czerwca 1952 r.

¹⁶⁹ Archiwum Państwowe Poznań, Zespół KW PZPR, t. 3312, k. 135, Protokół z odbytej konferencji aktywu przy wyższych uczelniach w dniu 15 X 1950 r. (materiały z kwerendy Przemysława Hausera) (podkr. nasze – K.G.-K., P.L.).

Ajdukiewicz znakomicie wyczuwał granice kompromisu, na których przekroczenie sobie nie pozwalał. Nie brakowało mu odwagi w występowaniu w obronie dostojności i tradycji uniwersyteckich. Jak wspomina Janusz Pajewski:

Kiedyś w karnawale wpływowa, a niebezpieczna instytucja zwróciła się do dyrektora administracyjnego Uniwersytetu Tadeusza Klanowskiego z prośbą o oddanie auli na bal owej instytucji. Klanowski z polecenia rektora prośbę tę odrzucił. Instytucja parokrotnie ponawiała swój postulat. Aż wreszcie rektor na prośbę mocno zastraszonego Klanowskiego zgodził się przyjąć delegatów osobiście. Odbyło się to tak – oznaczonego dnia o oznaczonej godzinie dwóch delegatów w płaszczach stanęło w drzwiach gabinetu rektorskiego. Rozległ się stanowczy głos rektora: „Panowie zejść do szatni i zostawić tam płaszcze”. Po chwili delegaci już bez płaszczy stanęli przed Magnificencją i przedstawili swą prośbę. Usłyszeli krótką odpowiedź: „Uniwersytet nie jest tancbudą. Żegnam Panów”¹⁷⁰.

Owa „wływowa, a niebezpieczna instytucja”, którą wzmiankował Pajewski, to Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Na zakończenie warto przytoczyć jeszcze jeden fragment tych wspomnień:

Profesorowie przedwojenni, którzy przeżyli lata wojny i powrócili na katedry, starali się utrzymać tradycje uniwersyteckie i uniwersytecki styl pracy. Spotkali się z przeciwdziałaniem. Był atak na tradycje Uniwersytetu, na styl Inauguracji, na uroczyste togi. Tradycji uniwersyteckich bronił z godnością rektor Kazimierz Ajdukiewicz. Piękna to i wybitna postać. Zwaliśmy go Kazimierzem Wspaniałym. Na opracowanie naukowe zasługuje nie tylko jego dorobek naukowy, ale – i to przede wszystkim – jego osoba – Ajdukiewicz jako uczonego, jako profesora, jako rektora, jako człowieka. Wrażenie wywierała na wszystkich jego głęboka kultura. Do instytucji i osób, z którymi miał do czynienia, odnosił się z oddali. Kto zasługiwał na szacunek, do tego zwracał się z szacunkiem. Kto szacunku nie budził, doznawał lekceważenia. Były to metody postępowania subtelne, nie zawsze dla wszystkich zrozumiałe. Ale inaczej być nie mogło. Bardzo interesujące było śledzić przemówienia rektora Ajdukiewicza na wielkich zgromadzeniach w auli, na zebraniach profesorów, na posiedzeniach senatu i uczyć się, jak wyrazić uznanie bądź jego brak¹⁷¹.

¹⁷⁰ J. Pajewski, *Ze wspomnień*, [w:] *Alma Mater Poznaniensis. W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań, 1999, s. 230.

¹⁷¹ Tamże, s. 229–230. Można jedynie żałować, iż nie zachowały się teksty tych przemówień. Natomiast słowa o „subtelnych metodach [okazania] lekceważenia” odnoszą się zapewne do sceny, którą profesor Pajewski opowiadał po latach swoim uczniom. W 1951 r., w szczytowym okresie przymusowej kolektywizacji, doszło do zabicia przez chłopów reżimowego aktywisty Bolesława Szyszkowskiego (którego następnie uczczono nadaniem jego nazwiska jednej z poznańskich ulic – obecnie Iłakowiczówny). Na Uniwersytecie miała się odbyć w związku z tym masowa demonstracja. Zebraniu w auli przewodniczył rektor Ajdukiewicz. Rozpoczął

7. Przygotowania do opuszczenia Poznania i wyjazd

Po zakończeniu trudnej kadencji rektorskiej Ajdukiewicz nadal kierował swoją katedrą, która – przypomnijmy – w 1951 r., po powstaniu Wydziału Matematyki Fizyki i Chemii, przemianowana została na Katedrę Logiki. Na jej czele stał aż do 1955 r., a więc do chwili przeniesienia się do Warszawy.

W latach 1949–1956 wielu wybitnych przedstawicieli szkoły lwowsko-warszawskiej (wśród nich Marię i Stanisława Ossowskich, Władysława Tarkiewicza oraz Izydorę Dąmbską) pozbawiono prawa wykładania dla studentów. Inni, wśród nich Janina i Tadeusz Kotarbińscy, Tadeusz Czeżowski, Maria Kokoszyńska oraz sam Ajdukiewicz – mogli wykładać tylko logikę¹⁷². 30 czerwca 1953 r. Ajdukiewicz pisał do Kotarbińskiego – dołączając przy tym oficjalny list skierowany do Schaffa – że ewentualne przeniesienie do Warszawy byłoby dla jego pracy naukowej bardzo niekorzystne – pracował w tym czasie nad uniwersyteckim podręcznikiem logiki, który planował złożyć w wydawnictwie do połowy grudnia tego roku. Planował także przygotowanie na październik drugiego tomu czasopisma „*Studia Logica*”. Przeszkodę w przeprowadzce stanowiła choroba jego żony. Jednocześnie deklarował Schaffowi, że mógłby dojeżdżać z Poznania do stolicy z wykładami co dwa tygodnie na dwa dni, poprowadzić czterogodzinny wykład z logiki dla studentów filozofii oraz zorganizować ćwiczenia do owego wykładu, które mieliby poprowadzić asystenci warszawscy¹⁷³.

Na Uniwersytecie Poznańskim likwidowano wiele katedr – w większości humanistycznych. Zlikwidowano również katedrę logiki. Ajdukiewicz – mieszkając nadal w Poznaniu – rozpoczął pracę w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W 1955 r. przeniósł się na stałe do stolicy¹⁷⁴.

Należy wyraźnie zaznaczyć, iż to właśnie w dziesięcioletnim okresie poznańskim powstały jedne z najważniejszych prac w jego dorobku. Były to zarówno artykuły zawierające oryginalne koncepcje (*Logika i doświadczenie* (1947), *Epistemologia i semantyka* (1948), *On the Notion of Existence* (1951)), jak i podręczniki – słynne *Zagadnienia i kierunki filozofii* (1949)

je słowami: „Zebraliśmy się tutaj, aby wyrazić nasze oburzenie z powodu zabójstwa Bolesława Szysz... Szysz...” „Szyszowskiego” – podpowiada mu ktoś siedzący obok. Rektor (głośno): „Jak?” „Szyszowskiego!” Rektor: „Tak, tak brzmiało to nazwisko” – relacja Tomasza Schramma.

¹⁷² Zob. J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, Warszawa 1985, s. 30.

¹⁷³ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

¹⁷⁴ A. Marciniak, *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*, [w:] *Poczet rektorów Almae Mater Poznaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2004, s. 17.

i *Zarys logiki* (1953). Dwie ostatnie pozycje doczekały się kilku wydań w Polsce oraz wielu przekładów za granicą.

Nie oceniając roli kultury polskiej – a więc i nauki – w omawianym w niniejszym rozdziale okresie powojennym, należy wskazać kilka faktów. Wybitny znawca marksizmu, Leszek Kołakowski napisał na ten temat m.in.: „Pełna ocena wyników kulturalnych tych lat będzie możliwa dopiero z bardziej odległej perspektywy czasowej. Można jednak przypuszczać, że przymusowa *marksizacja* kultury w Polsce nie była czystą stratą”¹⁷⁵. Z perspektywy choćby dziejów poznańskiej szkoły metodologicznej wypada podkreślić, iż korzenie takich szeroko zakrojonych i doskonale zaprojektowanych programów badawczych, jak idealizacyjna teoria nauki, nie-Marksowski materializm historyczny, negatywistyczna metafizyka unitarna Leszka Nowaka oraz koncepcje interpretacji humanistycznej, społeczno-regulacyjnej teorii kultury, epistemologii historycznej i humanistyki zintegrowanej Jerzego Kmity tkwią zarówno w analitycznych rozprawach Ajdukiewicza, jak i w owym – w tamtych latach niewątpliwie przymusowym – zwrocie socjocentrycznym, czyli systematycznym podejmowaniu problematyki z zakresu filozofii społecznej. John R. Searle wyraźnie wskazuje te właśnie zagadnienia jako perspektywę współczesnej filozofii analitycznej.

¹⁷⁵ Zob. L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu. Powstanie – Rozwój – Rozkład*, Wydawnictwo Aneks, Londyn 1988, s. 928–929. Odsyłamy zatem do drugiego i – podkreślmy – poprawionego wydania owego dzieła. Wypada odnotować, iż pierwsze, trzytomowe, wydanie wspomnianej książki Kołakowskiego ukazało się nakładem Instytutu Literackiego w Paryżu (odpowiednio, tom I – w 1976 r., tom II – w 1977 i tom III – w 1978).

ROZDZIAŁ VI

W Warszawie (lata 1955–1963)

W Warszawie państwo Ajdukiewiczowie zamieszkali przy ul. Kaliskiej 22. Andrzej Tomczak pisze: „Profesor nie był przesądny, ale wprowadzając się powiedział »numer 22, na pewno tu umrę«. I tak się stało”¹⁷⁶.

Kazimierz Ajdukiewicz objął Katedrę Logiki II na Wydziale Filozoficznym oraz został kierownikiem Zakładu Logiki oraz zastępcą dyrektora nowo powstałego Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Dyrektorem owego Instytutu był Adam Schaff, który po latach wspominał, że pytał wcześniej Ajdukiewicza o zgodę na taki właśnie układ stanowisk. Odpowiedź – udzielona *jasno i bez osłody* – brzmiała: „W danej sytuacji, tak jest dobrze”¹⁷⁷.

W grudniu 1953 r. Komitet Filozoficzny Polskiej Akademii Nauk wydaje pierwszy tom czasopisma „Studia Logica”. Komitet redakcyjny tworzą: Kazimierz Ajdukiewicz – redaktor naczelny, Henryk Greniewski, Tadeusz Kotarbiński, Andrzej Mostowski, Roman Suszko i Zbigniew Czerwiński – sekretarz redakcji. W tekście *Od redakcji* otwierającym ów tom czytamy m.in.:

Obok prac z właściwej logiki formalnej, do której zaliczmy również logikę matematyczną, „Studia Logica” zamieszczać będą także prace z innych dziedzin logiki np. prace z zakresu logiki indukcyjnej, z nauki o definicji i klasyfikacji, z nauki o pojęciu i sądzie itd. „Studia Logica” otwierają również swe łamy dla prac poświęconych historii logiki, zwłaszcza logiki polskiej, której chlubne karty nie zostały dotychczas należycie poznane. [...] Redakcja „Studia Logica” pragnie też ożywić dociekania poświęcone analizie poprawności logicznej procedury myślo-

¹⁷⁶ A. Tomczak, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 183.

¹⁷⁷ Zob. A. Schaff, *Moje spotkania z nauką polską*, Warszawa 1997, s. 61.

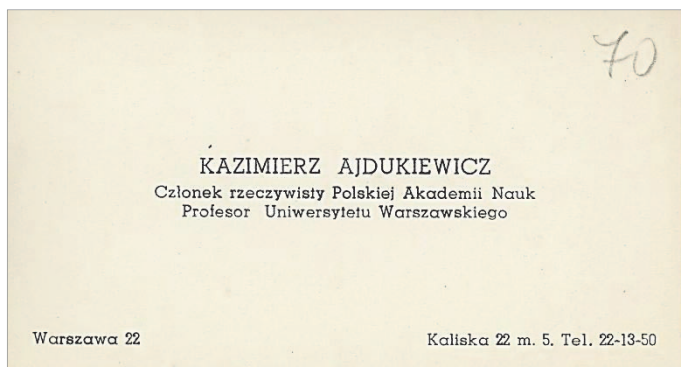
33. Pszczyna, kurs logiki w 1955 r. Kazimierz Ajdukiewicz z małżonką siedzą w drugim rzędzie w środku (piąty i szósta od prawej).

wej stosowanej w różnych dziedzinach życia, zwłaszcza życia publicznego. „Studia Logica” pragną również zainicjować systematyczne badania nad nielogicznością, aby przez poznanie głównych jej przejawów i przyczyn móc przystąpić do skutecznego jej zwalczania”.

11 czerwca 1955 r. Rada Ministrów przyjęła uchwałę w sprawie powołania oraz zakresu działania Komitetu Nagród Państwowych za osiągnięcia w dziedzinie nauki, postępu technicznego, literatury i sztuki. Strukturę komitetu – obok prezydium – tworzyły dwa podkomitety z odpowiednimi sekcjami. 16 czerwca 1955 r. Ajdukiewicz został powołany przez premiera Cyrankiewicza na członka komitetu w Sekcji Nauk Społecznych. Jako ciekawostkę odnotujemy, iż wysokość wspomnianej nagrody pierwszego stopnia wynosiła 25 tysięcy złotych, czyli prawie dwukrotność przeciętnego wynagrodzenia w Polsce w 1955 r.

22 lipca 1955 r. oddano w Warszawie do użytku Pałac Kultury i Nauki im. Józefa Stalina¹⁷⁸. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż Ajdukiewicz dysponował kartą wstępu nr 1356, która upoważniała do wejścia do części wysokościowej budynku, przy czym okazicielowi owej karty przysługiwało prawo żądania zatrzymywania się wind na wszystkich piętrach.

¹⁷⁸ Z około 3500 robotników szesnastu zginęło w wypadkach w czasie budowy PKiN.

34. Wizytówka Kazimierza Ajdukiewicza.

35. Kazimierz Ajdukiewicz, Warszawa, styczeń 1959 r.

20 marca 1957 r. Sekcja Studiów Uniwersyteckich Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego działającej w ramach Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego powołała Ajdukiewicza na członka Zespołu Rzecznawców Logiki. Jako jeden z owoców Października 1956 należy wymienić powstanie czasopisma „Studia Filozoficzne”. W listopadzie 1957 r. ukazał się jego pierwszy numer – Ajdukiewicz był jednym z członków komitetu redakcyjnego. Redaktorem naczelnym został Leszek Kołakowski, a jego zastępcami byli Helena Eilstein i Klemens Szaniawski. Funkcję sekretarza redakcji pełnił Jerzy Rudzki.

W 1958 r. ukazał się – jako 41. pozycja Biblioteki Klasyków Filozofii – pełny tekst *Medytacji o pierwszej filozofii* René Descartes’a w przekładzie Marii i Kazimierza Ajdukiewiczów. W dwóch tomach znalazły się – obok *Medytacji* – również *Zarzuty uczonych mężów* oraz *Odpowiedzi autora* przełożone przez Stefana Świeżawskiego, a także *Rozmowa z Burmanem* w przekładzie Izdory Dąbskiej. Wspomniane dwa tomy zostały ponownie wydane w serii „Wielcy Filozofowie” w ramach Biblioteki „Gazety Wyborczej” w 2010 r.¹⁷⁹

W sprawozdaniu z działalności naukowej w pierwszym półroczu 1959 r. Ajdukiewicz podał, iż od 1 marca do 20 czerwca przebywał w Stanach Zjednoczonych oraz w Wielkiej Brytanii, korzystając ze stypendium fundacji Forda. W czasie tego pobytu napisał dwa artykuły – *Proposition as the Connotation of Sentence* oraz *Intensional Expressions*. W czasie pobytu w Ameryce (od 2 marca do 8 czerwca) Ajdukiewicz wygłosił serię wykładów na najlepszych uniwersytetach: Uniwersytet Harvarda (1 wykład), University of Chicago (1 wykład), Wayne State University (Detroit, Michigan – 2 wykłady), University of California-Berkeley (3 wykłady), University of California-Los Angeles (1 wykład), University of California-Santa Barbara (1 wykład), Stanford University (2 wykłady), Columbia University (1 wykład). Poza tym Ajdukiewicz wygłosił odczyt w Polish Institute of Arts and Science w Nowym Jorku. Odwiedził także słynny The Institute for Advanced Studies w Princeton oraz The Research Center for Behavioural Sciences (Stanford California). Pobyt w Anglii trwał od 9 do 20 czerwca. W środę, 17 czerwca o godzinie 17 Ajdukiewicz wygłosił wykład zatytułowany „What do sentences

¹⁷⁹ Pierwsze wydanie wspomnianych tekstów Ajdukiewiczów i Świeżawskiego ukazało się w 1948 r. nakładem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. We wspomnianym wydaniu znajduje się informacja, iż *Medytacje* przełożyła Maria Ajdukiewiczowa, a Ajdukiewicz przejrzał ów przekład. Dla porządku odnotujmy, że w 2002 r. ukazało się nowe tłumaczenie *Medytacji* na język polski dokonane przez Jana Hartmana. W przypadku tego nowego wydania podstawę stanowi przekład dzieła Kartezjusza na język francuski opublikowany w 1647 r., którego autorem jest Louis-Charles d’Albert de Luynes.

state?” w University College w Londynie. Swój wyjazd podsumował następująco:

W sumie wygłosiłem w czasie mojego pobytu za granicą 14 wykładów na sześć różnych tematów z zakresu semantyki logicznej i metodologii nauk oraz przeprowadziłem dyskusje i rozmowy naukowe z profesorami 11 Uniwersytetów i Instytutów Badawczych. Wykonałem też pewne prace przygotowawcze do mającego się ukazać w Ameryce wyboru moich pism p.t. *Language and Knowledge*¹⁸⁰.

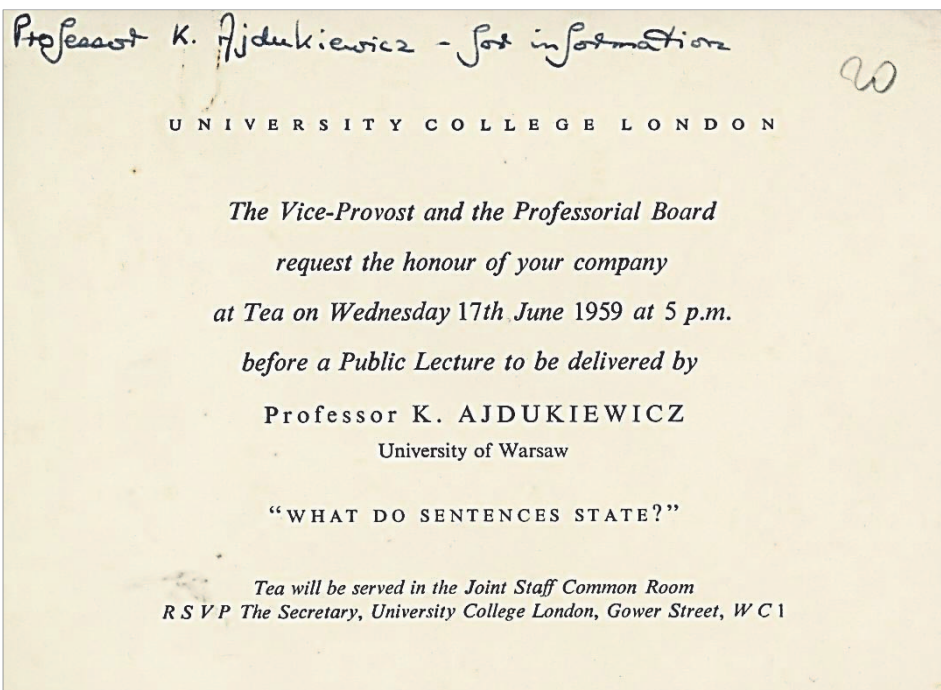

36. Fotografie z pobytu w Kalifornii w maju 1959 r. Nojogui (Nojoqui) Park.

Jerzy Giedymin, uczeń Ajdukiewicza i jego doktorant, który od 1967 r. był profesorem filozofii na University of Sussex w Brighton, we wstępie do wydania angielskiego najważniejszych prac swojego poznańskiego promotora, opisuje jego niesamowitą charyzmę i rzetelność. Nie ukrywa jednak rozczarowania Ajdukiewicza wywołanego wizytą i stosunkami akademickimi za Zachodzie.

W czasie pobytu w Stanach Zjednoczonych Ajdukiewicz spotkał się z synem Bronisławem, który – jak pisaliśmy wcześniej – opuścił Polskę na początku września 1939 r. Takie spotkania w ogóle były bardzo rzadkie – jeszcze raz spotkał się z synem w Kanadzie i dwa razy w Wielkiej Brytanii. Tomczak uważa, że ojciec był bardzo dumny z kariery Bronisława – w opowiadaniach

¹⁸⁰ Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

37. Zaproszenie na spotkanie przed wykładem Kazimierza Ajdukiewicza w Londynie w dniu 17 czerwca 1959 r.

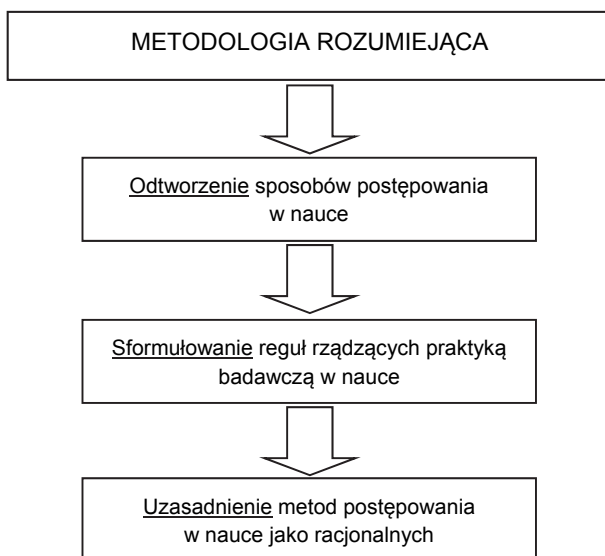
wracał także często do służby Bronisława w lotnictwie brytyjskim i opowiadał o jego odznaczeniach za 42 bojowe loty nad Niemcy, Bałkany i Polskę¹⁸¹.

W 1960 r. został opublikowany pierwszym tom prac Ajdukiewicza pod tytułem *Język i poznanie*. W *Przedmowie* napisał on o pewnym sposobie uprawiania refleksji metodologicznej, która miałaby pozostawać w najściślejszym związku z praktyką nauki współczesnej i której rezultatem byłoby zrozumienie w odniesieniu do owej praktyki, „dlaczego pewne zabiegi są oceniane jako trafne, a inne jako chybione”¹⁸². Wspomniane ujęcie Ajdukiewicza

¹⁸¹ A. Ajdukiewicz, *Kazimierz Ajdukiewicz...*, s. 190–191. Nie sposób nie odnotować – za Tomczakiem – że Ajdukiewicz rzadziej mówił o swojej córce, lekarce dr Marii „Mysze” Drzewskiej. W czasie wojny służyła ona ochotniczo jako pielęgniarzka. Rezultatem tej służby była ciężka choroba nerek, przez którą do końca życia stosowała silne zestawy leków (w tym również przeciwbólowych). Wysłała za męża za lekarza, wybitnego i znanego torakochirurga Zbigniewa Drzewskiego – mieszkali oni najpierw krótko w Zakopanem, a potem w Bystrej Śląskiej.

¹⁸² K. Ajdukiewicz, *Przedmowa*, [w:] tenże, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. V–VI. Jednym z programów badawczych, którego inspirację teoretyczną stanowi projekt metodologii rozumiejącej jest koncepcja *interpretacji humanistycznej*

określał mianem „metodologii rozumiejącej”. Zadania, które miałyby realizować ten typ refleksji nad praktyką badawczą przedstawiamy za pomocą poniższego diagramu¹⁸³.

Ryc. 6

Od roku 1954 do przejścia na emeryturę w 1961 Ajdukiewicz był profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1960–1963 pełnił funkcję wiceprezesa Sekcji Logiki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki (*Division of Logic, Methodology and Philosophy of Science* – DLMPS). W tym czasie prezesem był Stephen Kleene¹⁸⁴.

W dniach od 18 do 23 września 1961 r. odbyło w Warszawie międzynarodowe kolokwium poświęcone metodologii nauk (*1961 International Colloquy for Methodology of Sciences*). Nosilo ono tytuł „The Foundations of Statements and Decisions”. Kolokwium współorganizował Zakład Logiki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, którego kierownikiem był Ajdukiewicz. Na jego

opracowana przez Jerzego Kmity i rozwijana w pracach poznańskiej szkoły metodologicznej. Ten typ wyjaśniania jest charakterystyczny dla nauk humanistycznych.

¹⁸³ Zob. K. Szaniawski, *Znaczenie logiki dla kultury umysłowej człowieka*, [w:] tenże, *O nauce, rozumowaniu i wartościach. Pisma wybrane*, oprac. J. Woleński, Warszawa 1994, s. 124.

¹⁸⁴ Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141. Por. A. Burdman Feferman, S. Feferman, *Alfred Tarski...*, s. 281.

zaproszenie przemówienie powitalne zgodził się wygłosić Patrick Suppes¹⁸⁵. W kolokwium wzięło udział łącznie 74 uczestników, w tym 41 spoza Polski. Wygłoszono 32 referaty. Tytuł wystąpienia Ajdukiewicza brzmiał „The Problem of Foundation”¹⁸⁶.

Przed letnimi wakacjami w 1961 r. Ajdukiewicz znalazł się w mało komfortowej sytuacji. Wynika to z jego dwu listów do Tadeusza Kotarbińskiego. Pierwszy z nich datowany na 4 października 1961 r. miał charakter nieoficjalny – rozpoczynał się słowami „Kochany Tadeuszu!”. Do tego listu Ajdukiewicz dołączył rękopis nie wysłanego listu oficjalnego do Kotarbińskiego jako prze-

38. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r. W pierwszym rzędzie od lewej: Kazimierz Ajdukiewicz, Zbigniew Czerwiński, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa.

¹⁸⁵ Patrick Suppes (1922–2014) – amerykański filozof nauki, który od 1952 r. był związany ze Stanford University. Jego prace są poświęcone m.in. teorii pomiaru, podstawom mechaniki kwantowej, psychologii oraz teorii decyzji. Najważniejsze książki Suppesa to słynna *Decision Making: An Experimental Approach* (1957, współautor D. Davidson), *Axiomatic Set Theory* (1960) oraz *Probabilistic Metaphysics* (1984). Jako ciekawostkę odnotujemy fakt, iż Suppes uczestniczył w seminariach Alfreda Tarskiego w Berkeley. Opisując po latach sposób prowadzenia seminarium, określił Tarskiego mianem bezwzględnego tyrana (ang. *ruthless taskmaster*).

¹⁸⁶ Zob. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienie uzasadniania*, [w:] tenże, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 374–383.

39. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r.

40. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r. Od lewej: Izydora Dąmbska, Kazimierz Ajdukiewicz, Maria Kokoszyńska-Lutmanowa.

41. Jedna z ostatnich fotografii Kazimierza Ajdukiewicza, 18 lutego 1962 r.

wodniczącego Rady Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN. Ten drugi list jest datowany na 2 października 1961 r. i Ajdukiewicz rezygnuje w nim z członkostwa w Radzie Naukowej. Działanie jest skutkiem sytuacji, sprzed mniej więcej trzech miesięcy wcześniej, na posiedzeniu Rady przed wakacjami. Wtedy to Jerzy Łoś postawił wniosek o dalsze utrzymanie Zakładu Logiki w składzie Instytutu oraz o to, by Ajdukiewicz – mimo ukończenia siedemdziesiątego roku życia – nadal pracował czynnie i był kierownikiem zakładu. Następnie zabrał głos Roman Suszko i stwierdził, że Zakład Logiki był źle kierowany, ale zakończył swoje wystąpienie wnioskiem za dalszym włączaniem tego zakładu w strukturę Instytutu i – jak pisze autor listu – *nie dość konkretnie* za powierzeniem kierownictwa na dwa lata jednak Ajdukiewiczowi. Żadna z obecnych osób nie wyraziła sprzeciwu wobec opinii Suszki. Tylko Schaff oświadczył, że dyrekcja Instytutu i tak zamierza powierzyć Ajdukiewiczowi kierowanie seminarium logiki, które miałyby przejąć funkcję zakładu, ponieważ jest on jedyną osobą zdolną wywiązać się z tego zadania. Ale pod koniec posiedzenia Kotarbiński odmówił poddania wniosku Łośa pod głosowanie. Jako przewodniczący zwrócił się on jedynie z propozycją wyrażenia przez Radę szacunku kierownikowi Zakładu Logiki. I tym razem

Rada nie zaprotestowała przeciwko decyzji Kotarbińskiego. Ajdukiewicz podjął zatem decyzję o rezygnacji z członkostwa w Radzie Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN¹⁸⁷.

Pod koniec życia Ajdukiewicz miał raczej pesymistyczną opinię na temat swojego dorobku. W czasie jubileuszu z okazji 70. urodzin gorzko stwierdził, że ceni o wiele bardziej swój udział w wojnach niż twórczość filozoficzną. Bogusław Wolniewicz tak wspomina to wydarzenie:

Bodajże w styczniu 1961 r. odbywało się doroczne zebranie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, połączone z uroczystością 70-tych urodzin profesora Ajdukiewicza. Na zakończenie przemówił sam jubilat i powiedział tak: chwalono go tu za jego prace logiczne i filozoficzne, i jest za to wdzięczny. Sam myśli o nich jednak inaczej. Gdy stoi teraz – jak się wyraził – bliżej trumny niż kołyski, dochodzi coraz bardziej do przekonania, że w gruncie rzeczy było to przelewanie z pustego w próżne. Poczucie, że naprawdę coś robi, miał wtedy, gdy jako oficer saperów budował dla wojska mosty.

Jak wielkie wrażenie wywarła na nim ta wypowiedź – Wolniewicz dodaje:

Było to powiedziane półzartem, ale nie odczułem w tym nic zabawnego. Bo pomyślmy: oto wybitny uczony dochodzi pod koniec życia do przekonania, że to, czemu poświęcił cały jego trud, było lichotą, od której ważniejsze zdają mu się nawet te dawno nie istniejące mosty przegranej wojny. Było to w moim oczach dramatyczne załamanie się pozytywistycznego programu *filozofii naukowej*, ogłoszone jako naukowy testament przez jednego z jej najznamienitszych orędowników¹⁸⁸.

Zieliński przypomina, że niedługo po owych uroczystościach jubileuszowych Ajdukiewicz wyraźnie podupadł na zdrowiu i był również świadomy poważnego stanu. Od 1961 r. Kazimierz Ajdukiewicz był na rencie¹⁸⁹. Pisze:

Wkrótce po uroczystym jubileuszu 70-lecia Ajdukiewicz miał zawał serca. Po tym zawale nie powrócił już do zdrowia. Powtarzające się bóle wieńcowe i ciągła arytmia komorowa stanowiły dla niego prawdziwą udrękę, w której nikt nie potrafił mu pomóc. Zdawał sobie sprawę z drogi[,] na jaką wszedł jego organizm, i największą jego troską było to, żeby żona nie została kiedyś bez opieki¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

¹⁸⁸ Zob. B. Wolniewicz, *Filozofia Suszki*, [w:] *Idee logiczne Romana Suszki*, red. M. Omyła, Warszawa 2001, s. 30.

¹⁸⁹ Legitymacja rencisty została wystawiona przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych 23 września 1961 r. Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

¹⁹⁰ A. Zieliński, *Życie trudne...*, s. 26.

Pytanie, czy szkoła lwowsko-warszawska była „silnie pozytywistyczna” – jak uważa np. Wolniewicz – jest nadal zagadnieniem, które z pewnością będzie przedmiotem dalszych, pogłębionych studiów. Pozostaje faktem, że Ajdukiewicz wyraził wielokrotnie bardzo krytyczne opinie o swoich dokonaniach¹⁹¹.

W roku 1962 Uniwersytet Clermont-Ferrand (obecnie Université Blaise Pascal) nadał Ajdukiewiczowi tytuł doktora *honoris causa*. Należy podkreślić, iż Ajdukiewicz był członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk i członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. Został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. 18 lutego 1962 r. w Pałacu Kultury i Nauki odbyła się konferencja zorganizowana dla uczczenia 70. rocznicy urodzin Ajdukiewicza¹⁹². Jubilat wygłosił referat zatytułowany „Zagadnienie empiryzmu a koncepcja znaczenia”¹⁹³. W roku 1963 ukazał się tom drugi Wielkiej Encyklopedii PWN zawierający dwa hasła napisane przez niego – *Czas* oraz *Definicja*. W numerze pierwszym „Studiów Filozoficznych” z 1963 r. został opublikowany jego artykuł pod tytułem *Zagadnienie empiryzmu a koncepcja znaczenia*.

Na początek maja tego roku planowano uroczystość wręczenia dyplomu *honoris causa* na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Ówczesny rektor Uniwersytetu prof. Gerard Labuda, napisał list do Ajdukiewicza datowany na 19 marca 1963 r., w którym informował go, że 9 marca tego roku minister szkolnictwa wyższego Henryk Golański wyraził zgodę na nadanie tego właśnie tytułu na naszym uniwersytecie. Ów list zaczyna się słowami *Wielce Szanowny Panie Rektorze...* W piątek, 5 kwietnia, Ajdukiewicz poprowadził seminarium poświęcone logice deontycznej i rozważał możliwość zorganizowania konferencji, na której podjęto by tę problematykę¹⁹⁴. Ale... 12 kwietnia 1963 r. w Warszawie, o godzinie 18.30, Kazimierz Ajdukiewicz umiera. Przyczyną śmierci jest zawał serca.

¹⁹¹ Przychylamy się raczej do opinii Woleńskiego, iż szkoła lwowsko-warszawska nie była pozytywistyczna. Zob. J. Woleński *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985, s. 296–305.

¹⁹² Dla porządku odnotujmy, iż wspomniana konferencja odbyła się z niemal dwuletnim opóźnieniem.

¹⁹³ Ajdukiewicz rozpoczął przygotowywać tekst wystąpienia do druku, ale śmierć przerwała tę pracę. Redakcja „Studiów Filozoficznych” zdecydowała się opublikować wersję rękopiśmienną wraz z przeznaczonym do druku początkowym fragmentem artykułu pod tytułem *Zagadnienie empiryzmu a koncepcja języka*. Tekst ukazał się w pierwszym numerze czasopisma w 1964 r. Został również przedrukowany w tomie drugim *Języka i poznania*. Zob. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienie empiryzmu a koncepcja znaczenia*, [w:] tenże, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 389–400.

¹⁹⁴ Zob. Z. Ziemiński, *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. XXV, 1963, z. 3, s. 348.

REKTOR
UNIWERSYTETU im. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

84
Poznań, dnia 19 marca 1963 r.
Al. Stalingradzka 1

I-5-180-73/63.

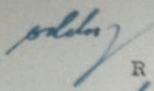
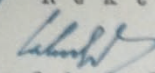
Pan
Prof.dr Kazimierz A j d u k i e w i c z
W a r s z a w a
=====
ul. Kaliska 22 m.5

Wielce Szanowny Panie Rektorze,

Mam zaszczyt donieść, że Minister Szkolnictwa Wyższego pismem z dnia 9.III.1963 r. Nr DUE-II-2/158/63 wyraził zgodę na nadanie Panu przez Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu stopnia naukowego doktora honoris causa.

Pozwolimy sobie zaprosić Pana Rektora na uroczystość wręczenia dyplomu doktora honoris causa w pierwszych dniach maja br. w terminie późniejszym.

Złączę wyrazy głębokiego szacunku

Rektor

Prof.dr G. Labuda

42. Pismo rektora UAM prof. Gerarda Labudy w sprawie nadania Kazimierzowi Ajdukiewiczowi stopnia naukowego doktora *honoris causa* 1963 r.

Dr. med. Stanisław Kowalczewski
choroby wewnętrzne
Warszawa, ul. Andrzejska 5 m. 1

12. IV. 1963

Op

Prof. Ajdukiewicz Kazimierz
nr. 12. XII. 1890 zam.
W. wa. Kaliska 22 m 5
zawał w dniu 12. IV.
1963r. we zawał
serca. o godz 18³⁰

S. Kowalczewski

43. Notatka lekarska stwierdzająca zgon Kazimierza Ajdukiewicza 12 kwietnia 1963 r. o godzinie 18.30.

44. Pogrzeb Kazimierza Ajdukiewicza.

W środę, 27 listopada 1963 r., o godzinie 13, w gmachu Biblioteki Głównej UAM otwarto wystawę prac Ajdukiewicza. Tego samego dnia, o godzinie 17, w sali Pałacu Działyńskich w Poznaniu (Stary Rynek 78/79) odbyło się uroczyste posiedzenie Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu poświęcone uczczeniu pamięci Kazimierza Ajdukiewicza. Zaproszenie na posiedzenie wystosowano nie tylko w imieniu Rektora i Senatu UAM, ale również Zarządu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Program posiedzenia obejmował przemówienie rektora UAM prof. Gerarda Labudy, a także wystąpienie Czesława Znamierowskiego „Kazimierz Ajdukiewicz jako człowiek”, Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej „Kazimierz Ajdukiewicz o istocie pojęć” oraz Zbigniewa Czerwińskiego „Kazimierz Ajdukiewicz jako nauczyciel”¹⁹⁵.

Na sesji poświęconej pamięci Ajdukiewicza, którą na Wydziale Prawa UAM zorganizowało Koło Filozoficzne Studentów UAM jesienią 1963 r., cztery odczyty wygłosili: Jan Vetulani „Teoria poznania Kazimierza Ajdukiewi-

¹⁹⁵ Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603.

cza”, Jan Woleński „Wkład Kazimierza Ajdukiewicza do logiki formalnej i metodologii nauk dedukcyjnych” oraz „Rozwój logiki w Polsce w latach 1918–1939” oraz Leszek Nowak „Wybrane pojęcia semiotyczne w koncepcji Kazimierza Ajdukiewicza”. Jak wspomina Jan Woleński, prawdziwym organizatorem owej sesji był Leszek Nowak, który pracował nawet przy powielaczu, by materiały były dostępne dla uczestników. W drugim numerze „Studiów Filozoficznych” z 1964 r. ukazał się tekst Nowaka poświęcony temu wydarzeniu.

Zamiast zakończenia: obraz dorobku filozoficznego Kazimierza Ajdukiewicza po roku 1963

W roku 1964 Państwowe Wydawnictwo Naukowe opublikowało *Rozprawy logiczne. Księgę pamiątkową ku czci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*. Została ona oddana do druku 17 października 1962 r. Po czternastu miesiącach podpisano ją do druku, sam druk został ukończony w styczniu 1964 r. Książka ukazała się w nakładzie 1000 egzemplarzy. W tekście otwierającym publikację Kotarbiński pisał m.in.: „Brak będzie filozofom polskim rozmów z Ajdukiewiczem, zawsze kształcących, brak będzie widoku jego imponującej postaci, jego oblicza o czole niezwykle wysokim, a przede wszystkim brak będzie jego samego, osobowości, której niepodobna zastąpić ani w pracach wspólnych, ani w sercach przyjaciół”¹⁹⁶. Wspomniana książka składała się ponadto z dwunastu artykułów, których autorami byli: Ludwik Borkowski, Zbigniew Czerwiński, Jerzy Giedymin, Andrzej Grzegorzczak, Maria Kokoszyńska, Jerzy Łoś, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, Halina Mortimer, Marian Przełęcki, Jerzy Słupecki, Roman Suszko, Klemens Szaniawski oraz Zdzisław Ziemia.

Halina Mortimer i Klemens Szaniawski zredagowali także książkę-podręcznik, nad którą Ajdukiewicz pracował do końca życia. Autor położył główny nacisk na metodologię nauk empirycznych ze szczególnym uwzględnieniem teorii pomiaru i metod wnioskowania statystycznego¹⁹⁷. Pierwsze wydanie słynnej *Logiki pragmatycznej* zostało opublikowane przez Pań-

¹⁹⁶ Zob. T. Kotarbiński, *O Kazimierzu Ajdukiewicz*, [w:] *Rozprawy logiczne*, Warszawa 1964, s. 16.

¹⁹⁷ Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141.

stwowe Wydawnictwo Naukowe w 1965 r.¹⁹⁸ W tym samym roku ukazał się drugi tom *Języka i poznania*, obejmujący najważniejsze powojenne artykuły Ajdukiewicza. W przygotowaniu do druku owej książki brali udział jego uczniowie i współpracownicy.

Także w 1965 r., w tomie pod redakcją Ajdukiewicza zatytułowanym *The Foundations of Statements and Decisions. Proceedings of the International Colloquy for Methodology of Sciences held in Warsaw, 18–23 September 1961*, zostały opublikowane przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe referaty wygłoszone na wspomnianej wcześniej międzynarodowej konferencji metodologicznej. Nakładem wydawnictwa D. Reidel (Dordrecht–Boston) oraz Państwowego Wydawnictwa Naukowego (Warszawa) ukazała się w 1974 r. książka *Pragmatic Logic* – przekład ostatniego podręcznika Ajdukiewicza na język angielski. Autorem tego przekładu jest Olgierd Wojtasiewicz (1916–1995)¹⁹⁹.

Dziesięć lat po śmierci Ajdukiewicza ukazał się przekład książki *Zagadnienia i kierunki filozofii* na język angielski²⁰⁰. Jerzy Giedymin napisał recenzję tego wydania, która została opublikowana w czasopiśmie „The British Journal of Philosophy of Sciences”²⁰¹. Końcowy fragment owej recenzji nabiera charakteru bardzo osobistego wspomnienia swojego nieżyjącego już promotora z 1951 r. Giedymin przypomina, że Ajdukiewicz przez całe swoje życie był szczerze zainteresowany zagadnieniami praktycznymi, problematyką moralną i kwestiami politycznymi. Podkreśla także, że ogromną część swojego czasu Ajdukiewicz poświęcił nauczaniu, w tym reformie programów nauczania w szkołach średnich i wyższych. Szeroko rozwinięta działalność akademicka, obejmująca systematyczne badania naukowe oraz regularne sympozja i konferencje, w których oprócz logików i filozofów brali udział wybitni naukowcy i matematycy, była możliwa dzięki członkostwu w Polskiej Akademii Nauk. Giedymin pisze, że przejście na emeryturę nie wpłynęło na zmianę trybu życia Ajdukiewicza. Z jednej strony był nadal ceniony i bardzo poważany. Z drugiej strony jego pozycja i rola, którą odgrywał w nauce polskiej, sprawiała mu po prostu radość. Kiedy jednak powrócił do kraju po podróży do Stanów i Wielkiej Brytanii był dość przygnębiony. Rozczarowały go spory między poszczególnymi frakcjami filozofów, które przyniosły ostatecz-

¹⁹⁸ Drugie wydanie tego doskonałego podręcznika ukazało się w 1973 r.

¹⁹⁹ Prof. dr hab. Olgierd Wojtasiewicz był specjalistą w zakresie lingwistyki formalnej, sinologiem i tłumaczem. Wykładał na Uniwersytecie Warszawskim.

²⁰⁰ K. Ajdukiewicz, *Problems and Theories of Philosophy*, tłum. H. Skolimowski, A. Quinton, Cambridge 1973.

²⁰¹ Zob. „The British Journal of Philosophy of Sciences” 1974, nr 25(2), s. 189–195.

nie rozmycie poczucia udziału w wielkim, niezwykle wartościowym i uniwersalnym przedsięwzięciu filozoficznym będącym udziałem pokolenia Kazimierza Ajdukiewicza.

Kołąkowski w następujących słowach wspomina spotkanie z Ajdukiewiczem na początku lat sześćdziesiątych.

Pewnego razu – musiało to być na krótko przed jego śmiercią w sześćdziesiątym trzecim roku – spotkaliśmy się przypadkiem w Zakopanem, usiedliśmy na ławce i on ni stąd, ni zowąd mówi mi tak: „Wie pan, panie Leszku, ja doszedłem do wniosku, że ten socrealizm w literaturze miał rację. Bo literatura jest od tego, żeby ludzi podtrzymywała na duchu, żeby ich uczyła, że trzeba być dzielny i nie zrażać się przeciwnościami losu. Najlepsza książka, jaką znam – mówi dalej – to *Opowieść o prawdziwym człowieku* Borysa Polewoja. Takie książki trzeba pisać! A książek, które budzą zniechęcenie, desperację, nie powinno być w ogóle, trzeba je zakazać policyjnie!” Zapytałem go o Franza Kafkę. A on na to ze złością: „Franz Kafka? Zakazać!”²⁰².

Ajdukiewicz zawsze skromnie oceniał swój dorobek, a pod koniec życia (w czasie jubileuszu 70-lecia) wyraził się wręcz sceptycznie na temat wartości swoich prac, lecz należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że zainicjowane przez jego publikacje i działania organizacyjne kierunki badań naukowych nieustannie są podejmowane przez ciągle nowe pokolenia kontynuatorów. Wymieńmy w tym miejscu metodologię nauk i filozofię nauki, semiotykę logiczną i gramatyki kategorialne oraz logikę pytań²⁰³. Czasopismo „*Studia Logica*”, którego – przypomnijmy – był pierwszym redaktorem naczelnym i funkcję tę sprawował do śmierci, jest jednym z najważniejszych czasopism poświęconych logice na świecie.

Wszystkie jego osiągnięcia organizacyjne z perspektywy upływu czasu zyskują znaczenie szczególne. Ajdukiewicz był nie tylko założycielem ponad-stuosobowej grupy uczonych, która stanowiła ówczesnie drugie – obok Stanów Zjednoczonych – środowisko naukowe koncentrujące się na problematyce logiki (w szerokim sensie). Po śmierci Ajdukiewicza – podobnie jak po śmierci Twardowskiego – ten zespół uległ rozproszeniu, a może nawet należałoby mówić w tym miejscu o pewnym rozbiciu. Nie doszło do sformowania szkoły na wzór szkoły lwowsko-warszawskiej. Trzeba podkreślić jednak wypracowanie określonego stylu uprawiania nauki i refleksji metodologicznej.

²⁰² Zob. *Czas ciekawy, czas niespokojny. Z Leszkiem Kołąkowskim rozmawia Zbigniew Mentzel*, Kraków 2007, s. 195.

²⁰³ Zob. R. Murawski, *O pracach logicznych Kazimierza Ajdukiewicza*, [w:] *Filozofia na uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Poznań 2010, s. 225–226 oraz W. Buszkowski, *Logiczne podstawy gramatyk kategorialnych Ajdukiewicza-Lambeka*, Warszawa 1989.

Do grona bezpośrednich uczniów Kazimierza Ajdukiewicza, którzy zdobyli wykształcenie pod jego kierunkiem we Lwowie, należą: Izydora Dąmbska, Maria Kokoszyńska-Lutmanowa, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, Ludwik Borkowski, Henryk Mehlberg, Zygmunt Schmierer, Stefan Świeżawski. Do uczniów z okresu późniejszego należą m.in. Roman Suszko, Zbigniew Czerwiński, Halina Mortimer, Jerzy Pelc, Stanisław Surma, Witold Pogorzelski, Marian Przełęcki, Tadeusz Pawłowski, Tadeusz Batóg, Henryk Skolimowski, Klemens Szaniawski, Zygmunt Ziemiński, Witold Marciszewski oraz Adam Nowaczyk. Ajdukiewicz był „ojcem chrzestnym” poznańskiej szkoły metodologicznej. Jego prace – podejmowana w nich problematyka, a nawet ich styl – stanowiły inspirację Jerzego Giedymina, Jerzego Kmity, Leszka Nowaka, Jerzego Topolskiego oraz ich licznych uczniów, współpracowników i kontynuatorów²⁰⁴.

Z punktu widzenia dokonującego się współcześnie tak zwanego „zwrotu praktycznego w logice” traktowanie autora *Logiki pragmatycznej* jako prekursora tej rewolucyjnej zmiany perspektywy badawczej wydaje się dobrze uzasadnione²⁰⁵. Dokonania Ajdukiewicza są ciągle przedmiotem licznych studiów prowadzonych w zakresie filozofii polskiej²⁰⁶. Podajemy również dla

²⁰⁴ Zob. B. Kotowa, *Od filozofii humanistyki do filozofii jako dziedziny kultury. Główne kierunki badawcze szkoły poznańskiej od połowy lat siedemdziesiątych*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie Poznańskim. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Poznań 2010, s. 309–334. Por. M.R. Węsierski, *Wokół logicznej metodologii nauk humanistycznych*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 525.

²⁰⁵ Zob. D.M. Gabbay, J. Woods, *The Practical Turn in Logic*, [w:] *Handbook of Philosophical Logic*, red. D.M. Gabbay, F. Guenther, Vol. 13. Dordrecht 2005, s. 15–122.

²⁰⁶ Zob. np.: T. Batóg, *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147; J. Hanusek, *Argument Tarskiego i dwie teorie znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza*, „Diametros” 2012, nr 32, s. 160–189; J. Hanusek, *On a Non-Referential Theory of Meaning for Simple Names Based on Ajdukiewicz’s Theory of Meaning*, „Logic and Logical Philosophy” 21, 2012, s. 253–269; A. Horecka, *Obiekty semiotyczne w pracach Kazimierza Twardowskiego, Władysława Witwickiego, Kazimierza Ajdukiewicza i Tadeusza Kotarbińskiego*, Biblioteka Myśli Semiotycznej, t. 54, Warszawa 2013; A. Jedynek, *Ajdukiewicz*, Warszawa 2003; R. Jadcak, *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997; L. Koj, *Walter Dubislaw i Kazimierz Ajdukiewicz o definicji*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2007, s. 14–25; L. Kołakowski, *O filozofii Kazimierza Ajdukiewicza*, [w:] tenże, *Pochwała niekonsekwencji. Pisma rozproszone z lat 1955–1968*, t. I, przedm., wybór, oprac. Z. Mentzel, Warszawa 1989, s. 189–193; T. Kwiatkowski, *O profesorze Kazimierzu Ajdukiewiczu*, „Znak”, R. XV, 1963, nr 7–8, s. 947–951; J. Maciaszek, *Holizm znaczeniowy Kazimierza Ajdukiewicza*, Łódź 2007; A. Nowaczyk, *Ajdukiewicza teoria znaczenia z perspektywy lat*, „Filozofia Nauki” 2000, nr 2, s. 101–113; A. Olech, *Język, wyrażenia i znaczenia. Semiotyka Kazimierza Ajdukiewicza*, Częstochowa 1993; A. Wiśniewski, *O pewnych konsekwencjach postulatu empirycznej falsyfikowalności twierdzeń logiki*, „Studia Metodologiczne” 1991, nr 26, s. 129–138; R. Wójcicki, *Ajdukiewicz. Teoria znaczenia*, Warszawa 1999. W sprawie niesynonimiczności terminów „filozofia polska” oraz „filozofia w Polsce” zob. J. Wołęński, *Żydz i filozofii polskiej*, „Studia z Filozofii Polskiej” 5, 2010, s. 13–33.

45. Uroczystość nadania imienia Kazimierza Ajdukiewicza sali 109 w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego.

ilustracji kilka konferencji poświęconych Ajdukiewiczowi: „Kazimierz Ajdukiewicz – wielki i bliski” (Warszawa 2000), „Pedagogika w Szkole Lwowsko-Warszawskiej” (Bydgoszcz 2013), „Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) – Empiryzm i konwencjonalizm (Warszawa 2013). Wygłosili na nich m.in. referaty: K. Ossowska „»Logiczne podstawy nauczania« – rozważania o kulturze logicznej i podstawach rzetelnego myślenia”; M. Rembierz „Logika i dydaktyka. Kazimierz Ajdukiewicz o logicznych podstawach nauczania i kształtowaniu kultury logicznej”; K. Czarnota „Jak uczyć logiki – postulaty Ajdukiewicza i ich realizacja”; R. Maciołek „Kazimierza Ajdukiewicza koncepcja logiki i jej nauczania”; M. Tałasiewicz „Dziedzictwo Kazimierza Ajdukiewicza: gramatyki kategorialne”; J. Woleński „Ajdukiewicz i metafizyka”, „Ajdukiewicz o analityczności”. Wymieńmy także w tym miejscu referat M. Rembierza pod tytułem „Logika i dydaktyka. R. Ingarden i K. Ajdukiewicz”, który został wygłoszony na konferencji „Uniwersyteckie nauczanie logiki” (Warszawa 2001).

Dodajmy, iż od 12 grudnia 1980 r. – czyli od dnia, w którym przypadła 90. rocznica urodzin Ajdukiewicza – sala nr 109 (dawniej sala nr 13) w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego przy Krakowskim Przedmieściu nosi jego imię. W tym dniu odbyła się konferencja, na której zabrali głos m.in. Stefan Swieżawski oraz Jacek Jadacki.

46. Uroczystość nadania imienia Kazimierza Ajdukiewicza sali 109 w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, przemawia Stefan Swieżawski, obok Klemens Szaniawski.

Dnia 22 stycznia 2014 r., o godzinie 13, z udziałem rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prof. Bronisława Marciniaka i dziekana Wydziału Nauk Społecznych, prof. Zbigniewa Drozdowicza oraz zaproszonych gości, odbyła się uroczystość nadania sali 215 w Instytucie Filozofii UAM imienia Profesora Kazimierza Ajdukiewicza, której towarzyszyło odsłonięcie tablicy pamiątkowej. Uroczystość rozpoczął prof. Roman Kubicki, dyrektor Instytutu Filozofii, następnie głos zabrali kolejno rektor Marciniak i dziekan Drozdowicz. Profesor Paweł Zeidler, dr Katarzyna Gan-Krzywożyńska oraz dr hab. Piotr Leśniewski wygłosili referaty dotyczące dorobku i życia Ajdukiewicza. Profesor Krzysztof Łastowski z Instytutu Psychologii UAM opowiedział barwną historię realizacji projektu owej rocznicowej tablicy w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, gdy pełnił funkcję przewodniczącego Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, a wspomagali go w tamtym okresie prof. Andrzej Wiśniewski oraz prof. Zeidler. Zorganizowanie surowca, odpowiednich środków finansowych, a nawet transportu ciężarowego było – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – sporym wyczynem logistycznym. Dzięki ogromnemu zaangażowaniu i determinacji tych trzech osób oraz wielkiemu zrozumieniu ze strony władz UAM, szczególnie kanclerza UAM Stanisława Wachowiaka, cel został osiągnięty i zgodnie z propozycją prof. Zygmunta Ziemińskiego tablica pierwotnie została wmurowana w gmachu Wydziału Prawa i Administracji UAM. Obecnie – w tak trudnej dla filozofii polskiej chwili – prof. Ajdukiewicz został patronem najważniejszej sali Instytutu Filozofii²⁰⁷.

47. Tablica pamiątkowa „Kazimierz Ajdukiewicz 1890–1963, twórca postaw współczesnej filozofii, logiki i metodologii nauk”, 22 stycznia 2014 r., Instytut Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

²⁰⁷ Zob. „Życie Uniwersyteckie” 2014, nr 2, s. 23.

48. Od prawej: rektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prof. Bronisław Marciniak oraz dziekan Wydziału Nauk Społecznych prof. Zbigniew Drozdowicz, dyrektor Instytutu Filozofii prof. Roman Kubicki podczas odsłonięcia tablicy pamiątkowej w dniu 22 stycznia 2014 r. w budynku, w którym mieści się Instytut Filozofii UAM.

Dzieło Kazimierza Ajdukiewicza jest znane za granicą – głównie za sprawą wydań angielskich w renomowanych wydawnictwach: *The Scientific World-Perspective and Other Essays. 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht 1978; *Problems and Theories of Philosophy*, tłum. H. Skolimowski, A. Quinton, Cambridge 1973 oraz wspomniana przez nas wcześniej *Pragmatic Logic*. Poszczególne artykuły Ajdukiewicza zostały przełożone również m.in. na język francuski, hiszpański i rosyjski. Nie zapominajmy przy tym, że Ajdukiewicz pisał i publikował w języku niemieckim.

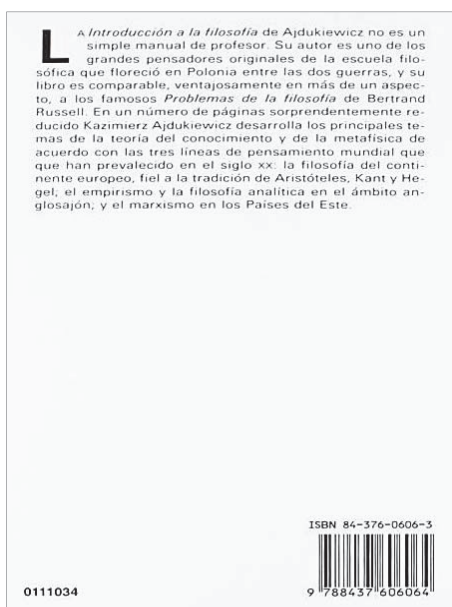
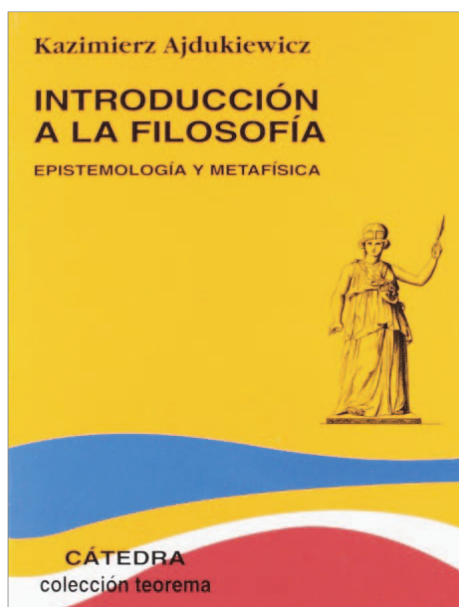
Dzięki naszym wykładom i udziałowi w konferencjach w języku hiszpańskim dowiedzieliśmy się o niezwyklej popularności drugiej z wymienionych monografii, która została opublikowana pod tytułem *Introducción a la filosofía: Epistemología y metafísica (Wprowadzenie do filozofii. Epistemologia i metafizyka)*²⁰⁸. Owa książka doczekała się już czterech edycji, a więc ma więcej

²⁰⁸ Pozwalamy sobie podać kilka zagranicznych konferencji, na których wygłosiliśmy referaty poświęcone Ajdukiewiczowi: międzynarodowa konferencja *De la philosophie de la logique à la logique philosophique. Le cas de bivalence*, Nancy, 28–29 kwietnia 2005 r. – wygłoszony

wydań niż w Polsce (!). Pierwsze wydanie hiszpańskie pochodzi z 1986 r., ostatnie – z 2006 r. Tekst zamieszczony na okładce głosi, iż omawiana książka nie jest zwykłym podręcznikiem. Ajdukiewicz zostaje przedstawiony jako „jeden z największych oryginalnych myślicieli”. Co więcej, tę publikację – zdaniem wydawcy – można porównać ze słynnymi *Problemami filozofii* Bertranda Russella, przy czym pod wieloma względami praca polskiego filozofa przewyższa tę legendarną i powszechnie szanowaną książkę autora *The Principles of Mathematics*. Podkreśla się również – jakże typową dla Ajdukiewicza – unikatową ścisłość wykładu oraz umiejętność dogłębnego zreferowania fundamentalnych zagadnień teorii poznania i metafizyki na zaskakująco niewielu stronach²⁰⁹. Urzekła nas również opinia zmarłego niedawno Mario H. Otera, że jest to książka „pseudoelemental” (chodzi w tym sformułowaniu o to, iż zakłada się błędnie, że mamy do czynienia ze zwykłym podręcznikiem),

referat: „Le programme d’Ajdukiewicz et la bivalence” (Program Ajdukiewicza a zasada dwuwartościowości); *The 13th International ISSEI Conference: The Ethical Challenge of Multidisciplinarity Reconciling ‘The Three Narratives’ – Art, Science, and Philosophy*, 2–6 lipca 2012 r., Nikozja Cypr – tytuł wygłoszonego referatu: „An Analytical School on Continent: The Heritage of Brentano (Revised)”; *4th World Congress and School on Universal Logic*, 29 marca – 7 kwietnia 2013 r., Rio de Janeiro, Brazylia – tytuł wygłoszonego referatu: „Kazimierz Ajdukiewicz on the Scope and Nature of Logic: A Case from the History of the Polish School of Logic”; *Filosofia lógica na Polônia no século XX*, Federal University of Rio de Janeiro, Brazylia, 12 kwietnia 2013 r.; „Kazimierz Ajdukiewicz: nas fontes da Dinâmica e Axiologia do Conhecimento Científico”, Centro de Filosofia das Ciências da Universidade de Lisboa (CFCUL), 29 kwietnia 2013 r.; „Kazimierz Ajdukiewicz, una escuela analítica en el continente”, 5 czerwca 2013 r., Facultad de Filosofía y Letras, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla; „Kazimierz Ajdukiewicz: sobre la naturaleza y el alcance de la lógica. Un caso en la historia de la Escuela Polaca de Lógica”, 6 czerwca 2013 r., Facultad de Filosofía y Letras, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla. Cykl konferencji *Filosofía y lógica polaca del siglo XX. La Escuela Metodológica de Poznań* Facultad de Filosofía y Letras, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, Meksyk: „La escuela de Lvov-Varsovia: Kazimierz Twardowski y la tradición analítica en el continente”, 10 października 2013 r.; „Las raíces filosóficas de la Escuela Metodológica de Poznań”, 16 października 2013; „Kazimierz Ajdukiewicz: del convencionalismo radical a la lógica pragmática”, 17 października 2013 r.; „Filosofía del lenguaje en Polonia”, Universidad de Tlaxcala, Meksyk, 22 października 2013 r.

²⁰⁹ „La Introducción a la filosofía de Ajdukiewicz no es un simple manual de profesor. Su autor es uno de los grandes pensadores originales de la escuela filosófica que floreció en Polonia entre las dos guerras, y su libro es comparable, ventajosamente en más de un aspecto, a los famosos Problemas de la filosofía de Bertrand Russell. En un número de páginas sorprendentemente reducido Ajdukiewicz desarrolla los principales temas de la teoría del conocimiento y de la metafísica de acuerdo con las tres líneas de pensamiento que han prevalecido en el siglo XX: la filosofía del continente europeo, fiel a la tradición de Aristóteles, Kant y Hegel; el empirismo y la filosofía analítica en el ámbito anglosajón, y el marxismo en los Países del Este”. Tekst na okładce książki wydanej w Madrycie: K. Ajdukiewicz, *Introducción a la filosofía: Epistemología y metafísica*, Madrid 2006.

49. Przekład na język hiszpański książki Kazimierza Ajdukiewicza „Zagadnienia i kierunki filozofii”, który ukazał się pod tytułem „Introducción a la filosofía: Epistemología y metafísica”.

o nieadekwatnym tytule „Wprowadzenie do filozofii”, gdyż jest to monografia o znaczeniu fundamentalnym. Według niego wkład Ajdukiewicza do logiki, metodologii, teorii poznania i ontologii jest niezwykle ważny i ciągle aktualny²¹⁰.

Zagadnienia i kierunki filozofii doczekały się jednego wydania w języku portugalskim – *Problemas e teorias da filosofia (Teoria do conhecimento e metafísica)*, Livraria Editora Ciências Humanas, São Paulo 1979. W kontekście wydań w języku hiszpańskim warto dodać, iż w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych minionego wieku na studiach filozoficznych w Meksyku lekturą obowiązkową były prace Adama Schaffa – zalecane jako „niewiecka linia marksizmu” – które zostały opublikowane w olbrzymich nakładach. Nie tylko tytuły niektórych z nich – jak *Lenguaje y conocimiento* („Język i poznanie”) – stanowią odwołanie do prac Ajdukiewicza. We wspomnianej książce Schaff wielokrotnie nawiązuje do swojego byłego oponenta i nauczyciela. Z czasem nastąpiło jednak wyraźne odejście od studiów nad Schaffem²¹¹.

²¹⁰ M.H. Otero, *La crítica al idealismo objetivo y temas correlacionados en Kasimierz Ajdukiewicz (1937–1949), guía de lectura eventualmente comparativa*, „LLULL” 26, 2003, s. 963.

²¹¹ Na marginesie warto odnotować, że prace Józefa M. Bocheńskiego mają węższe, lecz wierne grono czytelników.

Możemy zaświadczyć, że koncepcje twórcy epistemologii semantycznej spotykają się z dużym zainteresowaniem. Planujemy dalsze przekłady dzieł Ajdukiewicza na język hiszpański i portugalski oraz realizację wykładów semestralnych w tych językach²¹². Ukazał się również przekład w języku tureckim. Wiadomo, iż były planowane zagraniczne wydania następujących tomów: „Język i poznanie” w Belgii (po francusku), „Logiczna teoria języka” po arabsku w Syrii, „Zarys logiki” po hiszpańsku w Argentynie²¹³.

50. Wydanie tureckie „Zagadnień i kierunków filozofii”
Kazimierza Ajdukiewicza.

²¹² Między innymi Juan Manuel Campos Benítez z Benemérita Universidad Autónoma de Puebla wprowadza zajęcia jednosemestralne poświęcone koncepcjom Kazimierza Ajdukiewicza.

²¹³ Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka, korespondencja do Marii Ajdukiewicz, listy od: Chaima Perelmana 31 V 1965 r., Tadeusza Pawłowskiego 17 XII 1969 r. oraz z Agencji Autorskiej w Warszawie z dn. 12 XI 1969 r.

Jak widzieliśmy w poprzednim rozdziale, dorobek Kazimierza Ajdukiewicza od początku wzbudzał duże zainteresowanie i uznanie zarówno w najlepszych ośrodkach naukowych w Polsce, jak i za granicą. Członkowie Koła Wiedeńskiego, filozofowie i logicy z Francji, Belgii, Anglii, Stanów Zjednoczonych zapraszali go na wykłady i konferencje. Wiele opublikowanych przekładów, a przede wszystkim pojawiające się wciąż nowe inicjatywy wydawnicze i studia poświęcone jego koncepcjom stanowią najlepsze chyba świadectwo wartości jego dokonań.

W charakterze podsumowania przytoczmy kilka opinii wybitnych filozofów, matematyków i logików odnoszących się do całości dorobku autora *Logiki pragmatycznej*. Jednoznacznie pozytywne oceny dorobku Ajdukiewicza nie tylko potwierdzają rangę jego osiągnięć, lecz również wskazują, iż jego dzieło wymyka się standardowym wartościowaniom oraz wykracza poza tradycyjnie opozycyjne i nierzadko skonfliktowane stanowiska i nurty badawcze zarówno w filozofii, jak i w szeroko rozumianej logice i filozofii nauki. Niezależnie od specjalizacji, narodowości czy zajmowanej pozycji filozoficznej, znawcy dzieła Ajdukiewicza zawsze podkreślali jego niepodważalne walory poznawcze oraz wyrafinowany, rozpoznawalny styl.

Jeden z największych filozofów XX w. Willard Van Orman Quine wypowiedział się bardzo pozytywnie o Ajdukiewiczu. Jego wyjątkowe kontakty z Polską warte są przypomnienia. W 1933 r. Quine przebywał kilka tygodni w Warszawie, za sprawą Carnapa, który na pytanie, gdzie można się nauczyć logiki, bez wahania wskazał Warszawę. Quine poznał tam Łukasiewicza, Leśniewskiego i Tarskiego, którzy specjalnie dla niego prowadzili swe seminaria po niemiecku. Był zachwycony polską gościnnością, w szczególności faktem, że Jan Łukasiewicz, sławny profesor i dwukrotny rektor Uniwersytetu Warszawskiego, przez pół dnia szukał dla niego przyzwoitego i taniego hotelu. Zaprzyjaźnił się również bardzo z Alfredem Tarskim, któremu później pomógł w pierwszych latach jego pobytu w Stanach Zjednoczonych. Jan Woleński pisze:

Wysoko cenił Kazimierza Ajdukiewicza, z którym zresztą podzielał wiele poglądów. Gdy redagowałem tom rozpraw o Ajdukiewiczu, zwróciłem się do Quine'a z prośbą o artykuł. Odpisał, że nie ma już wiele do powiedzenia i żałuje, bo Ajdukiewicz „był jednym z najlepszych” (one of the best). Pamiętał dwa polskie słowa „wódka” i „dziewczyna”²¹⁴.

²¹⁴ J. Woleński, *Śmierć Quine'a*, „Principia. Ekspres Filozoficzny”, Biuletyn informacyjny, Kraków, marzec 2001, nr 26, s. 4.

Z kolei Władysław Orlicz, jeden z najwybitniejszych polskich matematyków, w 1945 r., w opinii na temat Kazimierza Ajdukiewicza w związku z planowanym zatrudnieniem go na Uniwersytecie Poznańskim napisał:

Prof. Ajdukiewicz jest filozofem posiadającym gruntowną znajomość współczesnej logiki matematycznej, w której dziedzinie również twórczo pracował, i usiłującym z powodzeniem zastosować do zagadnień filozoficznych, w szczególności zaś do zagadnień epistemologicznych wyniki i metody nowej logiki. Pomostem pozwalającym wyniki i metody tej nauki przenieść na teren teorii poznania są jego badania z dziedziny logicznej teorii języka.

Zwróćmy uwagę na kilka wyjątkowych aspektów tej opinii. Już w latach czterdziestych Ajdukiewicz był znany ze stosowania metod formalnych w filozofii, teorii języka i teorii nauki, już wtedy również podkreślano ścisłość, lecz jednocześnie klarowność formułowanych koncepcji oraz niezwykłą oryginalność, którą wyróżniały się także podręczniki dla studentów, a nawet dla uczniów szkół średnich. Orlicz kładzie nacisk na oryginalność m.in. dyrektywnej koncepcji znaczenia:

Prof. Ajdukiewicz wprowadza do tej teorii koncepcję t.zw. reguł językowych albo reguł sensu, skonstruował na wzór t.zw. dyrektyw dowodzenia, podstawowego dziś pojęcia logicznego, które to pojęcie – nawiasem mówiąc – pierwszy za Fregem i niezależnie od niego wprowadził do nauki w pracy p.t. Z metodologii nauk dedukcyjnych. Dzięki wprowadzeniu koncepcji reguł językowych zostaje umożliwione rozpatrywanie języka jako systemu dedukcyjnego i zastosowanie do badań nad językiem wyników i metod t.zw. metalogiki czyli nauki o systemach dedukcyjnych²¹⁵.

Orlicz uwydatnia oryginalne rezultaty uzyskane przez Ajdukiewicza za sprawą użytych metod formalnych w teorii języka:

Pierwszym owocem stosowania tych metod do badań nad językiem jest precyzyjna definicja pojęcia znaczenia wyrażen zawarta w pracach „O znaczeniu wyrażen” oraz „Sprache und Sinn”. Definicja ta określa pojęcie znaczenia równie precyzyjnie i ściśle jak ściśle w metalogice jest np. pojęcie wynikania lub pojęcie aksjomatu, lub tezy. Ta definicja pojęcia znaczenia, daleko odbiegająca od wszelkich prób psychologicznych jak również od mgławicowych sformułowań fenomenologów, będąca sama dla siebie ważnym osiągnięciem, okazuje się w pracowni prof. Ajdukiewicza koncepcją nadzwyczaj płodną, pozwalającą mu na zajęcie stanowiska w stosunku do licznych problemów epistemologicznych²¹⁶.

²¹⁵ Archiwum UAM, Referat o działalności naukowej prof. dr. Kazimierza Ajdukiewicza [powstał przed nominacją na prof. zwyczajnego UP], sygn. 82/5.

²¹⁶ Tamże.

Następujące prace z zakresu logiki matematycznej zasługują przy tym na szczególne wyróżnienie: *W sprawie odwracalności stosunku wynikania, Założenia logiki tradycyjnej* oraz jeden z rozdziałów pracy *Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej* poświęcony aksjomatyzacji tzw. teorii zmiennej pozornej²¹⁷. Natomiast jeśli chodzi o prace z zakresu metodologii, najważniejszą w dorobku Ajdukiewicza jest – zdaniem Orlicza – rozprawa *Z metodologii nauk dedukcyjnych*. Pisze on tak o nowatorskim charakterze tej pracy:

Rozdział o pojęciu dowodu jest badaj pierwszym w literaturze uchwyceniem i sformułowaniem pojęcia dowodu sformalizowanego, pojęcie które okazało się w dalszym rozwoju metodologii nauk dedukcyjnych niezwykle płodne. Rozdział drugi omawia typy dowodów niesprzeczności systemów dedukcyjnych i zawiera wnikliwą krytykę dowodów niesprzeczności arytmetyki podanych przez Hilberta w dodatku do jego „Grundlagen u. Geometrie” [tu błąd w tytule K.G.-K., P.L.].

Przy czym zauważa on jednocześnie pewne uchybienia w trzecim rozdziale, w którym Ajdukiewicz zdaniem Orlicza podjął niezbyt udaną próbę podania pojęcia istnienia w matematyce. Oczywiście, za ważną pracę z zakresu metodologii uznaje również rozprawę *Die Definition*, gdyż w sposób wyczerpujący, a jednocześnie zwięzły podaje analizę różnych typów definicji, spotykanych zarówno w naukach dedukcyjnych, jak i poza nimi. Orlicz podkreśla, że całokształt zagadnień metodologicznych Ajdukiewicz opracował w trzech podręcznikach logiki napisanych dla studentów wydziałów matematyczno-przyrodniczych, nauczycieli i studentów humanistów oraz dla uczniów licealnych (*Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej*, *Logiczne podstawy nauczania* oraz *Propedeutyka filozofii*). W jego opinii: „[m]imo, iż prace te stanowią kompendia podręcznikowe mają one w małym stopniu charakter kompilacji lecz stanowią przeważnie oryginalne opracowanie niemal wszystkich poruszanych zagadnień”. Oprócz wymienionych już oryginalnych koncepcji Ajdukiewicza na uwagę zasługują także m.in. precyzyjna interpretacja oraz wnikliwa krytyka indukcyjnych kanonów Milla, próba definicji pojęcia prawdopodobieństwa oraz analiza prawdopodobieństwa hipotez, oryginalna próba klasyfikacji rozumowań, oraz ciekawa zasada podziału dla klasyfikacji nauk. Co więcej, kolejny raz podkreśla się dwie zalety pism Ajdukiewicza, szczególnie cenne w przypadku podręczników, mianowicie precyzję i przystępność opisywanych koncepcji: „[p]odkreślić należy, że mimo wielkiej precyzji i ścisłości w formułowaniu pojęć i twierdzeń udało się autorowi w obu podręcznikach przeznaczonych dla mniej wyrobionych w ścisłym

²¹⁷ Tamże.

myśleniu czytelników osiągnąć dużą przystępność wykładu”. Wypada odnotować także, iż pisarstwo Ajdukiewicza jest dla Orlicza (matematyka) wzorem ścisłości i precyzji (!). Zwraca uwagę na głębię prowadzonych dociekań:

Charakteryzując ogólnie dorobek naukowy prof. Ajdukiewicza, należy stwierdzić, że cechuje go przede wszystkim duża ścisłość pojęć i precyzja wyrażania się, które to cechy nie pociągają za sobą ograniczania się do zagadnień łatwych i płytkich, przeciwnie prof. Ajdukiewicz sięga do zagadnień trudnych i głębokich, potrafiąc w nie wnieść jasność myśli i ścisłość rozumowania, a przy tym sięgnąć do sedna problemu²¹⁸.

Jedną z ważniejszych i najbardziej wnikliwych opinii o dorobku autora *Logiki pragmatycznej* zawdzięczamy Tadeuszowi Kotarbińskiemu. Znane są teksty polemiczne tak Kotarbińskiego, jak i Ajdukiewicza. Wiadomo, że uważali oni, iż jako przyjaciele i zawodowi filozofowie są sobie wzajemnie winni szczerą i rzetelną krytykę. Przyjmowali do końca bardzo różne stanowiska filozoficzne, a nawet światopoglądowe. Krótco po nagłej śmierci Ajdukiewicza, Kotarbiński napisał przejmujący tekst, który jednocześnie w sposób niezwykle trafny podsumowuje dzieło oraz styl pracy jego najlepszego przyjaciela. Czytamy w nim m.in.:

Trudno pogodzić się z myślą, że opuścił nas na zawsze ten drogi człowiek. Któż z autorytetem równie zasłużonym będzie teraz patronował logicznym i filozoficznym zarazem debatom młodszych, szerząc aurę wzajemnego zrozumienia i dobrego koleżeństwa... Żywo stoją w pamięci uczestników fragmenty uroczystego dnia, kiedy się rozpamiętywało wspólne idee i zasługi Kazimierza Ajdukiewicza jako jubilata z racji ukończonych lat siedemdziesięciu jego żywota [...]. Analizowano poglądy profesora na istotę pojęć, na stosunek wzajemny teorii języka i teorii poznania, na rolę indukcji w badaniach naukowych. Tematyka to niełatwa. Wszędzie tu grasują ułudzy i jeden jest tylko sposób uporania się z nimi – namysł wnikliwy, skupiony i pogłębiony.

To Tadeuszowi Kotarbińskiemu zawdzięczamy, niezwykle trafne określenie – „profundysta” – w odniesieniu do postawy intelektualnej Ajdukiewicza. Twórca reizmu pisał:

Imał się tego sposobu Ajdukiewicz z upodobaniem, zamiłowaniem i pasją nieustępliwą. Słusznie więc jeden z dawnych kolegów oznajmił w przemówieniu do jubilata, że nazwał go w myślach „profundystą”, umysłem drżącym w głąb. I to trzeba tutaj powtórzyć na samym początku z akcesem i potwierdzeniem. Na pytanie bowiem, jaką wartość swoistą traci polskie środowisko filozoficzne z odej-

²¹⁸ Archiwum UAM, Referat o działalności naukowej prof. dr. Kazimierza Ajdukiewicza, tamże, sygn. 82/5.

ściem Ajdukiewicza, w czym był on protagonistą niezastąpionym, odpowiedź musiałaby brzmieć tak oto: spokojnie brał on na warsztat lansowane idee różnych, że tak powiemy, pomysłowców i docierał krytycznie do jądra ich struktury. Był tedy najwytrawniejszym znawcą i sędzią idei. Promieniował od niego ten rodzaj mądrości²¹⁹.

Poniższa opinia została wygłoszona w czasie jubileuszu 70. urodzin Ajdukiewicza. Przejawia się w niej uznanie ze strony Kotarbińskiego dla niezłomnego stylu filozofowania jubilata:

Słusznie imponowało otoczeniu, jako znak zewnętrzny talentów intelektualnych, wysokie, nadzwyczajnie wysokie czoło Ajdukiewicza. Rozmowy potwierdzały zapowiedź w sposób kategoriyczny. Wystarczyło wdać się w dyskusję z nim, aby człokowi odeszła chęć wypowiadania sądów nie dość pogłębionych. Próbując w jednym słowie ująć charakterystykę Twoich wystąpień, która się uwydatniała wyraźnie już w okresie studiów uniwersyteckich pod niezapomnianym i bezcennym kierownictwem Twardowskiego, a także Łukasiewicza, nazywałem Ciebie w swych myślach *profundystą*, teoretykiem, drążącym w głąb. A dziś, mając za sobą doświadczenie Twoich krytyk, z których tak dużo skorzystałem, podtrzymuję stanowczo tę właśnie charakterystykę Twojego myślenia²²⁰.

Kotarbiński podkreślał również wyjątkową spójność podejścia autora *Logiki pragmatycznej* do podejmowanej kwestii. Zwracając się do Ajdukiewicza, mówił:

Jesteś *profundystą*, wzywasz się w zagadnienia świdrującą w głąb myślą, a praca to w zasadzie i z konieczności jak najbardziej indywidualna, co nie znaczy jednak, jakobyś był samotnikiem, stroniącym od kontaktu z innymi. Przeciwnie, uprawiasz łączność taką i w drodze kierowania instytucjami [...] i w drodze nauczania [...] i w drodze krytyki cudzych stanowisk i utworów. Tu jesteś mistrzem, któremu trudno dorównać. Oto moje stanowcze przeświadczenie: nie znam filozofa sprawniejszego od Ciebie w przenikliwości analizy krytycznej czytanych lub słyszanych wypowiedzi z dziedziny logiki, semantyki, teorii poznania, metodologii i ogólnej teorii rzeczywistości. Sądzę, że śmiało można Ci przyznać prymat w tej nocy, którą nazywamy słowem *wytrwałość*. Sądzę też, że gdyby urządzono nie tylko w Polsce, lecz na całym świecie konkurs, poszukując filozofa, któremu by się należała jedna z pierwszych nagród za poziom naukowy uprawiania filozofii, mógłbyś śmiało stawać do konkursu, jako kandydat ze wszech miar do tego uprawniony²²¹.

²¹⁹ T. Kotarbiński, *Kazimierz Ajdukiewicz*, „Życie Warszawy” nr 94 z dn. 20 IV 1963 r., s. 4.

²²⁰ Tenże, *Przemówienie inauguracyjne na uroczystości siedemdziesięciolecia Kazimierza Ajdukiewicza*, „Ruch Filozoficzny” 1962, nr 21 (2), s. 130.

²²¹ Tamże.

Pozytywne oceny dorobku Ajdukiewicza formułowali jego bezpośredni uczniowie – m.in. wybitni logicy – Ludwik Borkowski oraz Roman Suszko. Ten drugi pisał np.: „12 kwietnia br. zmarł profesor Kazimierz Ajdukiewicz, logik i filozof, wybitny przedstawiciel tak zwanej szkoły lwowsko-warszawskiej, uczonej miary światowej, znakomity nauczyciel i wychowawca, organizator nauki w kraju i na terenie międzynarodowym”. Jako genialny logik Roman Suszko skupił się przede wszystkim na dokonaniach Ajdukiewicza w domenie logiki, jego pionierskim podejściu do metod formalnych. Opinia ta jest interesująca, bo przecież szkoła lwowsko-warszawska od samego początku wśród swoich najwybitniejszych reprezentantów posiadała światowej sławy logików. Niemniej jednak według Suszki, to właśnie Ajdukiewicz najwcześniej i najtrafniej ocenił wartość metod logiki formalnej dla filozofii:

Był On tym przedstawicielem antyirracjonalistycznej szkoły polskich filozofów, uczniów Twardowskiego, który chyba najwyraźniej dostrzegł „doniosłe znaczenie logiki współczesnej dla należytego formułowania i rozwiązywania tradycją przekazanych wielkich problemów filozoficznych”. Profesor Ajdukiewicz opublikował wiele prac z zakresu logiki formalnej, logicznej teorii języka, teorii definicji, semantyki, teorii poznania i metodologii nauk; wydał szereg książek, podręczników i artykułów popularizacyjnych. Jego działalność obejmowała zakres bardzo szeroki, osią tej działalności było jednak pogranicze logiki i filozofii²²².

Zdaniem Suszki, na zainteresowania logiczne Ajdukiewicza decydujący wpływ miał kontakt z wybitnymi logiczami – z Janem Łukasiewiczem i Stanisławem Leśniewskim. Twórca logiki niefregeowskiej pisze:

Kazimierz Ajdukiewicz habilitował się jako docent filozofii w 1921 r. w Uniwersytecie Warszawskim. Był następnie docentem, a później w latach 1926–1928 profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Kontakty z Janem Łukasiewiczem i Stanisławem Leśniewskim, założycielami warszawskiego ośrodka logiki matematycznej, pogłębiły Jego związki z logiką. Jednakże już w okresie warszawskim, zaczynają krystalizować się Jego zainteresowania dla tak zwanej logicznej teorii języka, która – nawiązując do prowadzonych w logice formalnej badań nad sztucznymi językami symbolicznymi – pozwala formułować zagadnienia odnoszące się do poznania naukowego, a więc zagadnienia zaliczane dawniej do filozoficznej teorii poznania.

Właśnie program epistemologii semantycznej oraz prace z zakresu logicznej teorii języka wskazują według Suszki na podobieństwa ze stanowiskiem Koła Wiedeńskiego. Okres lwowski (1928–1939) w dorobku Ajdukiewicza obejmuje publikacje naukowe, dzięki którym zajął ważną pozycję

²²² R. Suszko, *Pamięci Kazimierza Ajdukiewicza*, „Trybuna Ludu” nr 105 z 17 IV 1963 r.

w nauce światowej. Zdaniem Suszki, twórczość tego okresu można scharakteryzować poprzez „[...] wyczulenie na realną i konkretną problematykę związaną ze zjawiskiem ludzkiego poznania oraz stosowanie w badaniach z pogranicza logiki i filozofii najświeższych narzędzi logiki matematycznej”²²³.

Ludwik Borkowski uważał, iż Ajdukiewicz był wybitnym reprezentantem znakomitego pokolenia filozofów. Podkreśla jego zasługi jako oddanego organizatora życia naukowego oraz wyjątkową działalność dydaktyczną w bardzo trudnym czasie. Pisał o swoim nauczycielu, iż liczne zalety jako wybitnego naukowca pokrywały się z zaletami jako patrioty czy po prostu człowieka. Borkowski pisze m.in.:

Postępowaniem swoim i czynami dawał świadectwo dobrze rozumianego patriotyzmu. Był człowiekiem o dużej odwadze cywilnej, odwadze wyrażania swego stanowiska i własnych przekonań. Dał tego dowody w różnych okresach swego życia. Był ludzki i serdeczny. Do studentów miał stosunek pełen życzliwości. Interesował się żywo ich sprawami, szanował ich przekonania. Nic też dziwnego, że był kochany przez młodzież. Z okresu studiów pamiętam serdeczną i przyjacielską atmosferę, którą stwarzał na zebraniach i wycieczkach Koła Filozoficznego, którego był kuratorem. Odnaczał się pogodnym i subtelnym dowcipem. Dobry i przyjacielski, był równocześnie otwarty i nie szczędził słów prawdy, gdy to uważał za potrzebne²²⁴.

Zdaniem Tadeusza Kwiatkowskiego

[...] połączenie logiki i filozofii jest niezmiernie korzystne dla obu tych dyscyplin (pierwszy w historii przykład połączenia tych dyscyplin reprezentuje Arystoteles). Logika broni filozofii przed nieścisłością i nieuprawnioną spekulacją, natomiast filozofia przyczynia się do głębszego ujęcia problematyki logicznej i chroni tę problematykę przed ujęciem jednostronnym, jak to jest np. w przypadku logiki uprawianej przez matematyków. Od matematyków mogą nauczyć się logiki właściwie tylko matematycy. Od filozofów takich jak: Łukasiewicz, Kotarbiński i Ajdukiewicz mogą się nauczyć logiki przedstawiciele wszystkich dyscyplin poznawczych. Fakt zatem, że Ajdukiewicz należał do grupy logików, będących równocześnie filozofami, podkreśla szczególnie mocno stratę, jaką w wyniku Jego śmierci poniosła kultura polska²²⁵.

²²³ Tamże.

²²⁴ L. Borkowski, *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) I*, „Studia Logica” 16, 1965, s. 10 [4]. Zob. również J.J. Jadacki, *W dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin Kazimierza Ajdukiewicza*, „Ruch Filozoficzny” 39, 1981, nr 1, s. 8: „Był jednym z najważniejszych [...] filozofów swojego pokolenia. Był też głównym organizatorem pracy badawczej i dydaktycznej w zakresie logiki w Polsce w okresie powojennym. Był wreszcie człowiekiem o dużych zaletach osobistych, o zaletach charakteru, które wytrzymały próbę czasów, co były probierzem wartości ludzkich charakterów”.

²²⁵ T. Kwiatkowski, *O profesorze Kazimierzu Ajdukiewiczu*, „Znak”, R. XV, 1963, nr 7–8, s. 951.

Andrzej Siemianowski tak oto podsumował postawę naukową Kazimierza Ajdukiewicza:

Nietolerancyjny wobec wszelkiego niechlujstwa w myśleniu i w wysławianiu się, wyróżniał się prof. Ajdukiewicz wyjątkową tolerancją wobec opinii sprzecznych z jego poglądami ale należycie umotywowanych. Ten przywilej przysługiwał także studentowi zdającemu egzamin. Chcąc najlepiej uczcić pamięć Zmarłego, czytając Jego pisma będziemy z tego przywileju skwapliwie korzystać. W trakcie lektury brakować nam będzie tylko miłego uśmiechu, jakim darzył swoich rozmówców Ten, który uważał siebie za chłodnego racjonalistę²²⁶.

Kołąkowski w eseju *O filozofii Kazimierza Ajdukiewicza* pisał:

[...] uczymy się prawdziwie filozofii nie przez to, że wbijamy sobie w pamięć ogólne i ostateczne konkluzje, którymi kończy filozof jakiś tok swoich rozmyślań, lecz nade wszystko przez to, że śledzimy bieg jego zmagania z pytaniem, które myśl jego ożywia. Pod tym względem nauczycielskie wartości filozofii Ajdukiewicza odznaczają się doskonałością wyjątkową, spotykaną tylko u filozofów, którzy spełniają zarazem dwie jakości, często rozłączne: uporczywą wolę uporania się z pytaniami filozoficznymi i logiczną sprawność, która bez przerwy poddaje krytyce każdy rezultat już osiągnięty. Ci, którzy łączą obie te jakości, przeważnie pozostawiają dzieła niezakończone, ale też z takich składa się większość wartościowej twórczości filozoficznej²²⁷.

Pozwolimy sobie przytoczyć również następujące, fundamentalne wskazanie Woleńskiego: „Trzeba mieć świadomość, że nikt za nas nie zapewni polskiej filozofii czy (ogólniej) nauce należnego jej uznania (jestem przekonany, że na to zasługuje), o ile sami o to nie zadbamy. Być może nie uda się, ale naszym obowiązkiem jest próbować, bo nikt za nas tego nie zrobi”²²⁸. Chcielibyśmy przy tym zacytować opinię Alberta Morettiego, którą znamy dzięki wspomnianemu wyżej, Mariowi Otero. W swoim artykule, zawierającym porównanie koncepcji T.S. Kuhna i Ajdukiewicza (z wyraźnym podkreśleniem przewagi tego drugiego) jako motto wykorzystał słowa Morettiego, który w trakcie wykładu przeprowadzonego w Montevideo w Urugwaju użył sformułowania „to już na pewno powiedział jakiś Polak”²²⁹.

²²⁶ Zob. A. Siemianowski, *Pamięci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*, „Tygodnik Powszechny” 1963, nr 21, s. 5.

²²⁷ Zob. L. Kołąkowski, *O filozofii Kazimierza Ajdukiewicza*, s. 192.

²²⁸ Zob. J. Woleński, *Filozofia polska w perspektywie międzynarodowej*, „Kwartalnik Filozoficzny” 42, 2014, z. 1, s. 24.

²²⁹ W oryginale „eso seguramente ya lo dijo algún polaco”, zob. M. Otero, *La crítica al idealismo objetivo y temas correlacionados en Kasimierz Ajdukiewicz (1937–1949), guía de lectura eventualmente comparativa*, „LLULL” 26, 2003, s. 963.

Gdyby ktoś domagał się, byśmy sformułowali w charakterze podsumowania również i naszą opinię oraz ocenę dorobku Ajdukiewicza, wówczas bylibyśmy skłonni napisać, iż filozofia – a wraz z nią logika (nawet traktowana zgodnie z modą współczesną tylko jako dział matematyki) – nieodmiennie pozostaje raczej dość poważną grą, w której stawką jest zawsze życie filozofa. Jedną z możliwych strategii w owej grze polega na walce o rozum, czyli o racjonalność. Nie wyklucza to – w myśl tradycji europejskiej, sięgającej choćby Erazmiańskiej *Pochwały głupoty* – dogłębnych i zawsze pouczających studiów nad pozaracjonalnością, a także jej jakże licznymi dziejowymi i zupełnie współczesnymi egzemplifikacjami. Autor *Logiki pragmatycznej* był dla nas w okresie studiów przede wszystkim nauczycielem stawiania zasadnych pytań filozoficznych i udzielania jasnych, rzeczowych odpowiedzi na owe pytania. Tę umiejętność Józef Tischner – w wykładach wygłaszanych w podłym czasie stanu wojennego – określił wręcz mianem *etyki*²³⁰. Chętnie powiedzielibyśmy więc, że Ajdukiewicz jest mistrzem myślenia moralnego – rzetelnego i odpowiedzialnego zarazem. Kazimierz Wspaniały to także wirtuoz uprawiania filozofii „po polsku” w sensie Leszka Nowaka²³¹. Podobnie jak dla wielu generacji

²³⁰ Zob. J. Tischner, *Etyka i historia. Wykłady*, oprac. D. Kot, Kraków 2008, s. 154. Wspomnianą opinię Tischner wygłosił w ramach wykładu w dniu 18 maja 1982 r. Przypomnijmy, że stan wojenny został wprowadzony 13 grudnia 1981 r. Dnia 31 grudnia tego roku nastąpiło jego oficjalne zawieszenie. W tym okresie jeden z autorów niniejszej książki (P. Leśniewski) zdał maturę i egzaminy wstępne na UAM (kierunek: filozofia). Stan wojenny został zniesiony 22 lipca 1983 r. – w dniu oficjalnie uznawanym za rocznicę, wtedy 39., podpisania Manifestu PKWN.

²³¹ Ów jeden z głównych przedstawicieli poznańskiej szkoły metodologicznej, dziś już – niestety – nieżyjący, pisał m.in.: „[...] zastąpienie analizy rzeczy analizą słów jest – przynajmniej w filozofii społecznej – wymianą wysoce nieekwiwalentną. Wyrafinowane – przede wszystkim nieoczekiwane – winny być twierdzenia o świecie, nie zaś definicje. Te ostatnie dotyczą tylko słów. Książka niniejsza nie jest więc napisana ani *po niemiecku*, ani *po angielsku*. Usiłowałem napisać ją *po polsku*. Mimo pewnej demagogiczności tego sformułowania jest ono, sądzę, w gruncie rzeczy na miejscu. Dzięki *szkole łowusko-warszawskiej* polska teoria społeczna wzięła z tradycji anglosaskiej zasadę, iż to autor tekstu, nie czytelnik, jest od tego, aby wyjaśnić, o co w tekście chodzi, a zatem, że to autor obowiązany jest do włożenia wysiłku w możliwie jasne i jednoznaczne sformułowanie swej myśli. Tradycja niemiecka wyczuwalna w naszych naukach społecznych przymusza jednak do tego, aby nie uznawać za godny takiego wysiłku byle banał, jaki przychodzi na myśl z tej po prostu racji, iż jest elementem obiegowego stereotypu. Przymusza więc ona do wysiłku wstępnego, do pracy nad samym pomyśleniem. Obie te zasady – pracy nad myśleniem i pracy nad sformułowaniem myśli – są całkiem oczywiste. Faktem jednak pozostaje, że nie ma bodaj kultury naukowej, w której byłyby one respektowane na równi. Wyjąwszy może polską. Przynajmniej w tych momentach, w których zapomina ona, iż jest prowincjonalnym *przedmurzem Zachodu* i zaczyna uprawiać teorię społeczną we właściwy sobie sposób. Zdarza się to nawet częściej niż można byłoby sądzić. Stale nadal jednak zbyt rzadko, jak na wymogi czasu, w którym żyjemy”. Zob. L. Nowak, *U podstaw teorii socjalizmu*, t. III: *Dynamika władzy*, Poznań 1991, s. 236–237. Przypomnijmy jeszcze raz, że pierw-

filozofów polskich, jego prace są dla nas nieustannie wzorem formułowania radykalnych i ciągle inspirujących poglądów również w zakresie logiki i metodologii nauk oraz oryginalnych, rewolucyjnych koncepcji z zakresu teorii znaczenia, filozofii języka i dynamiki wiedzy. Tę tradycję traktujemy jako wiążącą i polecamy wszystkim adeptom sztuki filozofowania. Za listem Epikura do Menoikeusa niech będzie nam wolno powtórzyć wreszcie i wskazanie następujące: „Niechaj młodzieniec nie zaniedbuje filozofii, a i starzec niech się nie czuje niezdolny do dalszego jej studiowania. Dla nikogo bowiem nie jest ani za wcześnie, ani za późno zacząć troszczyć się o zdrowie swej duszy”²³².

Na zakończenie zapraszamy łaskawego Czytelnika do odwiedzenia ekspozycji oryginalnych mebli Rektora Kazimierza Ajdukiewicza na terenie Wydziału Matematyki i Informatyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

51. Biurko i fotel z gabinetu Kazimierza Ajdukiewicza.

szą w ogóle opublikowaną pracą naukową Nowaka był tekst pod tytułem *Studencka sesja naukowa poświęcona pamięci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*. Zob. „*Studia Filozoficzne*” 1964, nr 2, s. 213.

²³² Zob. Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, przeł. I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, B. Kupis, Warszawa 1988, s. 643.

52. Maszyna do pisania Kazimierza Ajdukiewicza.

Zgodnie z charakterem niniejszej serii skoncentrowaliśmy się na faktach składających się na biografię „Kazimierza Wspaniałego”. Był on konsekwentnym racjonalistą, autorem pionierskich prac w zakresie logiki i jej zastosowań – także w odniesieniu do najtrudniejszych problemów filozoficznych. Gdybyśmy mieli ów konsekwentny racjonalizm Ajdukiewicza zwięźle scharakteryzować, wówczas najchętniej odwołalibyśmy się do następującego cytatu z *Monsieur Teste* Paula Valéry’ego: „Rappelez-vous tout simplement qu’entre les hommes il n’existe que deux relations: la logique ou la guerre. Demandez toujours des preuves, la preuve est la politesse élémentaire qu’on se doit. Si l’on refuse, souvenez-vous que vous êtes attaqués, et qu’on va vous faire obéir par tous les moyens”²³³.

²³³ Na wszelki przypadek proponujemy następujący przekład owego cytatu: „Niech Pan po prostu zapamięta, że między ludźmi mogą zachodzić tylko dwie relacje: logika lub wojna. Zawsze należy żądać dowodu – dowód stanowi wyraz podstawowego szacunku, którego winien Pan oczekiwać. Jeśli Panu odmówią, niech Pan pamięta, że został Pan zaatakowany i że wykorzysta się wszelkie środki, by zmusić Pana do posłuszeństwa”.

Ajdukiewicz wytrwale zabiegał o rozumne uformowanie życia publicznego w Polsce powojennej. Konsekwentnie realizował projekt Imperium Logicznego – olbrzymiego organizmu, które miały stanowić wysiłki uczonych prowadzących prace na polu szeroko rozumianej logiki, obejmującej zarówno refleksję nad praktyką naukową zgodnie z programem metodologii rozumiejącej, jak i wyniki badań w zakresie semiotyki logicznej oraz logiki formalnej. Żartobliwie używał w stosunku do siebie przydomku *cesarz* – a pierwszy kieliszek wznosił zwykle za „cysarskie zdrowie”. Inny przydomek Ajdukiewicza to „Palafox”²³⁴. Z ogromną determinacją walczył o upowszechnienie edukacji w zakresie logiki już na poziomie szkolnictwa średniego – o wykształcenie nawyku porządnego myślenia i umiejętności rzeczowego, jasnego i ścisłego wysławiania się, co uznawał za jedno z najważniejszych zadań nauczania szkolnego.

Józef M. Bocheński pisał w 1954 r., że wiedza i rozum są dzisiaj zagrożone – a wraz z nimi zagrożone jest i „to, co ludzkie po prostu; być może nawet samo istnienie człowieka”²³⁵. Z kolei w czasie stanu wojennego, w grudniu 1982 r., Klemens Szaniawski mówił na konferencji „Rozum – Racja – Racjonalność” wprost: „Zwolennicy racjonalności nie mają dziś łatwego życia. Przede wszystkim dlatego, że otaczająca nas rzeczywistość – mam na myśli tę, na którą mamy w zasadzie wpływ, tj. społeczna – urąga wymogom racjonalności”²³⁶. Okazuje się, że tylko wojna mogła oderwać Ajdukiewicza od filozofii, choć nawet w okopach pracował nad przekładami tekstów filozoficznych. Z drugiej strony, niektórzy jego uczniowie wspominają, że zwykł mówić, iż powinien zostać generałem, poświęcić się karierze wojskowej, a nie akademickiej. Wypada dodać, iż – jak Czytelnicy mogli zobaczyć – w obu dziedzinach odniósł ogromne sukcesy. Wydaje nam się, że program Ajdukiewicza zachowuje swoją aktualność także dzisiaj. Niezależnie jednak od ewentualnych różnic w tej kwestii, Kazimierz „Palafox” Ajdukiewicz pozostaje nauczycielem kolejnych generacji polskich uczonych. Dla wielu z nich – Mistrzem.

²³⁴ Capitán general José Rebolledo de Palafox y Melci (1775–1847) to słynny dowódca hiszpański, brawurowo walczący przeciwko wojskom napoleońskim w czasie wojny na Półwyspie Iberyjskim (1807–1814). Maria Krystyna Sycylijska, królowa Hiszpanii, ogłosiła go bohaterem królestwa. Niech będzie nam wolno odnotować, iż stopień *capitán general*, najwyższy stopień w wojskach lądowych, przysługuje obecnie wyłącznie królowi Hiszpanii. Ajdukiewicz zakończył służbę wojskową w listopadzie 1920 r. w stopniu kapitana artylerii.

²³⁵ Zob. J.M. Bocheński, *Współczesne metody myślenia*, przeł. S. Judycki, Poznań 1992, s. 138.

²³⁶ Zob. K. Szaniawski, *Racjonalność jako wartość*, „Studia Filozoficzne” 1983, nr 5–6, s. 7.

Kalendarium życia Kazimierza Ajdukiewicza

1890

- 12 grudnia tegoż roku urodził się w Tarnopolu.

1900

- Rozpoczął naukę w gimnazjum w Krakowie.

1908

- Ukończył III Gimnazjum Klasyczne we Lwowie.
- 5 czerwca zdał egzamin dojrzałości (z odznaczeniem).
- Podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego.

1912

- We Lwowie uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy „O stosunku aprioryzmu przestrzeni u Kanta do kwestii genezy wyobrażenia przestrzeni” przygotowanej pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego.

1913/1914

- Ten rok akademicki spędził w Getyndze jako student Wydziału Filozoficznego, gdzie słuchał wykładów Husserla, Reinacha, Nelsona, Hilberta i Landaua.

1914

- Od 30 lipca pełnił służbę wojskową w artylerii austriackiej.

1917

- Przebywał w Wiedniu od czerwca do sierpnia, po czym został ponownie wysłany na front włoski.

1918

- W początkach listopada sformował w Krakowie pociąg pancerny, którym następnie dowodził w wojnie polsko-ukraińskiej, nazwano ten pociąg „Odsiecz”.
- 20 lipca zdał egzamin na nauczyciela (w szkołach średnich z językiem wykładowym polskim) filozofii i matematyki jako przedmiotów głównych oraz fizyki jako przedmiotu pobocznego.

1919

- Po upadku Austro-Węgier przeszedł do wojska polskiego, w którym służył do listopada 1920 r.

1920

- 4 października oddał do druku swoją rozprawę habilitacyjną *Z metodologii nauk dedukcyjnych* w Wydawnictwie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie.
- We Lwowie poślubił Marię Twardowską – najmłodszą z trzech córek Kazimierza Twardowskiego.
- Szeregi wojskowe opuścił 2 listopada w stopniu kapitana artylerii.

1921

- Uzyskał habilitację na Uniwersytecie Warszawskim.

1922

- Przeniósł się na Uniwersytet Jana Kazimierza do Lwowa, gdzie pracował jako docent prywatny. Jednocześnie pracował jako nauczyciel w szkołach średnich oraz docent w Seminarium Pedagogicznym we Lwowie.

1923

- W wydawnictwie lwowskim K.S. Jakubowski ukazała się praca *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka)*.
- Wziął udział w I Zjeździe Filozofii Polskiej we Lwowie, na którym wygłosił referat „O stosowaniu kryterium prawdy”.

1925

- 1 października objął nadzwyczajną katedrę filozofii na Uniwersytecie Warszawskim (mianowany decyzją Prezydenta RP z 12 września 1925 r.).

1926

- 10 stycznia opuścił Lwów i wyjechał z rodziną do Warszawy (zamieszkał w domu profesorskim przy ul. Brzozowej 12).

1928

- Po wielu komplikacjach, dzięki staraniom Kazimierza Twardowskiego, Tadeusza Czeżowskiego i Tadeusza Kotarbińskiego objął katedrę filozofii na Uniwersytecie Jana Kazimierza i przeprowadził się z rodziną do Lwowa w kwietniu tego roku.
- 20 listopada Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie przyjęło Kazimierza Ajdukiewicza w skład Zarządu i powierzyło mu funkcję zastępcy przewodniczącego.
- Otrzymał Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

1929

- Został zastępcą przewodniczącego zarządu Wydziału Filozoficznego, członkiem czynnym Towarzystwa Naukowego we Lwowie.

1930

- Wziął udział w Międzynarodowym Kongresie Filozoficznym w Oksfordzie.

1933

- Został przewodniczącym Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich.

1934

- Ukazała się rozprawa *Logiczne podstawy nauczania*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Wziął udział w VIII Międzynarodowym Zjeździe Filozoficznym w Pradze, na którym wygłosił referat „Logiczny antyirracjonalizm w Polsce”.
- Został profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Jana Kazimierza (na mocy dekretu Prezydenta RP z 6 października 1934 r.).

1935

- Ukazał się pierwszy numer czasopisma „*Studia Philosophica*”, którego był współredaktorem wraz z Romanem Ingardenem i Kazimierzem Twardowskim.
- Wziął udział w Kongresie Filozofii Naukowej w Paryżu w roku 1935 (również jako jeden z przewodniczących).

1936

- Uczestniczył w III Polskim Zjeździe Filozoficznym w Krakowie, gdzie wygłosił referat „Zagadnienie idealizmu w sformułowaniu semantycznym”.

1938

- 5 marca Walne Zgromadzenie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie wybrało Kazimierza Ajdukiewicza na przewodniczącego (po śmierci Kazimierza Twardowskiego).
- We Lwowie ukazała się drukiem *Propedeutyka filozofii*.

1940/1941

- Od lipca 1940 do lipca 1941 r. pracował jako docent fizyki we Lwowskim Państwowym Instytucie Medycznym.

1941

- Od lipca 1941 do lipca 1944 r. czynnie uczestniczył w tajnym nauczaniu, wykładał na Tajnym Uniwersytecie i z ramienia władz polskich zorganizował tajne studium pedagogiczne.

1942/1943

- Od lutego 1942 do marca 1943 r. pracował jako księgowy w rzeźni miejskiej.
- Od marca 1942 do lipca 1944 r. był nauczycielem w Polskiej Szkole Rzemieślniczej we Lwowie z językiem polskim jako językiem wykładowym.

1944

- Od lipca 1944 do września 1945 r. był profesorem we Lwowskim Państwowym Instytucie Medycznym.

1945

- Opuścił Lwów.
- Od października do grudnia przejściowo pracował na Uniwersytecie Jagiellońskim jako profesor przybrany.
- Został mianowany profesorem Uniwersytetu Poznańskiego, objął Katedrę Teorii i Metodologii Nauk na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym.

1946

- Został członkiem Komisji Filozoficznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- 28 września został zastępcą przewodniczącego Komisji Oceny Wydawnictw Szkolnych z zakresu propedeutyki filozofii przy Ministerstwie Oświaty.

1947

- Został członkiem miejscowym Wydziału Filologiczno-Filozoficznego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
- Został członkiem Wojewódzkiej Rady Kultury.

1948

- Został mianowany rektorem Uniwersytetu Poznańskiego.

1949

- W marcu odbył podróż naukową do Wielkiej Brytanii.

1951

- Złożył do ministra nauki i szkolnictwa wyższego Adama Rapackiego wniosek z rezygnacją z funkcji rektora, który nie został przyjęty.
- Otrzymał Krzyż oficerski Orderu Odrodzenia Polski nadany 22 lipca przez Prezydenta RP.
- 16 czerwca został członkiem rady redakcyjnej kwartalnika „Myśl Filozoficzna”.

1952

- Od kwietnia był członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk.
- 10 maja ponownie złożył wniosek do ministra nauki i szkolnictwa wyższego Eugenii Krassowskiej z rezygnacją z funkcji rektora. Wniosek został przyjęty.

1953

- Ukazał się pierwszy numer „Studia Logica”, którego Kazimierz Ajdukiewicz był założycielem oraz redaktorem naczelnym (do 1963 r.).

1954

- Został profesorem Uniwersytetu Warszawskiego. Pracował tam aż do przejścia na emeryturę, w roku 1961.

1955

- Przeniósł się na stałe do Warszawy, gdzie objął Katedrę Logiki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego; został kierownikiem Zakładu Logiki w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.

1956

- 2 października został powołany na zastępcę dyrektora do spraw naukowych w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN.

1957

- Został kierownikiem Katedry Logiki II na Uniwersytecie Warszawskim.
- Odbył podróż naukową do Austrii.

1958

- Decyzją ministra oświaty został powołany na stanowisko przewodniczącego Komisji Programowej w zakresie propedeutyki filozofii.

1959

- Od 1 marca do 20 czerwca przebywał w Stanach Zjednoczonych oraz w Anglii, wygłosił serię wykładów na renomowanych uniwersytetach – na Uniwersytecie Harvarda, Chicago, Wayne State University (Detroit, Michigan), University of California-Berkeley, University of California-Los Angeles, University of California-Santa Barbara, Stanford University, Columbia University, University College w Londynie.

1960

- Został wybrany na wiceprzewodniczącego Sekcji Logiki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki.
- Został członkiem prezydium Komitetu Nauk Filozoficznych i Socjologicznych PAN.

1961

- Polskie Towarzystwo Filozoficzne uczciło uroczystym zebraniem 70. urodziny Kazimierza Ajdukiewicza.
- Został przeniesiony na emeryturę.
- Był głównym organizatorem Międzynarodowego Kolokwium Metodologii Nauk (Międzynarodowej Sekcji Logiki, Metodologii i Filozofii Nauki Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki), które odbyło się w Warszawie, w dniach 18–23 września 1961 r.

1962

- Został laureatem doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Clermont-Ferrand (Francja). Promocja odbyła się 2 czerwca z okazji trzechsetlecia śmierci Pascala.

1963

- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza uhonorował Kazimierza Ajdukiewicza godnością doktoratu *honoris causa*.
- Zmarł w Warszawie 12 kwietnia 1963 r.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne i dokumenty

Archiwum Akt Nowych

Zespół MSWiN, t. 136 (materiały z kwerendy Tomasza Schramma)

Archiwum IFiS PAN Warszawa

Archiwa IFiS PAN, Archiwum Janiny i Tadeusza Kotarbińskich, rkps U594-603

Archiwum PAN Warszawa

Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141

Archiwum Państwowe Poznań

Zespół KW PZPR, t. 3312, 3325 (materiały z kwerendy Przemysława Hausera)

Archiwum Poznańskiego Oddziału Poznańskiego Towarzystwa Filozoficznego

Skoroszyty 1–7 bez numerów sygnatur:

Skoroszyt nr 1 – Korespondencja ogólna (od 1 I 1939)

Skoroszyt nr 2 – Korespondencja dotycząca „Biblioteczki Filozoficznej”

Skoroszyt nr 3 – Korespondencja ogólna (od 1 I 1935 do 31 XII 1938)

Skoroszyt nr 4 – Korespondencja ogólna (od 1 I 1930 do 31 XII 1934)

Skoroszyt nr 5 – Korespondencja z wydawnictwami i drukarniami

Skoroszyt nr 6 – Korespondencja dotycząca „Studia Philosophica” (do 30 VI 1936)

Skoroszyt nr 7 – Korespondencja dotycząca „Studia Philosophica” (od 1 VII 1936)

Księga korespondencyjna Polskiego Towarzystwa Filozoficznego

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu

IPN Po 06/68/16

IPN Po 06/68/11

IPN Po 06/68/03

IPN Po 06/68/20/3

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie

IPN BU 1533/7087

IPN BU 1532/6179

IPN 01222/1038/Jacket

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Prof. dr hab. Kazimierz Ajdukiewicz, Archiwum UAM, dział personalny, sygn. 82/5

Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Spuścizna Prof. Andrzeja Tomczaka, Materiały Marii i Kazimierza Ajdukiewiczów

II. Źródła drukowane

Wydawnictwa źródłowe

Jurczyk J., Margasiński K., *Dziennik pociągu pancernego „Hallerczyk”*, Czechowice-Dziedzice – Częstochowa 2010

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata 1945–1954/55, Poznań 1958, s. 10, 11, 12, 27, 28, 34, 471, 547–548, 549–551 (zyciorys – Kronika Wydziałów), 646–647, 743

Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok szkolny 1955/56, Poznań 1957, s. 125

Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1962/63–1964/65, Poznań 1967, s. 28 (99, 262, 384 – bibliografia), 623, 630, 691 (Posiedzenie naukowe ku czci Kazimierza Ajdukiewicza), 694–695 (nekrologi)

Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1919–1920, Warszawa 1934
Wawrzyński. T., *Materiały źródłowe do dziejów polskich organizacji wojskowych 1908–1914*, <http://archiwumcaw.wp.mil.pl/biuletyn/b13_14/b13_14_6.pdf>

Prasa i periodyki

„Ekspres Wieczorny” 1961

„Gazeta Warszawska” 1919

„Głos Wielkopolski” 1948–1952

„Kronika Miasta Poznania” 1998

„Przegląd Artyleryjski” 1924

„Trybuna Ludu” 1963

„Tygodnik Powszechny” 1963

„Życie Uniwersyteckie” 2014

„Życie Warszawy” 1963

III. Monografie, artykuły oraz inne publikacje naukowe i popularnonaukowe Kazimierza Ajdukiewicza

Monografie Kazimierza Ajdukiewicza

Ajdukiewicz K., *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka)*, Lwów 1923, ss. VIII + 284

Ajdukiewicz K., *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka – teoria wartości)*, wyd. II, rozszerz., oprac. J.J. Jadacki, Warszawa 2011, ss. 546

Ajdukiewicz K., *Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej* (red. M. Presburger), Warszawa 1928, ss. 304 (skrypt autoryzowany)

- Przedruk fragm. jako: *Definicja*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1960, s. 44–61 oraz *O niektórych sposobach uzasadniania właściwych naukom przyrodniczym*, [w:] tamże, s. 62–78
- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1960, wyd. I, ss. VII + 376; wyd. II, 1985
- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1965, wyd. I, ss. 425; wyd. II, 1985
- Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1965, ss. 409
- Toż jako *Pragmatic Logic*, Dordrecht–Boston–Warsaw 1974, ss. XV + 460, tłum. ang. O. Wojtasiewicz, (wstęp K. Szaniawski)
- Ajdukiewicz K., *Propedeutyka filozofii dla liceów ogólnokształcących*, Lwów–Warszawa 1938, wyd. I, ss. 216; Wrocław–Warszawa 1948, wyd. II; Wrocław–Warszawa 1948, wyd. III; Warszawa–Wrocław 1948 wyd. IV; Warszawa–Wrocław 1950 wyd. V
- Ajdukiewicz K., *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, ss. LIII + 386
- Ajdukiewicz K., *Z metodologii nauk dedukcyjnych*, Lwów 1921, ss. 66;
- Fragm. jako: *From the Methodology of Deductive Sciences*, „*Studia Logica*” 19, 1966, s. 9–46, tłum. ang.
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienia i kierunki filozofii. (Teoria poznania. Metafizyka)*, Warszawa 1949, ss. 234, wyd. II, Warszawa 1983
- Toż jako *Problems and Theories of Philosophy*, Cambridge 1973, ss. 170, tłum. ang. H. Skolimowski, A. Quinton; wyd. II, 1975; toż jako *Problemas e teorias de filosofia (Teoria do conhecimento e metafísica)*, São Paulo 1979, ss. 180, tłum. port. P.R. Mariconda, R.C. Rocha
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka*, wstęp J. Woleński, Kęty–Warszawa 2003, ss. 152
- Ajdukiewicz K., *Zarys logiki, Książka pomocnicza dla nauczyciela*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1953, wyd. I, ss. 188 (1955, wyd. II, s. 207; 1956, wyd. III; 1957, wyd. IV; 1958, wyd. V; 1959, wyd. VI; 1960, wyd. VII)
- Toż jako *Abriss der Logik*, Berlin 1958, ss. 204, tłum. niem. M. Dobrosielski

Artykuły naukowe Kazimierza Ajdukiewicza

- Ajdukiewicz K., *A Method of Eliminating Intensional Sentences and Sentential Formulae*, *Atti del XII Congresso Internazionale di Filosofia*, Firenze 1961, Vol. V, s. 17–24
- Toż jako *Pewna metoda eliminacji intensionalnych zdań i formuł zdaniowych*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 365–370, tłum. pol. H. Mortimer
- Ajdukiewicz K., *Czas względny i bezwzględny*, „*Przegląd Filozoficzny*” 23, 1921, s. 1–18
- Ajdukiewicz K., *Czas prawdziwy*, „*Problemy III*” 1947, nr 1 (11), s. 43–46
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 29–33

Ajdukiewicz K., *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, „Erkenntnis” 4, 1934, s. 259–287

Przedruk [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M. 1988, s. 176–197; toż jako *Obraz świata i aparatura pojęciowa*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 175–195, tłum. pol. F. Zeidler oraz jako *The World-Picture and the Conceptual Apparatus*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 67–89, tłum. ang. z niem. J. Wilkinson

Ajdukiewicz K., *De la classification des raisonnements*. II Congrès Polonais de Philosophie tenu à Varsovie 1927, Rapports et Comptes Rendus, 1930, s. 137–141

Ajdukiewicz, *Die Definition*, Actes du Congrès International de Philosophie Scientifique, Sorbonne, Paris 1935, Tome V: *Logique et expérience*, Paris 1936, s. 1–6

Toż jako *Definicja*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I, Warszawa 1985, 243–248, tłum. pol. F. Zeidler

Ajdukiewicz K., *Die syntaktische Konnexität*, „Studia Philosophica” 1, 1935, s. 1–27

Toż jako *O spójności syntaktycznej*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, vol. I, Warszawa 1960, 222–242, tłum. pol. F. Zeidler; toż jako *Syntactic Connection*, (Chicago 1951, translated and mimeographed at the College of the University of Chicago), [w:] *Polish Logic*, red. S. McCall, Oxford 1967, s. 207–231 oraz [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 118–139, tłum. ang. z niem. H. Weber; *La connessità sintattica*, [w:] *La struttura logica del linguaggio*, red. A. Bonomi, Milano 1973, tłum. włoskie A. Bonomi; toż jako *La connexion syntaxique*, „Philosophia Scientiae”, vol. 11, Cahier 2, 2007, s. 97–120, tłum. fr. z pol. K. Gan-Krzywoszyńska

Ajdukiewicz K., *Dowód i wyjaśnienie*, [w:] *Szkice filozoficzne Romanowi Ingardenowi w darze*, Warszawa–Kraków 1964, s. 211–220

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 401–408

Ajdukiewicz K., *Epistemologia i semiotyka*, „Przegląd Filozoficzny” 44, 1948, s. 336–347

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 107–116; toż jako *Epistemology and Semiotics*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 182–191, tłum. ang. J. Giedymin; toż jako, [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M. 1988, s. 236–245, tłum. niem.

Ajdukiewicz K., *Intensional Expressions*, „Studia Logica” 20, 1967, s. 63–86

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 320–347, tłum. przejrzone D. Pearce oraz [w:] *Semiotics in Poland 1894–1969*, red. J. Pelc, Warszawa–Dordrecht 1979, s. 96–125

Ajdukiewicz K., *Kazimierz Twardowski jako nauczyciel filozofii*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych szkolnictwa wyższego*, red. J. Rutkowski, Poznań 1948, s. 55–60

- Ajdukiewicz K., *Klasyfikacja rozumowań*, „Studia Logica” 2, 1955, s. 278–300 (streszczenie j. rosyjski i j. angielski)
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 206–225
- Ajdukiewicz K., *Konwencjonalne pierwiastki w nauce*, „Wiedza i Życie” 16, 1947, nr 4, s. 304–313
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 34–44
- Ajdukiewicz K., *La notion de rationalité des méthodes d'inférence faillibles*, „Logique et Analyse” 2, 1959, no. 5, s. 3–18
- Ajdukiewicz K., *Le problème du fondement des prepositions analytiques*, „Studia Logica” 8, 1958, s. 259–272 (streszczenie j. polski i j. rosyjski)
- Toż jako *Zagadnienie uzasadnienia zdań analitycznych*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 308–321, tłum. pol. H. Mortimer; toż jako *The Problem of the Foundation of Analytic Sentences*, [w:] *Twenty-Five Years of Logical Methodology in Poland*, red. M. Przełęcki, R. Wójcicki, Warszawa–Dordrecht 1977, s. 31–48 oraz [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 254–268, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Logiczne podstawy nauczania*, [w:] *Encyklopedia Wychowania*, Warszawa–Wilno 1934, s. 1–79; wyd. II, 1938
- Przedruk fragm. *Zdania pytajne*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1960, s. 278–286 oraz *Metodologiczne typy nauk*, [w:] tamże, s. 287–313 oraz *Wartość nauki*, [w:] tamże, s. 314–316 oraz *Postępowanie człowieka*, [w:] tamże, s. 317–364 oraz fragm. jako *Interrogative Sentences*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 155–164, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Logic and Experience*, „Synthese” 8, 1950, nos. 6/7, s. 289–299
- Ajdukiewicz K., *Logika a doświadczenie*, „Przegląd Filozoficzny” 43, 1947, z. 1–4, s. 3–21
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 45–60; toż jako *Logic and Experience*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 164–181, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Logika, jej zadania i potrzeby w Polsce współczesnej*, „Myśl Filozoficzna” 1951, nr 1–2, s. 50–67
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 127–142
- Ajdukiewicz K., *Logistyczny antyirracjonalizm w Polsce*, „Przegląd Filozoficzny” 37, 1934, nr 4, s. 399–408
- Toż jako *Logistic Anti-Irrationalism in Poland*, [w:] *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*, red. W. Krajewski, Amsterdam–New York 2001, s. 241–250, tłum. ang. P. Kwieciński

Ajdukiewicz K., *Metodologia i metanauka*, „Życie Nauki” 6, 1948, s. 4–15

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 117–126; toż jako *Methodology and Metascience*, [w:] *Twenty-Five Years of Logical Methodology in Poland*, ed. M. Przełęcki, R. Wójcicki, Warszawa–Dordrecht 1977, s. 1–12, tłum. ang.

Ajdukiewicz K., *Mścisław Wartenberg*, „Ruch Filozoficzny” 14, 1938, s. 177–184

Ajdukiewicz K., *Naukowa perspektywa świata*, „Przegląd Filozoficzny” 37, 1934, s. 409–416

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 215–221; toż jako K. Ajdukiewicz, *Die wissenschaftliche Weltperspektive*, „Erkenntnis” 5, 1935, s. 151–164, przedruk [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M., 1988, s. 198–203; toż jako *The Scientific World-Perspective*, [w:] *Readings in Philosophical Analysis*, red. H. Feigl, W. Sellars, New York 1949, s. 182–190, toż jako [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 111–117, tłum. ang. z niem. W. Sellars

Ajdukiewicz K., *O definicji*, „Normalizacja” 1956, z. 3, s. 131–135 oraz z. 4, s. 201–207

Toż [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 226–247; toż jako *On Definition*, „Dialectics and Humanism” 1984, 2/3, s. 235–256, tłum. ang. J.J. Jadacki

Ajdukiewicz K., *O potrzebie usługowego kursu logiki w programach studiów uniwersyteckich*, „Życie Szkoły Wyższej”, R. III, 1955, nr 6, s. 8–22

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 192–205

Ajdukiewicz K., *O sprawiedliwości*, „Kultura i Wychowanie” 1939, z. 2, s. 109–121

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 365–376

Ajdukiewicz K., *O stosowalności czystej logiki do zagadnień filozoficznych*, „Przegląd Filozoficzny” 37, 1934, s. 323–327

Także K. Ajdukiewicz, *Über die Anwendbarkeit der Reiner Logik auf philosophische Probleme*. Actes du VIII Congrès International de Philosophie à Prague 1936, s. 170–174, przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 211–214; przedruk [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M. 1988, s. 227–230; toż jako *On the Applicability of Pure Logic to Philosophical Problems*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 90–94, tłum. ang. J. Giedymin

Ajdukiewicz K., *O stosowaniu kryterium prawdy*, „Przegląd Filozoficzny” 30, 1927, s. 280–283

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 11–14

Ajdukiewicz K., *O tzw. neopozytywizmie*, „Myśl Współczesna” 1946, nr 6–7, s. 155–176

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 7–28

Ajdukiewicz K., *O wolności nauki*, „Nauka Polska” 1957, nr 3, s. 1–20

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 266–281

Ajdukiewicz K., *O zagadnieniach filozoficznych*, „Filomata” 1931, nr 26, s. 435–444

Ajdukiewicz K., *O znaczeniu wyrażań*, Księga Pamiątkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie, Lwów 1931, s. 31–77

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 102–136; toż jako *On the Meaning of Expressions*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 1–34, tłum. ang. J. Giedymin

Ajdukiewicz K., *Okres warunkowy a implikacja materialna*, „Studia Logica” 4, 1956, s. 117–134

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 248–265, tłum. ang. *Conditional Sentence and Material Implication*, „Studia Logica” 4, 1956, s. 135–153 oraz toż jako *Conditional Statement and Material Implication*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 222–238, tłum. ang. J. Giedymin

Ajdukiewicz K., *On the Freedom of Science*, „Review of the Polish Academy of Sciences” 2, 1957, nos. 1–2, s. 1–19

Ajdukiewicz K., *On the Notion of Existence. Some Remarks Connected with the Problem of Idealism*, „Studia Philosophica” 4, 1951, s. 7–22

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 209–221, tłum. przejrzone J. Giedymin; toż jako *W sprawie pojęcia istnienia. Kilka uwag w związku z zagadnieniem idealizmu*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 143–154, wg maszyn. w j. pol.

Ajdukiewicz K., *Paradoksy starożytnych*, „Filomata” 1931, nr 35, s. 6–14 oraz „Filomata” 1931, nr 36, s. 51–58

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 137–144

Ajdukiewicz K., *Pola filozofia penso en lasta jarcentkvarno. (Prelego disaudigita per Radiostacio en Lwów la 4-an de aprilo 1934)*, „Pola Esperantisto” 29, 1935, nr 2, s. 1–7 (dodatek)

Ajdukiewicz K., *Polska filozofia wolności a logika trójwartościowa*, „Słowo Polskie” nr 13 z dn. 11 I 1921 r., nr 15 z dn. 12 I 1921, nr 17 z dn. 13 I 1921 r., Lwów

Ajdukiewicz K., *Pojam racjonalnosti progresiwich metod zaklincanija*, „Filosofija” 4, 1960, no 1, s. 19–30

Ajdukiewicz K., *Pomiar*, „Studia Logica” 11, 1961, s. 223–231

Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 356–364

Ajdukiewicz K., *Pozanaukowa działalność Kazimierza Twardowskiego*, „Ruch Filozoficzny” 19, 1959, nr 1–2, s. 29–35

- Ajdukiewicz K., *Problemat transcendentального idealizmu w sformułowaniu semantycznym*, „Przegląd Filozoficzny” 40, 1937, s. 271–287
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 264–277; toż jako *A Semantical Version of the Problem of Transcendental Idealism*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 140–154, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Proposition as the Connotation of Sentence*, „Studia Logica” 20, 1967, s. 87–98
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 348–361, tłum. przejrzone D. Pearce oraz [w:] *Semiotics in Poland 1894–1969*, red. J. Pelc, Warszawa–Dordrecht 1979, s. 81–95
- Ajdukiewicz K., *Radykalny konwencjonalizm*, „Filozofia Nauki”, Rok III, 1995, nr 4, s. 162–187 (oprac. J.J. Jadacki)
- Ajdukiewicz K., *Sąd jako konotacja zdania*, [w:] *Semiotyka polska 1894–1969*, red. J. Pelc, Warszawa 1971, s. 112–127
- Ajdukiewicz K., *Sinnregeln, Weltperspektive, Welt*, „Erkenntnis” 5, 1935, s. 165–168
- Przedruk [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M. 1988, s. 204–206
- Ajdukiewicz K., *Sprache und Sinn*, „Erkenntnis” 4, 1934, s. 100–134
- Przedruk [w:] *Logischer Rationalismus. Philosophische Schriften der Lemberg-Warschauer Schule*, red. D. Pearce, J. Woleński, Frankfurt a.M. 1988, s. 147–175; toż jako *Język i znaczenie*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 145–174 tłum. pol. F. Zeidler; toż jako *Language and Meaning*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 34–66, tłum. ang. z niem. J. Wilkinson; toż jako *Lingua e senso*, [w:] *La struttura logica del linguaggio*, red. A. Bonomi, Milano 1973, tłum. włoskie A. Bonomi
- Ajdukiewicz K., *Sprawa planu prac badawczych w zakresie logiki*, „Studia Logica” 2, 1955, s. 267–277
- Ajdukiewicz K., *Subiektywność i niepowtarzalność metody bezpośredniego doświadczenia*, „Studia Logica” 13, 1962, s. 209–212
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 371–373
- Ajdukiewicz K., *Trzy pojęcia definicji*, „Studia Filozoficzne” 1958, nr 5, s. 3–16
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 296–308
- Ajdukiewicz K., *The Axiomatic Systems from the Methodological Point of View*, „Studia Logica” 9, 1960, s. 205–220 (streszczenie j. polski i j. rosyjski)
- Toż jako przedruk *Twenty-Five Years of Logical Methodology in Poland*, red. M. Przełęcki, R. Wójcicki, Warszawa–Dordrecht 1977, s. 49–63 oraz [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 282–294, poprawki J. Giedymin; toż jako *Systemy aksjomatyczne z metodolo-*

- gicznego punktu widzenia, [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 322–343, tłum. pol. H. Mortimer
- Ajdukiewicz K., *Three Concepts of Definition*, „*Logique et Analyse*” 1958, 3–4, s. 115–126
- Ajdukiewicz K., *W sprawie artykułu prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych*, „*Myśl Filozoficzna*” 1953, nr 2, s. 292–334
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 155–191; fragmenty jako *My Philosophical Ideas*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 13–33, tłum. ang. J.J. Jadacki
- Ajdukiewicz K., *W sprawie klasyfikacji rozumowań*, „*Przegląd Filozoficzny*” 31, 1928, s. 148–152
- Ajdukiewicz K., *W sprawie odwracalności stosunku wynikania*, „*Przegląd Filozoficzny*”, R. XVI, 1913, s. 287–297
- Ajdukiewicz K., *W sprawie programów logiki usługowej*, „*Myśl Filozoficzna*” 1956, 22 (2), s. 126–136
- Ajdukiewicz K., *W sprawie „uniwersaliów”*, „*Przegląd Filozoficzny*” 37, 1935, s. 219–234
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 196–210; toż jako *On the Problem of Universals*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston, 1978, s. 95–110, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Wykłady Kazimierza Ajdukiewicza z semantyki logicznej w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w roku akademickim 1930/1931*, „*Filozofia Nauki*”, R. XXI, 2014, nr 1 (85), s. 143–158, oprac. A. Horecka
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienie empiryzmu a koncepcja znaczenia*, „*Studia Filozoficzne*” 1, 1964, s. 3–16
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 388–400; toż *The Problem of Empiricism and the Concept of Meaning*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 306–319, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienie idealizmu w sformułowaniu semantycznym*, „*Przegląd Filozoficzny*” 39, 1936, s. 334–336
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienie racjonalności zawodnych sposobów wnioskowania*, „*Studia Filozoficzne*” 1958, nr 4 (7), s. 14–29
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 282–295; toż jako *The Problem of the Rationality of Non-Deductive Types of Inference*, [w:] *Twenty-Five Years of Logical Methodology in Poland*, red. M. Przełęcki, R. Wójcicki, Warszawa–Dordrecht 1977, s. 13–30, toż [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 239–253, tłum. przejrane D. Pearce
- Ajdukiewicz K., *Zagadnienie uzasadnienia*, „*Studia Filozoficzne*” 2, 1963, s. 3–16
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 374–383; toż jako *The Problem of Foundation*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The*

- Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 295–305, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Założenia logiki tradycyjnej*, „Przegląd Filozoficzny” 29, 1926, s. 200–229
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 14–43
- Ajdukiewicz K., *Zmiana i sprzeczność*, „Myśl Współczesna” 1948, s. 25–52, 8–9 (27–28)
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 90–106; toż, *Über Fragen der Logik*, „Deutsche Zeitschrift für Philosophie” 4, 1956, s. 318–338, tłum. niem; *Change and Contradiction*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 192–208, tłum. ang. J. Giedymin
- Ajdukiewicz K., *Związki składniowe między członami zdań oznajmujących*, „Studia Filozoficzne” 6, 1960, s. 73–86
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 344–355; toż jako *Syntactical Connections between Constituents of Declarative Sentences*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. 269–281, tłum. ang. J. Giedymin

Artykuły popularnonaukowe Kazimierza Ajdukiewicza

- Ajdukiewicz K., *Co może zrobić szkoła dla podniesienia kultury logicznej uczniów*, „Nowa Szkoła” 1959, 2, s. 2–8
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 322–331
- Ajdukiewicz K., *Co to jest wolność nauki?*, „Życie Nauki” 1, 1946, s. 417–426
- Ajdukiewicz K., *Kierunki i prądy filozofii współczesnej*, Kalendarz Ilustrowanego Kuryera Codziennego za rok 1937. Rocznik X, wyd. w r. 1936, s. 78–84
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 249–263
- Ajdukiewicz K., „Ogól” i „szczegół”, „Sygnały”, nr 10 i 11 z września 1934 r., s. 22
- Ajdukiewicz K., *Pochwała życia pracowitego*, „Wiedza i Życie” 17, 1948, s. 307–312
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 77–82
- Ajdukiewicz K., *Promieniotwórcza rewolucja*, „Wiedza i Życie” 17, 1948, s. 706–712
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 83–89
- Ajdukiewicz K., *Z dziejów pojęcia materii*, „Wiedza i Życie” 17, 1948, s. 35–49
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 61–76
- Ajdukiewicz K., *Zadania inteligencji w dobie współczesnej*, „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” 9, 1934.

Artykuły recenzyjne i recenzje

Ajdukiewicz K., Bronstein B., *Prolegomena filozoficzne do geometrii*, Warszawa 1912, „Ruch Filozoficzny” 3, 1913, s. 193–195

Ajdukiewicz K., *Chwistek L., Zasada sprzeczności w świetle nowszych badań B. Russella*, Kraków 1912, „Ruch Filozoficzny” 4, 1914, s. 173–176

Ajdukiewicz K., Kotarbiński T.: *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Lwów 1929, „Przegląd Filozoficzny” 33, 1930, s. 140–160

Przedruk w: T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, wyd. II, przejrzone, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 607–631 oraz [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. I: *Wybór pism z lat 1920–1939*, Warszawa 1985, s. 79–101; toż jako *A Critical Study of Tadeusz Kotarbiński's, Elements of the Theory of Knowledge, Formal Logic and Methodology of Sciences*, [w:] T. Kotarbiński, *Gnosiology the Scientific Approach to the Theory of Knowledge*, Oxford–Wrocław 1966, s. 515–536, toż we fragmencie przedrukowane [w:] *Kotarbiński: Logic, Semantics, Ontology*, red. J. Woleński, Dordrecht 1990, s. 7–21, tłum. ang.

Ajdukiewicz K., Nuckowski J.: *Początki logiki ogólnej dla szkół. Wydanie III, Kraków–Lwów–Warszawa 1920*, „Ruch Filozoficzny” 9, 1925, s. 128–131

Ajdukiewicz K., Stamm E., *Czem jest i czem będzie matematyka*, *Wiadomości Matematyczne tom XIV*, Warszawa 1910, „Ruch Filozoficzny” 1, 1911, s. 64b–65a

Ajdukiewicz K., Sośnicki K., *Zarys logiki*. Lwów–Warszawa 1923, „Ruch Filozoficzny” 8, 1924, s. 62–64

Autoreferaty, streszczenia

Ajdukiewicz K., *Analiza paradoksów Zenona z Elei*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk XIV, 1947, s. 26–27

Ajdukiewicz K., *Analiza semantyczna zdania pytajnego*, „Ruch Filozoficzny” 10, 1927, s. 194b–195 (autoreferat)

Ajdukiewicz K., *Archiv für systematische Philosophie XVI*, 4, „Ruch Filozoficzny” 1, 1911, s. 71 (streszczenie)

Ajdukiewicz K., *Czas względny i bezwzględny*, „Ruch Filozoficzny” 6, 1921, s. 70b (autoreferat)

Ajdukiewicz K., *Definicja dowodu w znaczeniu logicznym*, „Ruch Filozoficzny” 5, 1919, s. 59b–60a (autoreferat)

Ajdukiewicz K., *Definicja prawdy a zagadnienie idealizmu*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk XVI, 1949, s. 54

Ajdukiewicz K., *Empiryczny fundament poznania*, [nadb. ze] Sprawozdań PTPN X nr 1 za I kwartał 1936 r., Poznań 1937, s. 27–31

Ajdukiewicz K., *Epistemology and Semiotics*, Proceedings of the Xth Congress of Philosophy Amsterdam 1948, s. 607–609

Ajdukiewicz K., *Kantstudien XV*, 4, „Ruch Filozoficzny” 1, 1911, s. 172a–173a (jako streszczenie)

Ajdukiewicz K., *Kantstudien XVI*, 1, „Ruch Filozoficzny” 2, 1912, s. 8a (jako streszczenie)

Ajdukiewicz K., *Kantstudien XVI*, 2, 3, „Ruch Filozoficzny” 2, 1912, s. 24a–24b (jako streszczenie)

- Ajdukiewicz K., *Kantstudien XVI*, 4, „Ruch Filozoficzny” 2, 1912, s. 65a–66a (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Kantstudien XVII*, 1, 2, „Ruch Filozoficzny” 2, 1912, s. 161b–162a (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Kantstudien XVII*, 3, „Ruch Filozoficzny” 2, 1912, s. 216b–217a (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Konwencjonalizm w zastosowaniu do geometrii*, „Ruch Filozoficzny” 12, 1930–31, s. 214a–215a
- Ajdukiewicz K., *Logik und empirische Wissenschaft*, „Erkenntnis” 5, 1935, s. 162
- Ajdukiewicz K., *Methodology and Metascience*, „Synthese” 7, 1948/49, 3, s. 244
- Ajdukiewicz K., *Nazwy i zdania*, „Ruch Filozoficzny” 9, 1925, s. 23b–24b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *Nowa aksjomatyka arytmetyki Hilberta*, „Ruch Filozoficzny” 4, 1914, s. 136a–136b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *O intencji pytania „co to jest P”*, „Ruch Filozoficzny” 7, 1923, s. 152b–153a (referat z odczytu)
- Ajdukiewicz K., *O obiektywności poznania zmysłowego*, „Ruch Filozoficzny” 12, 1930–1931, s. 212b–214a (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *O obiektywności poznania zmysłowego*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk V, 1931, Poznań 1932, s. 13–16
- Ajdukiewicz K., *O pojęciu istnienia*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk XVI, 1949, s. 55–56
- Ajdukiewicz K., *O pojęciu substancji*, „Ruch Filozoficzny” 12, 1930–1931, s. 208b–209b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *O pojęciu substancji*, Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk V, 1931, Poznań 1932, s. 11–13
- Ajdukiewicz K., *O wartości logiki formalnej*, „Ruch Filozoficzny” 8, 1924, s. 87b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *O zasadzie podziału rozumowań*, „Ruch Filozoficzny” 11, 1928–1929, s. 166b–167a (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *Okres warunkowy w mowie potocznej i w logistyce*, „Ruch Filozoficzny” 14, 1938, s. 134a–134b
- Ajdukiewicz K., *Ontologiczne założenia uniwersalizmu socjologicznego*, „Ruch Filozoficzny” 13, 1937, s. 134a–134b
- Ajdukiewicz K., *Pojęcie istnienia w naukach dedukcyjnych*, „Ruch Filozoficzny” 5, 1920, s. 112a–112b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *Redukcja czy indukcja?*, „Ruch Filozoficzny” 7, 1922, s. 39a–39b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *Scientia. Rok VII, Tom XIII, Nr XXVII–1*, „Ruch Filozoficzny” 3, 1913, s. 143b (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Scientia. Rok VII, Tom XIII, Nr XXVII–2*, „Ruch Filozoficzny” 3, 1913, s. 172b–173a (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Scientia. Rok VII, Tom XIII, Nr XXVII–3*, „Ruch Filozoficzny” 4, 1914, s. 14a–14b (jako streszczenie)

- Ajdukiewicz K., *Scientia. Rok VII, Tom XIII, Nr XXVII–5, oraz Nr XXXII–6*, „Ruch Filozoficzny” 4, 1914, s. 102b–103b (jako streszczenie)
- Ajdukiewicz K., *Składniki zdań*, „Ruch Filozoficzny” 9, 1925, s. 164a–164b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *Sprostowanie ważniejszych błędów zawartych w artykule pt. „Założenia logiki tradycyjnej”*, „Przegląd Filozoficzny” 30, 1927, s. 251–252
- Ajdukiewicz K., *W obronie uniwersaliów*, „Ruch Filozoficzny” 13, 1935, s. 40b–41b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *W sprawie interpretacji kantowskiego wyrażenia: forma zjawiska*, „Ruch Filozoficzny” 3, 1913, s. 71a–71b (autoreferat)
- Ajdukiewicz K., *W sprawie odwracalności stosunku wynikania*, „Ruch Filozoficzny” 4, 1914, s. 62a–b
- Toż jako *A Definition of the Logical Concept of Proof*, „Studia Logica” 19, 1966, s. 46, tłum. ang.
- Ajdukiewicz K., *Założenia logiki tradycyjnej*, „Ruch Filozoficzny” 10, 1926, s. 67 (autoreferat)

Przekłady

- Ajdukiewicz K., Ajdukiewicz M., R. Descartes, *Medytacje o pierwszej filozofii*, [w:] René Descartes, *Medytacje o pierwszej filozofii wraz z Zarzutami uczonych mężów i Odpowiedziami autora oraz Rozmowa z Burmanem*, oprac. i tłum. S. Swieżawski, I. Dąmbska, M. i K. Ajdukiewiczowie, R. Ingarden, wstęp S. Swieżawski, t. I, Warszawa 1958

Wstępy, opracowania, przypisy, redakcje

- Ajdukiewicz K., *Franciszek Bacon z Werulamu – Dzieło i życie*, [w:] Francis Bacon, *Novum organum*, tłum. J. Wikarjak, Warszawa 1955, s. VII–XCIV
- Ajdukiewicz K. (kom. red.), K. Twardowski, *Wybrane pisma filozoficzne*, Warszawa 1965
- Ajdukiewicz K., *The Problem of Foundation, The Foundation Statements and Decisions: Proceedings of the International Colloquium on Methodology of Sciences held in Warsaw, 18–23 September 1961*, Warszawa 1965, s. 1–11.
- Ajdukiewicz K., *Wywiad z Kotarbińskim*, „Ekspres Wieczorny” 1961, XVI, nr 78, s. 2

Hasła

- Ajdukiewicz K., *Analiza i synteza*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. I, Lwów–Warszawa, 1933, s. 204–213
- Ajdukiewicz K., *Celowość*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. I, Lwów–Warszawa 1933, s. 867
- Ajdukiewicz K., *Czas*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1963, s. 703–704
- Przedruk [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, Warszawa 1985, s. 384–387
- Ajdukiewicz K., *Definicja*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1963, s. 846–847

- Ajdukiewicz K., *Doświadczenie*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. I, Lwów–Warszawa 1933, s. 1226–1233
- Ajdukiewicz K., *Dusza – duch*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. II, Lwów–Warszawa 1934, s. 24–33
- Ajdukiewicz K., *Frenkel Karol (1891–1920)* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VII, z. 32, Kraków 1948, s. 193–194
- Ajdukiewicz K., *Krytycyzm*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. III, Lwów–Warszawa 1934, s. 148–153
- Ajdukiewicz K., *Logika*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. III, Lwów–Warszawa 1934, s. 358–367
- Ajdukiewicz K., *O sprawiedliwości*, „Ruch Filozoficzny” 15, 1939, s. 7–8
- Ajdukiewicz K., *Rozumowanie*, [w:] *Świat i Życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. IV, Lwów–Warszawa 1936, s. 653–666
- Ajdukiewicz K., *Zawirski Zygmunt Michał*, [w:] *Słownik filozofów*, red. I. Krońska, Warszawa 1966, s. 493

Prace niekompletne i nieopublikowane

- Ajdukiewicz K., *O stosunku aprioryzmu przestrzeni u Kanta do kwestii genezy wyobrażenia przestrzeni*, Lwów 1912 (nieopublikowana rozprawa doktorska)
- Ajdukiewicz K., *Antynomie teorii mnogości*, Lwów 1912 (nieopublikowany maszynopis)
- Ajdukiewicz K., *Filozofia T.G. Masaryka*, 1937, s. 1 [„Ruch Słowiański”, ser. II, R. II, 1937, nr 9, nadb. dostępna w: Połączona Biblioteka Instytutu Filozofii i Socjologii PAN oraz Biblioteka Wydziału Filozofii i Socjologii UW]

IV. Opracowania (monografie)

- Burdman Feferman A., Feferman S., *Alfred Tarski. Życie i logika*, tłum. J. Golińska-Pilarek, M. Srebrny, Warszawa 2009
- Buszkowski W., *Logiczne podstawy gramatyk kategorialnych Ajdukiewicza-Lambeka*, Warszawa 1989
- Czas ciekawy, czas niespokojny. Część I. Z Leszkiem Kołakowskim rozmawia Zbigniew Mentzel*, Kraków 2007
- Kołakowski L., *O filozofii Kazimierza Ajdukiewicza*, [w:] tenże, *Pochwała niekonsekwencji. Pisma rozproszone z lat 1955–1968*, oprac. Z. Mentzel, Warszawa 1989, s. 189–193
- Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972
- Gąsowski T., Ronikier J., Wróbel P., Zblewski Z., *Bitwy polskie. Leksykon*, Kraków 2000
- Horecka A., *Obiekty semiotyczne: w pracach Stanisława Ossowskiego, Tadeusza Witwickiego, Mieczysława Wallisa, Leopolda Blausteina, Izdory Dąmbskiej i Janiny Kotarbińskiej*, Biblioteka Myśli Semiotycznej, t. 53, Warszawa 2013
- Horecka A., *Obiekty semiotyczne: w pracach Kazimierza Twardowskiego, Władysława Witwickiego, Kazimierza Ajdukiewicza i Tadeusza Kotarbińskiego*, Biblioteka Myśli Semiotycznej, t. 54, Warszawa 2013

- Hupert W., *Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołyń w roku 1919*, Lwów–Warszawa 1928
- Jadczak R., *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997
- Jadczak R., *Polskie zjazdy filozoficzne*, Toruń 1995
- Jedynak A., *Ajdukiewicz*, Warszawa 2003
- Język i poznanie. W 120. rocznicę urodzin Kazimierza Ajdukiewicza, red. W. Słomski, Warszawa 2010
- Jońca A., *Pociągi pancerne z Legionowa*, Warszawa 2013
- Jordan Z., *Philosophy and Ideology*, Dordrecht 1963
- Jordan Z., *The Development of Mathematical Logic and of Logical Positivism in Poland Between the Two Wars*, London–New York–Toronto 1945
- Kazimierz Ajdukiewicz: *lingua e linguaggi*, *Atti del convegno di Trento 8–10 maggio 1991*, red. R. Poli, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropa” 3, 1991, nr 1–3
- Klimecki M., *Czortków 1919*, Warszawa 2000
- Klimecki M., *Lwów 1918–1919*, Warszawa 1998
- Krotofil M., *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920*, Toruń 2002
- Maciaszek J., *Holizm znaczeniowy Kazimierza Ajdukiewicza*, Łódź 2007
- Magnuski J., *Pociąg pancerny „Śmiały”*, Warszawa 1996
- Marsonet M., *Linguaggio e conoscenza. Saggio su K. Ajdukiewicz*, Milano 1986
- Mazur Z., *Antenaci. O politycznym rodowodzie Instytutu Zachodniego*, Poznań 2002
- Odziemkowski J., *Dyktatyn 1920*, Warszawa 1994
- Olech A., *Język, wyrażenia i znaczenia. Semiotyka Kazimierza Ajdukiewicza*, Częstochowa 1993
- Olejniki R.M., *O pomiarze: pomiar i mierzenie – koncepcja Kazimierza Ajdukiewicza i jej krytyka*, Częstochowa 1998
- Ostrówka A.J., *Pociągi Pancerne Wojska Polskiego 1918–1939*, Toruń 2004
- Rozprawy logiczne. Księga pamiątkowa ku czci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*, Warszawa 1964
- Rzepecki J., *Sprawa Legionu Wschodniego 1914*, Warszawa 1966
- Schaff A., *Poglądy filozoficzne Kazimierza Ajdukiewicza (Szkic krytyczny)*, Warszawa 1952
- Schramm T., *Historia powszechna. Wiek XX*, Poznań 2001
- Schnelle T., *Ludwik Fleck, Leben und Denken: zur Entstehung und Entwicklung des soziologischen Denkstils in der Wissenschaftsphilosophie*, Hamburg 1982
- Siemianowski A., *Zasady konwencjonalistycznej filozofii nauki*, Warszawa 1989
- Skoczyński J., Woleński J., *Historia filozofii polskiej*, Kraków 2010
- Skolimowski H., *Polish Analytical Philosophy*, London 1967
- Stolzer J., Steeb Ch., *Österreichs Orden vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Graz 1996
- Thompson M., *The White War: Life and Death on the Italian Front, 1915–1919*, London 2008
- Woleński J., *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska*, Warszawa 1985
- Woleński J., *Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School*, Dordrecht 1989
- Wójcicki R., *Ajdukiewicz. Teoria znaczenia*, Warszawa 1999

V. Artykuły naukowe

- Albertazzi L., *Kant, Twardowski e Husserl nel pensiero di Kazimierz Ajdukiewicz*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 17–36
- Albertazzi L., *Some Elements of Transcendentalism in Ajdukiewicz*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 35–51
- Batóg T., *Ajdukiewicz and the Development of Formal Logic*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 53–67
- Batóg T., *Twórczość Ajdukiewicza a rozwój logiki formalnej*, „Studia Filozoficzne” 1984, nr 5, s. 135–147
- Bednarz I., *O Kazimierzu Ajdukiewiczu w publikacjach autorów polskich*, „Przegląd Filozoficzny”, R. 22, 2013, nr 4, s. 145–167
- Będkowski M., *Kazimierz Ajdukiewicz jako krytyk idealizmu subiektywnego*, „Edukacja Filozoficzna” 55, 2012, s. 27–41
- Bigaj J., *Kilka uwag na temat nauk historycznych w klasyfikacji Kazimierza Ajdukiewicza*, „Filozofia Nauki”, R. X, 2002, nr 1 (37)
- Borkowski L., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) I*, „Studia Logica” 16, 1965, s. 7–29
- Borkowski L., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) II*, „Studia Logica” 18, 1966, s. 7–39
- Borkowski L., *Editor’s Note*, [w:] K. Ajdukiewicz, *From the Methodology of Deductive Sciences* (transl. by J. Gedymin), „Studia Logica” 19, 1966, s. 9–10
- Brykczyński P., *Semiotyka logiczna w twórczości Kazimierza Ajdukiewicza – wybrane zagadnienia*, „Studia Semiotyczne” 1979, nr 9, s. 17–41
- Buszkowski W., *The Ajdukiewicz Calculus, Polish Notation and Hilbert-style Proofs*, [w:] *The Lvov-Warsaw School and Contemporary Philosophy*, red. K. Kijania-Placek, J. Woleński, Dordrecht 1998, s. 241–252
- Buszkowski W., *Undecidability of Some Logical Extensions of Ajdukiewicz-Lambek Calculus*, „Studia Logica” 37, 1979, s. 59–64
- Carrucio L., *La critica dell’idealismo negli scritti di K. Ajdukiewicz*, „Filosofia” 2, 1983, s. 142–152
- Chlastawa D., *Uwagi krytyczne o Kazimierza Ajdukiewicza semantycznej krytyce idealizmu obiektywnego*, „Analiza i Egzystencja” 2012, nr 20, s. 16–36
- Chlewicki M., *O tak zwanych nieklasycznych koncepcjach prawdy według Ajdukiewicza*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 413–424
- Church A. *A Theory of the Meaning of Names*, *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 69–73
- Ciecierski T., *O kryterium wyróżniania nierzeczywistych okresów warunkowych. Uwaga na marginesie „Okresu warunkowego i implikacji materialnej” Kazimierza Ajdukiewicza*, „Studia z Filozofii Polskiej” 1, 2006, s. 47–51
- Coniglione F., *Ajdukiewicz contro Schaff*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 61–97
- Coniglione F., *Kazimierz Ajdukiewicz dal convenzionalismo all’empirismo*, [w:] *Nel segno della scienza. La filosofia polacca del Novecento*, Milano 1996, s. 103–128

- Czarnawska M., *The Way from Concept to Thought. Does it Exist in Ajdukiewicz's Semantical Theory?*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 75–81
- Czerwiński Z., *Problematyka indukcji w pracach i działalności Kazimierza Ajdukiewicza*, „*Studia Logica*” 16, 1965, s. 31–38
- Czeżowski T., *Kazimierz Ajdukiewicz*, „*Ruch Filozoficzny*” 22, 1964, nr 2–4, s. 115–124
- Czubiński A., *Instytut Zachodni w Poznaniu. Doświadczenia i wnioski na przyszłość*, „*Przegląd Zachodni*” 1994, nr 3, s. 146–156
- Dappiano L., *Filosofia e storia della filosofia in Ajdukiewicz*, „*Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea*” 3, 1991, nr 1–3, s. 157–181
- Dąbrowski T., *O Kazimierz Ajdukiewiczu*, „*Zagadnienia Naukoznawstwa*” 1983, nr 3, s. 249–255
- Dąmbska I., *Koncepcja języka w filozofii Kazimierza Ajdukiewicza*, „*Ruch Filozoficzny*” 24, 1965, nr 1–2, s. 3–9
- Djankov B., *An Attempt to Generalization and Extension of the Ajdukiewicz Index Method and the Corresponding Metalogical Calculus*, „*Ruch Filozoficzny*” 32, 1974, nr 4, s. 283–288
- Dölling E., *Real Objects and Existence*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 83–99
- Dworaczek A., *Kazimierza Ajdukiewicza dyrektywalna koncepcja znaczenia*, „*Studia z Filozofii Polskiej*” 1, 2006, s. 71–82
- Engel P., *L'anti-irrationalisme logique de Kazimierz Ajdukiewicz*, „*Critique*” 1984, 440/441, s. 42–51
- Gan-Krzywoszyńska K., Leśniewski P., *Logika i praktyka. Z badań nad życiem Kazimierza Ajdukiewicza*, „*Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*” 2, 2013, nr 1, s. 146–165
- Giedymin J., *Polish Philosophy in the Interwar Period and Ludwik Fleck's Theory of Thought-styles and Thought-collectives*, [w:] *Cognition and Fact. Materials on Ludwik Fleck*, red. R.S. Cohen, T. Schnelle, Dordrecht 1985, s. 83–97
- Giedymin J., *Radical Conventionalism, its Background and Evolution: Poincaré, LeRoy, Ajdukiewicz*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, red. J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. XIX–LIII
- Toż jako [w:] J. Giedymin, *Science and Convention. Essays on Henri Poincaré's Philosophy of Science*, Oxford 1982, s. 109–148 oraz [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 101–137
- Gobber G., *Alle origini della grammatica categoriale: Husserl, Lesniewski, Ajdukiewicz*, „*Rivista di Filosofia Neo-Scolastica*”, R. 77, 1985, no. 2, s. 258–295
- Grobler A., *Renowacja radykalnego konwencjonalizmu*, „*Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*”, R. 22, 2013, nr 4, s. 183–196
- Grabarczyk P., *Dyrektywalna teoria znaczenia jako teoria znaczenia wąskiego*, „*Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*”, R. 22, 2013, nr 4, s. 285–302
- Grygianiec M., *Ajdukiewicz przeciw reizmowi*, „*Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*”, R. 22, 2013, nr 4, s. 255–264

- Gurczyński J., *O wątpliwym uprawomocnieniu metod formalnych w filozofii analitycznej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Ekonomia i Nauki Humanistyczne” 2012, z. 19, nr 1, s. 59–70
- Hanusek J., *Argument Tarskiego i teorie znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza*, „Diametros” 2012, nr 32, s. 160–189
- Hanusek J., *On a Non-Referential Theory of Meaning for Simple Names Based on Ajdukiewicz's Theory of Meaning*, „Logic and Logical Philosophy” 21, 2012, s. 253–270
- Hołowska T., *Podmiot logiczny zdania w ujęciu Kazimierza Ajdukiewicza*, „Studia Semiotyczne” 1973, nr 4, s. 163–176
- Hołowska J., *Trzy zasady sprawiedliwości*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 469–488
- Jadacki J.J., *Ajdukiewicz on Language and Meaning*, „Ruch Filozoficzny” 50, 1993, nr 1 s. 5–42
- Jadacki J.J., *Definicja, eksplikacja i parafraza w tradycji Ajdukiewiczowskiej*, [w:] *Fragmenty filozoficzne ofiarowane Henrykowi Hiżowi w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. H. Zelnik, Warszawa 1992, s. 28–39
- Toż jako *Дефиниция, експликация, редукция и парафраза*, [w:] *Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигм*, red. Д.И. Руденко i in., Вып. I. Часть I, Харьков 1991, s. 45–48; toż jako: *Definition, Explication, and Paraphrase in Ajdukiewiczian Tradition*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 140–152
- Jadacki J.J., *On Semiotic Functions of Conditionals*, [w:] *Semiotic Theory and Practice*, Berlin–New York–Amsterdam 1988, s. 469–481
- Jadacki J.J., *On the Sources of Contemporary Polish Logic*, „Dialectics & Humanism” 1980, 4, s. 163–183
- Jadacki J.J., *Troubles with Categorial Interpretation of Natural Language*, [w:] *Euphony and Logos: Essays in Honour of Maria Steffen-Batóg and Tadeusz Batóg*, red. R. Murawski, J. Pogonowski, Amsterdam 1997, s. 327–343
- Jadacki J.J., *Twórczość i wolność w ujęciu Kazimierza Ajdukiewicza*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 459–468
- Jadacki J.J., *W dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin Kazimierza Ajdukiewicza*, „Ruch Filozoficzny” 39, 1981, nr 1, s. 1–8
- Toż jako *Kazimierz Ajdukiewicz [sylwetka filozofa]*, [w:] *Polskie Towarzystwo Filozoficzne czyli z dziejów filozofii jako nauki instytucjonalnej*, red. B. Markiewicz, J. Jadacki, R. Jadczak, Warszawa 1999, s. 251–257
- Jadacki J.J., *Wstęp*, [w:] *Kazimierz Ajdukiewicz, „Kategorie syntaktyczne i antynomie logiczne”*, „Filozofia Nauki”, R. I, 1993, nr 1, s. 162
- Jadacki J.J., *Wstęp*, [w:] *Kazimierz Ajdukiewicz, „Radikalny konwencjonalizm”*, „Filozofia Nauki”, R. III, 1995, nr 4, s. 161
- Jadacki J.J., *Wprowadzenie do wydania drugiego*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli (Teoria poznania – logika – metafizyka – teoria wartości)*, oprac. J.J. Jadacki, Warszawa 2011, s. 9–18

- Jadczyk R., *Kazimierz Ajdukiewicz w Warszawie w latach 1926–1928*, „Nowa Krytyka” 1994, nr 5, s. 179–190
- Jadczyk R., *Lwowski okres działalności naukowo-dydaktycznej Kazimierza Ajdukiewicza*, „Edukacja Filozoficzna” 21, 1996, s. 247–258
- Jakubiec H., Woleński J., *Ajdukiewicz and Quine*, „Science of Science” 1985, 5 (1/2), s. 83–97
- Jedynak A., *Ajdukiewicz: granice racjonalizmu*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 365–380
- Jedynak A., *Conventionalism in Ajdukiewicz*, [w:] *Polish Scientific Philosophy. The Lvov-Warsaw School*, red. F. Coniglione, R. Poli, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1993, s. 299–312
- Jedynak A., *Kazimierz Ajdukiewicz – From Radical Conventionalism to Radical Empiricism*, [w:] *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*, red. W. Krajewski, Amsterdam–New York 2001, s. 89–96
- Jedynak A., *Pojęcie prawdy i tezy u Ajdukiewicza*, „Studia Semiotyczne” 1990, nr 16, s. 267–288
- Jedynak A., *Pojęcie znaczenia w poglądach Kazimierza Ajdukiewicza*, [w:] *Prace z pragmatyki, semantyki i metodologii semiotyki*, wybór, wstęp, oprac. J. Pelc, Wrocław 1991, s. 57–70
- Kaczmarek J., *Ontologia i semiotyka w sensie logicznym i treści nazw*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 331–340
- Karczewska N., *Dyrektywalna teoria znaczenia a problem bezbłędnej niezgody*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 303–314
- Karczewska N., Nowak M., *Zakres i treść nazwy według Ajdukiewicza (zastosowanie związków Galois)*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 315–329
- Kleszcz R., *Ajdukiewicz: nauki humanistyczne, antynaturalizm, metodologia rozumiejąca*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 489–512
- Kosecki A., *Zastosowanie metody parafrazy w sporach ontologicznych. (Analiza poglądów Bertranda Russella, Kazimierza Ajdukiewicza i Willarda V. Quine’a)*, „Edukacja Filozoficzna” 57, 2014, s. 27–44
- Koj L., *Walter Dubislav und Kazimierz Ajdukiewicz über die Definition*, „Zeszyty Naukowe UW. Filia w Białymstoku. Logika” 12, 1987, s. 93–116
- Toż jako Koj L., *Walter Dubislav i Kazimierz Ajdukiewicz o definicji*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2, 2007, s. 13–25
- Kokoszynska M., *Kazimierz Ajdukiewicz*, [w:] *Contemporary Philosophy A Survey, Logic and Foundations of Mathematics*, vol. I, red. R. Klibansky, Firenze 1968, s. 202–208
- Kokoszynska M., *O niektórych osiągnięciach Kazimierza Ajdukiewicza w zakresie logiki, metodologii nauk i filozofii*, „Studia Filozoficzne” 1965, nr 1, s. 5–16
- Kowalik Ł., *Logiczny charakter zdań wyobraźniowych, ich semantyka i ontologia*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 341–363
- Krajewski W., Jadacki J.J., *Introduction*, [w:] *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*, red. W. Krajewski, Amsterdam–New York 2001, s. 7–23

- Küng G., *Ajdukiewicz's Contribution to the Realism/Idealism Debate*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 153–169
- Toż jako *Ajdukiewicz's Contribution to the Realism/Idealism Debate*, [w:] *The Vienna Circle and the Lvov-Warsaw School*, red. K. Szaniawski, Dordrecht 1989, s. 67–85
- Kwiatkowski T., *Classifications of Reasoning in Contemporary Polish Philosophy*, [w:] *Polish Scientific Philosophy. The Lvov-Warsaw School*, red. F. Coniglione, R. Poli, J. Woleński, Amsterdam 1993, s. 117–167
- Kwiatkowski T., *Classifications polonaises des raisonnements*, „Quaderno Filosofico della Università degli studi di lecce” 3, 1979, s. 269–294
- Kwiatkowski T., *La sémiotique de K. Ajdukiewicz et l'évolution de son épistémologie*, „Logique et Analyse” 10, 1967, 39–40, s. 239–261
- Kwiatkowski T., *Semiotyka Ajdukiewicza na tle jego poglądów filozoficznych*, „Ruch Filozoficzny” 22, 1965, nr 2–4, s. 125–131
- Labenz P., *O argumentacji Ajdukiewicza z analogii pomiędzy semiotyką a epistemologią*, „Filozofia Nauki” R. XII, 2004, nr 2 (46), s. 134–142
- Leszczyński D., *Czy Ajdukiewicz był realistą?, Ajdukiewicz przeciw reizmowi*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 213–238
- Libardi M., *Teoria delle categorie semantiche e teoria dei tipi*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 129–156
- Maciaszek J., *Holistyczna teoria znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza: próba krytycznej analizy*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 265–284
- Maciaszek J., *Problems of Proper Names: Ajdukiewicz and Some Contemporary Results*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 171–179
- Marciniak A., *Kazimierz Ajdukiewicz 1 IX 1948 – 30 IX 1952*, [w:] *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, Poznań 2004, s. 167–176
- Marciszewski W., *Ajdukiewicz alternatywny: pragmatysta i platonik*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 239–253
- Marciszewski W., *Kazimierz Ajdukiewicz i polski spór o uniwersalia*, „Filozofia Nauki”, R. VII, 1999, nr 3 (27), s. 5–13
- Marciszewski W., *K. Ajdukiewicz and the Polish Debate on Universals*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 7–16
- Marciszewski W., *Real Definitions and Creativity*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 181–193
- Marciszewski W., *Towards Universal Grammars. Carnap's and Ajdukiewicz's Contributions*, [w:] *The Vienna Circle and the Lvov-Warsaw School*, red. K. Szaniawski, Dordrecht 1989, s. 87–112
- Marsonet M., *Logica ed esperienza nel pensiero di K. Ajdukiewicz*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 37–59
- Misiuna K., *Categorial Grammar and Ontological Commitment*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 195–203

- Nowaczyk A., *Ajdukiewiczza teoria znaczenia z perspektywy lat*, „Filozofia Nauki”, R. VIII, 2000, nr 2 (30), s. 101–113
- Nowaczyk A., *Analyticity and Apriority*, [w:] *Semiotics in Poland*, red. J. Pelc, Warszawa–Dordrecht 1979, s. 465–483
- Nowaczyk A., *Dyrektualna teoria znaczenia, czyli dramat Filozofa*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewiczza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewiczza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 165–174
- Nowaczyk A., *O twórczości Kazimierza Ajdukiewiczza*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 124–143
- Nowaczyk A., *Zagadnienie uzasadnienia*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 381–398
- Nowak L., *Ajdukiewicz and the Status of the Logical Theory of Natural Language*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 205–219
- Nowak L., *Wybrane pojęcia semiotyczne w filozofii Kazimierza Ajdukiewiczza*, „Filozofia Nauki”, R. XXI, 2013, nr 4 (84), s. 131–154, (oprac. J.J. Jadacki)
- Olech A., *Kazimierz Ajdukiewicz – główny przedstawiciel polskiego ruchu analitycznego*, [w:] *Filozofia wieku dwudziestego*, red. J. Lipiec, Rzeszów 1983, s. 212–228
- Olech A., *O semantycznej i formalnej teorii poznania: Ajdukiewicz – Suszko – Woleński*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 425–444
- Olech A., *Some Remarks on Ajdukiewicz's and Husserl's Approaches to Meaning*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 221–225
- Olech A., *W sprawie polemiki Romana Ingardena z Kazimierzem Ajdukiewiczem*, „Principia” 16/17, 1996–1997, s. 153–179
- Orenstein A., *Existence Sentences*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 227–235
- Ossowska K., *Logiczne podstawy nauczania, czyli rozważania o kulturze logicznej i podstawach rzetelnego myślenia*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 531–543
- Otero M.H., *La crítica al idealismo objetivo y temas correlacionados en Kasimierz Ajdukiewicz (1937–1949), guía de lectura eventualmente comparativa*, „LLULL” 26, 2003, s. 963–993.
- Pałubicka A., *Kazimierz Ajdukiewicz a filozofia współczesna*, [w:] *Kulturowe konteksty idei filozoficznych*, red. A. Pałubicka, Poznań 1997, s. 175–189
- Pasek J., *Ajdukiewicz on Indicative Conditional*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 237–247
- Pearce D., *Remarks on Ajdukiewicz's Radical Conventionalism*, „Reports on Philosophy” 1988, no. 12, s. 73–82
- Pelc J., *Ajdukiewicz, Tatarkiewicz, Kotarbiński – koryfeusze filozofii w Warszawie po II wojnie światowej*, [w:] *Nauka i szkolnictwo wyższe w Warszawie*, red. J. Kazimierski i in., Warszawa 1987, s. 188–200

- Pelc J., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) o pojęciu znaku i wyrażeniach mowy*, „Studia Semiotyczne” 21–22, 1998, s. 271–291
- Pelc J., *Kazimierza Ajdukiewicza semiotyka logiczna*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 175–182
- Pelc J., *Od wydawcy „W XV rocznicę śmierci Kazimierza Ajdukiewicza”*, „Studia Semiotyczne” 1979, nr 9, s. 5–16
- Pelc J., *Semiotyka logiczna w pismach Kazimierza Ajdukiewicza*, „Studia Filozoficzne” 1978, nr 8–9 (153–154), s. 117–123
- Toż jako *Logical semiotics in the writings of Kazimierz Ajdukiewicz*, „Dialectics and Humanism” 8, 1973, no. 3, s. 113–119
- Piętka D., *Kazimierz Ajdukiewicz*, „Edukacja Filozoficzna” 29, 2000, s. 103–124
- Pogonowska B., *Podstawy tożsamości kultury europejskiej w ujęciu Ajdukiewicza i Husserla*, „Edukacja Filozoficzna” 20, 1995, s. 167–178
- Poli R., *Categorie semantiche e ontologia*, „Axiomathes” 3, 1991, nr 1–3, s. 99–128
- Poli R., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*, „Axiomathes” 3, 1991, nr 1–3, s. 189–202
- Poli R., *The Dispute Over Reism: Kotarbiński – Ajdukiewicz – Brentano*, [w:] *Polish Scientific Philosophy. The Lvov-Warsaw School*, red. F. Coniglione, R. Poli, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta, 1993, s. 339–354
- Poli R., *The Problem of Position: Ajdukiewicz and Leibniz on Intensional Expressions*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 249–263
- Toż w: „Ruch Filozoficzny” 49, 1992, nr 2, s. 131–141
- Przełęcki M., *Kazimierz Ajdukiewicz o poznawczej roli uczuć*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 141–148
- Przełęcki M., *The Approach to Metaphysics in the Lvov-Warsaw School*, [w:] *The Vienna Circle and the Lvov-Warsaw School*, red. K. Szaniawski, Dordrecht 1989, s. 55–66
- Przełęcki M., *The Law of Excluded Middle and the Problem of Idealism*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 265–279
- Toż w: „Grazer Philosophische Studien” 18, 1982, s. 1–16
- Rawski W., *Krakowscy artylerzyści roku 1918 i pociągi pancerne*, [w:] *Artyleria polska. Historia teraźniejszość – przyszłość*, Toruń 2007, s. 111–116
- Rawski W., *Odsiecz Przemyśla w listopadzie 1918 r. Pociąg pancerny kapitana Prymusa*, „Rocznik Przemyski. Historia Wojskowości” 41, 2005, z. 1, s. 135–150
- Rosiak M., *Is Kazimierz Ajdukiewicz’s Critique of Idealism Conclusive?*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Philosophica 9, 1993, s. 73–79
- Schetz A., *Uzasadnienie zdań spostrzeżeniowych: Ajdukiewicz, McDowell, Davidson*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 445–458

- Schramm T., *Kilka mniej znanych kart z dziejów Uniwersytetu Poznańskiego*, „Kronika Miasta Poznania” 1998, nr 2, s. 140–156
- Schramm T., *Uniwersytet Poznański w latach 1945–1956*, [w:] *Alma Mater Posnaniensis. W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999, s. 209–225
- Schramm T., *Środowisko historyczne na Uniwersytecie Poznańskim w sytuacji politycznej lat 1945–1956*, [w:] *Między historią a edukacją historyczną. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Kujawskiej*, red. V. Julkowska, Poznań 2003, s. 119–130
- Siemianowski A., *Filozoficzne poglądy Kazimierza Ajdukiewicza*, „Znak” 347, Kraków 1983, s. 1565–1577
- Siemianowski A., *On Certain Consequences of the Radical Empiricism Hypothesis*, [w:] *Polish Scientific Philosophy. The Lvov-Warsaw School*, red. F. Coniglione, R. Poli, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1993, s. 313–318
- Sikora M., *Kazimierza Ajdukiewicza krytyka idealizmu i płynące z niej inspiracje*, [w:] *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, red. T. Buksiński, Poznań 2010, s. 227–236
- Sikorska-Dzięgielewska K., *Wydział w latach 1945–1956*, [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919–2004*, red. K. Krasowski, Poznań 2004, s. 97–144
- Skolimowski H., *Ajdukiewicz. Rationality and Language*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 281–293
- Skolimowski H., *Kazimierz Ajdukiewicz: epistemologia odzwierciedlona w języku*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1983, nr 3, s. 277–308
- Skolimowski H., Quinton A., *Translator’s Preface*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Problems and Theories of Philosophy*, Cambridge 1973, s. IX–XIX
- Skolimowski H., *Quine, Ajdukiewicz, and the Predicament of the 20th Century Philosophy*, [w:] *The Philosophy of W.V.O. Quine*, La Salle 1986, s. 463–493
- Stanosz B., *Kazimierza Ajdukiewicza pojęcie racjonalności*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 135–140
- Stelzner W., *Pragmatics and Ajdukiewicz’s Logical Concept of Language*, „Ruch Filozoficzny” 49, 1992, nr 3–4, s. 277–287
- Szaniawski K., *Ajdukiewicz on Non-Deductive Inference*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 295–301
- Toż samo w: „Danish Yearbook of Philosophy” 23, 1986, s. 221–228
- Szaniawski K., *Filozofia w oczach racjonalisty. Słowo wstępne*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania metafizyka*, Warszawa 1983, s. 5–17
- Szaniawski K., *Foreword*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Pragmatic Logic*, tłum. O. Wojtasiewicz, Boston–Warsaw 1974, s. V–VII

- Szaniawski K., *Język i poznanie (o Kazimierzu Ajdukiewiczu 1890–1963)*, [w:] *Wielcy humanistyki polskiej*, red. J. Górski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 122–126
- Szaniawski K., *Przedmowa*, [w:] K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1975, s. 9–11
- Szubka T., *Plaszczyzny sporu o realizm: Kazimierz Ajdukiewicz i Michael Dummett*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 197–211
- Tamanini C., *Ipotesi di utlizzazione didattica di uno scritto di Ajdukiewicz*, „Quaderni del Centro Studi per la Filosofia Mitteleuropea” 3, 1991, nr 1–3, s. 183–188
- Tomza A., *Teoria wykładni prawa Jerzego Wróblewskiego a dyrektywalna koncepcja znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 82, 2010, s. 193–206
- Varzi A., *Variable-Binders as Functors*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 303–319
- Vasyukov W., *Categorical Semantics for Ajdukiewicz-Lambek*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 321–335
- Vetulani J., *Epistemologiczne poglądy Kazimierza Ajdukiewicza*, „Ruch Filozoficzny” 24, 1965, nr 1–2, s. 11–20
- Wansing H., *On the Expressiveness of Categorical Grammar*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 337–351
- Węsierski M. R., *Wokół logicznej metodologii nauk humanistycznych*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 513–529
- Wiśniewski A. *O pewnych konsekwencjach postulatu empirycznej falsyfikowalności twierdzeń logiki*, „Studia Metodologiczne” 1991, nr 26, s. 129–138.
- Wojtysiak J., *W sprawie Ajdukiewiczowskiego pojęcia istnienia (Uwagi w związku z zagadnieniem języka intencjonalistycznego oraz idealizmu. Na marginesie W sprawie pojęcia istnienia K. Ajdukiewicza)*, „Studia Semiotyczne” 1998–1999, nr 21–22, s. 119–142
- Woleński J., *Filozofia polska w perspektywie międzynarodowej*, „Kwartalnik Filozoficzny” 42, 2014, z. 1, s. 5–25
- Woleński J., *Intentionality, semantics and esse = percipi*, „Topoi” 8, 1989, s. 9–14
- Woleński J., *Kazimierz Ajdukiewicz jako filozof języka i poznania*, [w:] *Filozofia współczesna*, t. 2, red. Z. Kuderowicz, Warszawa 1983, s. 94–110
- Woleński J., *Konwencjonalizm a prawdziwość*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 169–181
- Woleński J., *Krytyka idealizmu przez Kazimierza Ajdukiewicza*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 149–163
- Woleński J., *On Ajdukiewicz's Refutation of Scepticism*, [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 353–356

- Woleński J., *The Reception of the Lvov-Warsaw School*, [w:] *The Lvov-Warsaw School and Contemporary Philosophy*, red. K. Kijania-Placek, J. Woleński, Dordrecht 1998, s. 3–19
- Woleński J., *Theories of Reasonings in the Lvov-Warsaw School*, [w:] *Topics in Philosophy and Artificial Intelligence*, red. L. Albertazzi, R. Poli, Bozen 1991, s. 90–101
- Woleński J., *Wprowadzenie* [w:] *Wykłady Kazimierza Ajdukiewicza z teorii poznania w roku akademickim 1930–1931*, „Edukacja Filozoficzna” 5, 1988, s. 447–448
- Wójcicki R., *Ajdukiewicz's Theory of Meaning*, Warszawa 1999, s. 1–25 (*The second Summer School for Theory of Knowledge*, zorganizowanej przez Association for Foundations of Science, Language and Cognition oraz Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa-Mądralin 9–20 sierpień 1999)
- Wójcicki R., *Czy Ajdukiewicz wielkim był?*, „Filozofia Nauki”, R. VIII, 2000, nr 2 (30), s. 115–124
- Wójcicki R., *K. Ajdukiewicz, Logika Pragmatyczna*, (przeł.), „Synthese” 17, 1967, nr 3, s. 346–349
- Zarys historii wojennej 1-go pułku artylerji górskiej*, oprac. J. Lewandowski, Warszawa 1929
- Zarys historii wojennej 36-go pułku piechoty Legji Akademickiej*, oprac. S. Pomarański, Warszawa 1930
- Zielonka W., *Axiomatizability of Ajdukiewicz-Lambek calculus by means of cancellation schemes*, „Zeitschrift für mathematische Logik und Grundlagen der Mathematik” 24, 1988, s. 135–142
- Ziemińska R., *Ajdukiewicza eksternalistyczna odpowiedź na sceptycyzm*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, R. 22, 2013, nr 4, s. 399–411
- Zmyślony I., *Kazimierza Ajdukiewicza pojęcie aparatury pojęciowej*, „Filozofia Nauki”, R. XVII, 2009, nr 1, s. 85–105

VI. Recenzje, autoreferaty, sprawozdania

- Ajdukiewicz on Language and Meaning*, „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 2, s. 206b–207a (sprawozdanie)
- Giedymin J., *Review of Ajdukiewicz (1949/73)* [Ajdukiewicz K. “Problem and Theories of Philosophy”], „British Journal for the Philosophy of Science” 25(2), 1974, s. 189–195
- Gumański L., *Międzynarodowe Kolokwium Metodologii Nauk*, „Ruch Filozoficzny” 21, 1962, nr 1, s. 1–6 (sprawozdanie)
- Jadacki J.J., *Ajdukiewicz on Language and Meaning: Międzynarodowe sympozjum w stulecie urodzin Kazimierza Ajdukiewicza; Kraków, 15–17 listopada 1990*, „Ruch Filozoficzny” 50, 1993, nr 1, s. 6–42 (sprawozdanie)
- Jadacki J.J., *Definicja, eksplikacja i parafraza w tradycji Ajdukiewiczowskiej*, (autoreferat, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Łodzi, Sesja Ajdukiewiczowska, 28 XI 1990 r.) „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 3, s. 241–242 (jako streszczenie)

- Jadacki J.J., *Funkcja w języku, logice i matematyce – czyli Kazimierz Ajdukiewicz w Tarnopolu*, „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 3–4, s. 227–239 (sprawozdanie)
- Klaus G., *Ajdukiewicz: Abriss der Logik*, (rev.), „Deutsche Zeitschrift für Philosophie” 7, 1959, no. 5/6, s. 940–946
- Maciaszek J., *Koncepcja imion własnych u Ajdukiewicza na tle osiągnięć współczesnej semantyki logicznej*, (autoreferat, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Łodzi, Sesja Ajdukiewiczowska, 28 XI 1990 r.) „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 3 s. 245–249 (jako streszczenie)
- Kleszcz R., *W 100-lecie urodzin Kazimierza Ajdukiewicza sesja naukowa w Łodzi*, „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 2, s. 205b–206b (sprawozdanie)
- Więckowski P., *Dyrektywalna teoria znaczenia Kazimierza Ajdukiewicza*, (autoreferat) Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Oddział w Łodzi, Sesja Ajdukiewiczowska, 28 XI 1990 r.) „Ruch Filozoficzny” 48, 1991, nr 3–4, s. 248–251

VII. Hasła, biogramy

- Ajdukiewicz Kazimierz (1890–1963)* [w:] *Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN*, cz. I: *Nauki społeczne*, z. 1: A–J, oprac. A. Śródka, P. Szczawiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1983, s. 32–36
- Batóg T., *Ajdukiewicz Kazimierz (1890–1963)* [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1980, s. 22
- Bielewicz B., *Ajdukiewicz Kazimierz*, [w:] *Polacy w historii i kulturze krajów Europy Zachodniej. Słownik biograficzny*, Poznań 1981, s. 27–28
- Czernecka-Rej B., *Kazimierz Ajdukiewicz*, [w:] *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, red. A. Maryniarczyk, W. Daszkiewicz, G. Bury, M. Nawracała-Urban, A. Szymaniak, Lublin 2001, s. 24–31
- Kokoszyńska M., *Ajdukiewicz Kazimierz*, [w:] *Słownik filozofów*, red. I. Krońska, Warszawa 1966, s. 6–10
- Jadacki J.J., Jadacka W. [LA PHILOSOPHIE POLONAISE:] *Kazimierz Ajdukiewicz*, [w:] *L'encyclopédie philosophique universelle*, red. A. Jacob, Vol. III, Paris 1992, s. 562
- Jadacki J.J., [FILOZOFIA POLSKA:] *Kazimierz Ajdukiewicz*, [w:] G. Vesey, P. Faulkes, *Słownik encyklopedyczny. Filozofia*, red. nauk. M. Środa, Warszawa 1997, s. 4–5
- Jadacki J.J., *Kazimierz Ajdukiewicz. Biographical note*, „Dialectics and Humanism” 11, 1984, no 2–3, s. 256
- Jadacki J.J., *Kazimierz Ajdukiewicz*, [w:] *Biographical Dictionary of twentieth-century philosophers*, red. S. Brown i in., London–New York 1996, s. 11
- Jadacki J.J., *Kazimierz Ajdukiewicz, Précis de la logique, langue et connaissance, La logique pragmatique* (hasła) [w:] *L'Encyclopédie philosophique universelle – Les oeuvres philosophiques*, red. A. Jacob, Vol. III, Paris 1992, s. 2964–2967
- Jordan Z., *Ajdukiewicz, Kazimierz*, [w:] *The Encyclopedia of Philosophy*, red. P. Edwards, vol. 1, New York 1967, s. 62–63

- Marciniak A., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963). Filozof, logik, metodolog nauk*, „Życie Uniwersyteckie” 2000, nr 2, s. 6–8 (Cykl: „Sylwetki Rektorów Uniwersytetu Poznańskiego”)
- Śródka A., *Ajdukiewicz Kazimierz Józef Stanisław*, [w:] *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. I: A–G, Warszawa 1994, s. 28–30
- Woleński J., *Ajdukiewicz Kazimierz*, [w:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, red. E. Craig, London 1998, s. 19

VIII. Artykuły popularnonaukowe

- Ajdukiewicz A., *Kazimierz Ajdukiewicz – wspomnienia bratanka*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatariewiczza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 189–194
- Borsa B., „Wujek”, „Przegląd Filozoficzny”, R. 22, 2013, nr 4, s. 17–19
- Giedymin J., *Ajdukiewicz's Life and Personality*, [w:] K. Ajdukiewicz, *The Scientific World-Perspective and Other Essays 1931–1963*, tłum. red., wstęp J. Giedymin, Dordrecht–Boston 1978, s. XIII–XVI oraz [w:] *The Heritage of Kazimierz Ajdukiewicz*, red. V. Sinisi, J. Woleński, Amsterdam–Atlanta 1995, s. 9–12
- Tomczak A., *Kazimierz Ajdukiewicz we wspomnieniach rodzinnych*, [w:] *Sens, prawda, wartość. Filozofia języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatariewiczza*, red. J. Pelc, Warszawa 2006, s. 183–188
- Zieliński A., *Życie trudne, ale pogodne*, „Przegląd Filozoficzny”, R. 22, 2013, nr 4, s. 21–26

IX. Pamiętniki i wspomnienia (w tym nekrologi)

- Ajdukiewicz K., *Minutiae. Autobiografia i eseje z początku lat dwudziestych*, oprac. J. Jadacki, „Filozofia Nauki”, R. XXI, 2013, nr 2, s. 159–184
- Ajdukiewicz Kazimierz*, oprac. R. Suszko, „Nauka Polska” 1961, nr 3 (35), s. 69–73
- Całka H., *Moje wspomnienia o Instytucie Zachodnim*, „Przegląd Zachodni” 1994, nr 3, s. 138–145
- Czerepiński (mjr), *Historyczny rozwój pociągu pancernego w Polsce*, „Przegląd Artyleryjski” nr 10–11–12 z listopada–grudnia 1924 r., s. 361–366
- Kotarbiński, T., *Kazimierz Ajdukiewicz*, „Życie Warszawy” nr 24 z dn. 20 IV 1963 r., s. 4
- Kwiatkowski T., *O profesorze Kazimierzu Ajdukiewiczzu*, „Znak” 15, 1963, nr 7–8, s. 947–951
- Maczek S., *Od podwoły do czołga*, Londyn 1984
- Pajewski J., *Ze wspomnień*, [w:] *Alma Mater Poznaniensis. W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, Poznań 1999, s. 227–231
- Siemianowski A., *Pamięci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*, „Tygodnik Powszechny” 1963, nr 21, s. 5

- Suszko R., *Pamięci Kazimierza Ajdukiewicza*, „Trybuna Ludu” nr 105 z dn. 17 IV 1963 r., s. 3
- Swieżawski S., *Lampa wiary. Rozważania na przełomie wieków*, Kraków 2000
- Swieżawski S., *Owoce życia 1966–1988*, Lublin 1993
- Swieżawski S., *W nowej rzeczywistości 1945–1966*, Lublin 1991
- Twardowski K., *Dzienniki, część I: 1915–1927, część II: 1928–1936*, wstęp i oprac. R. Jadczyk, Warszawa–Toruń 2002
- Twardowski K., *Myśl, mowa i czyn*, cz. 1, oprac. A. Brożek, J. Jadacki, Kraków 2013
- Wańkiewicz M., *Z frontu lwowskiego*, „Gazeta Warszawska” nr 64 z dn. 24 II 1919 r., s. 5–7
- Wojciechowski M., *Fragment wspomnień*, „Przegląd Zachodni” 1994, nr 3, s. 95–106
- Ziembiński Z., *Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. XXV, 1963, z. 3, s. 347–348

X. Inne

(w tym materiały internetowe)

A) Wykłady spisane przez studentów, materiały drobne

- Kazimierz Ajdukiewicz, „Główne zasady logiki i metodologii. Wykłady z roku 1949/1950 w Uniwersytecie Poznańskim (na podstawie notatek Henryka Wiśniewskiego)”, „Filozofia Nauki”, R. XVI, 2008, nr 1, s. 119–157, (oprac. J.J. Jadacki)
- Ajdukiewicz K., 1930–31, *Kategorie syntaktyczne i antynomie logiczne*, „Filozofia Nauki” 1993, nr 1, s. 163–182 (wykłady na podstawie stenogramów prof. K. Szałajki)
- Miscellanea Kazimierza Ajdukiewicza (I Eseje logiczno-filozoficzne; II Autoreferaty; III Korespondencja z Kazimierzem Twardowskim)*, „Przegląd Filozoficzny”, R. 22, 2013, nr 4, s. 27–121 (oprac. J.J. Jadacki)

B) Wykłady, odczyty

- Ajdukiewicz K., *Allocution inaugurale*, Actes du Congrès International de Philosophie Scientifique, Sorbonne, Paris 1935, Tome I: „Philosophie scientifique et empirisme logique”, Paris 1936, s. 19–21
- Toż jako *Przemówienie powitalne na Kongresie Filozoficznym w Paryżu w 1936 r.*, „Principia” 10–11, 1994, s. 123–128, tłum. z franc. J. Hartman
- Kotarbiński T., *Przemówienie inauguracyjne na uroczystości siedemdziesięciolecia Kazimierza Ajdukiewicza*, „Ruch Filozoficzny” 21, 1962, nr 1, s. 129–131
- Wykłady Kazimierza Ajdukiewicza z teorii poznania w roku akademickim 1930–1931*, (Wprowadzenie J. Woleński), „Edukacja Filozoficzna” 5, 1988, s. 447–474

C) Materiały internetowe

- Buszkowski W., *Uwagi o Ajdukiewiczowskiej teorii znaczenia*, 2008, <<http://www.ifispan.waw.pl/studialogica/s-p-f/forum-files/Buszkowski-uwaajd.pdf>> [dostęp: 14 VIII 2014]

Spis ilustracji

1. Siostra Kazimierza Ajdukiewicza – Maria, 1956 r. [IPN BU 1533/7087, s. 13].
2. Brat Kazimierza Ajdukiewicza – Zygmunt, 1956 r. [IPN BU 1532/6179, s. 17].
3. Pochwała za ukończenie pierwszego półrocza klasy II Szkoły im. św. Barbary w Krakowie [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
4. Świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
5. Dyplom doktorski [Archiwum PAN, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
6. Pociąg pancerny „Odsiecz I” [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
7. Wykolejone wagony bojowe pociągu pancernego „Odsiecz I” dn. 22 lutego 1919 r. między Rodatyczami a Gródkiem Jagiellońskim [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
8. Improwizowany wagon artyleryjski pociągu pancernego „Odsiecz I” z zamontowaną haubicą polową 10 cm M.1914 firmy Škoda [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
9. Standardowa lokomotywa pancerna austro-węgierskiej serii 377 numer 402, przydzielona do pociągu pancernego „Piłsudczyk”. Wobec zdefektowania (16 lutego 1919 r.) lokomotywy półpancernej „Odsieczy” (austro-węgierska seria 54) tymczasowo została przydzielona lokomotywa serii 377.402. Pierwszy z prawej – porucznik Kazimierz Ajdukiewicz (na rękawie godło naramienne pociągu pancernego „Odsiecz I”) [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
10. Załoga pociągu pancernego „Odsiecz I” wraz z dowódcą por. Kazimierzem Ajdukiewiczem w kwietniu 1919 r. pod Rawą Ruską [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
11. Załoga „Odsieczy I” przy naprawie mostu na linii kolejowej Rawa Ruska – Bełz [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
12. Porucznik dr Kazimierz Ajdukiewicz był dowódcą pociągu pancernego „Odsiecz I” prawdopodobnie od lutego do 17 lipca 1919 r. Po nim dowództwo objął porucznik Jan Nowak [zbiory Krzysztofa Margasińskiego].
13. Informacja – zaproszenie na jeden z pierwszych wykładów Kazimierza Ajdukiewicza w Polskim Towarzystwie Filozoficznym we Lwowie. Odczyt odbył się 1 czerwca 1918 r. Kartkę tę użyto ponownie. Na odwrocie poczyniono notatki dotyczące Polskiego Towarzystwa Filozoficznego – stąd przekreślenia [Archiwum Poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego].

14. Zdjęcie ślubne Kazimierza Ajdukiewicza i Marii Twardowskiej [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
15. Lwów, lata dwudzieste XX w. Kazimierz Ajdukiewicz – nauczyciel (w dolnym rzędzie trzeci od prawej) [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
16. Lwów, lata dwudzieste XX w., w pierwszym rzędzie w środku – Kazimierz Ajdukiewicz [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
17. Kazimierz Ajdukiewicz, lata trzydzieste XX w. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
18. Kazimierz Ajdukiewicz z dziećmi, lata trzydzieste XX w. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
19. Legitymacja Nr 1, Kazimierz Ajdukiewicz Profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1935 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
20. Pogrzeb Kazimierza Twardowskiego, 1938 r. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
21. Karta członkowska Związku Zawodowego Pracowników Szkół Wyższych i Instytucji Naukowych. Kazimierz Ajdukiewicz wstąpił do związku w 1939 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
22. Legitymacja służbowa z Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1945 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
23. Karta ewakuacyjna Kazimierza Ajdukiewicza i jego żony Marii, 1945 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
24. Niemiecki dokument tożsamości z czasów okupacji, 1944 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
25. Zaświadczenie o udziale w tajnym nauczaniu akademickim w czasie okupacji na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
26. Legitymacja Kazimierza Ajdukiewicza – profesora zwyczajnego Uniwersytetu Poznańskiego 1946 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
27. Oryginalne wydanie artykułu Kazimierza Ajdukiewicza z dedykacją dla Franciszka Zeidlera: „P. Drowi F. Zeidlerowi z wyrazami szczerzej wdzięczności za okazaną życzliwość i pomoc przy mojej aklimatyzacji w Poznaniu. 8.III.46” [oryginał ze zbiorów Prof. Pawła Zeidlera].
28. Kazimierz Ajdukiewicz jako rektor Uniwersytetu Poznańskiego [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
29. Karykatury rektora UP Kazimierza Ajdukiewicza opublikowane przez „Głos Wielkopolski” nr 295 z dn. 25 X 1948 r., s. 4 oraz nr 188 z dn. 28 II 1950 r., s. 3. Druga ilustracja pochodzi z artykułu „Głosu Wielkopolskiego” pod tytułem „Wśród chłopów i naukowców na sali obrad”.
30. Kazimierz Ajdukiewicz – rektor Uniwersytetu Poznańskiego [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
31. Legitymacja Kazimierza Ajdukiewicza, w rubryce „zawód” – Rektor U.P. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].

32. Kazimierz Ajdukiewicz z żoną, Wrocław, 13 czerwca 1952 r. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
33. Pszczyna, kurs logiki w 1955 r. Kazimierz Ajdukiewicz z małżonką siedzą w drugim rzędzie w środku (piąty i szósta od prawej) [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
34. Wizytówka Kazimierza Ajdukiewicza [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
35. Kazimierz Ajdukiewicz, Warszawa, styczeń 1959 r. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
36. Fotografie z pobytu w Kalifornii w maju 1959 r. Nojogui (Nojoqui) Park [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
37. Zaproszenie na spotkanie przed wykładem Kazimierza Ajdukiewicza w Londynie w dniu 17 czerwca 1959 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
38. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r. W pierwszym rzędzie od lewej: Kazimierz Ajdukiewicz, Zbigniew Czerwiński, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa. Fotografował Roman Ingarden. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
39. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r. Fotografował Roman Ingarden [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
40. Sesja Logiki PAN, Jabłonna w kwietniu 1961 r. Od lewej: Izydora Dąmbska, Kazimierz Ajdukiewicz, Maria Lutmanowa-Kokoszyńska. Fotografował Roman Ingarden. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
41. Jedna z ostatnich fotografii Kazimierza Ajdukiewicza, 18 lutego 1962 r. [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
42. Pismo rektora UAM prof. Gerarda Labudy w sprawie nadania Kazimierzowi Ajdukiewiczowi stopnia naukowego doktora *honoris causa* 1963 r. [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
43. Notatka lekarska stwierdzająca zgon Kazimierza Ajdukiewicza 12 kwietnia 1963 r. o godzinie 18.30 [Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Kazimierza Ajdukiewicza, III-141].
44. Pogrzeb Kazimierza Ajdukiewicza [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
45. Uroczystość nadania imienia Kazimierza Ajdukiewicza sali 109 w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
46. Uroczystość nadania imienia Kazimierza Ajdukiewicza sali 109 w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, przemawia Stefan Swieżawski, obok Klemens Szaniawski [Archiwum UMK, spuścizna Prof. A. Tomczaka].
47. Tablica pamiątkowa „Kazimierz Ajdukiewicz 1890–1963, twórca postaw współczesnej filozofii, logiki i metodologii nauk”, 22 stycznia 2014 r., Instytut Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [fot. Maciej Męczyński-Życie Uniwersyteckie].
48. Od prawej: rektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prof. Bronisław Marciniak oraz dziekan Wydziału Nauk Społecznych prof. Zbigniew Droz-

- dowicz, dyrektor Instytutu Filozofii prof. Roman Kubicki podczas odsłonięcia tablicy pamiątkowej w dniu 22 stycznia 2014 r. w budynku, w którym mieści się Instytut Filozofii UAM [fot. Maciej Męczyński-Życie Uniwersyteckie].
49. Przekład na język hiszpański książki Kazimierza Ajdukiewicza „Zagadnienia i kierunki filozofii”, który ukazał się pod tytułem „Introducción a la filosofía: Epistemología y metafísica”.
 50. Wydanie tureckie „Zagadnień i kierunków filozofii” Kazimierza Ajdukiewicza.
 51. Biurko i fotel z gabinetu profesora Kazimierza Ajdukiewicza [fot. Małgorzata i Piotr Leśniewscy].
 52. Maszyna do pisania Kazimierza Ajdukiewicza [fot. Małgorzata i Piotr Leśniewscy].

Indeks osób

A

Ajdukiewicz Andrzej 15, 17, 57, 108
Ajdukiewicz Bronisław (ojciec Kazimierza) 13, 14, 17
Ajdukiewicz Bronisław (syn Kazimierza) 38, 43, 47, 57, 61, 96, 107, 108
Ajdukiewicz Jadwiga (siostra Kazimierza) 15
Ajdukiewicz Józef (dziadek Kazimierza) 13
Ajdukiewicz Krystyna (córka Zygmunta) 17
Ajdukiewicz Magdalena (z d. Gärtner, matka Kazimierza) 13, 14, 17
Ajdukiewicz Maria (siostra Kazimierza) 14–15, 17
Ajdukiewicz Maria (z d. Rozińska, babcia Kazimierza) 13
Ajdukiewicz Maria (żona Kazimierza) 14, 37–39, 43, 59, 60, 62, 63, 69, 98, 106, 129, 144
Ajdukiewicz Maria (córka Kazimierza) 38, 43, 47, 108
Ajdukiewicz Wiktor 14
Ajdukiewicz Zygmunt 15, 17, 38, 57
Albrycht Jerzy 72
Amsterdamski Stefan 81
Arystoteles 53, 136
Assorodobraj Nina 76

B

Bacon Francis 80
Bagiński Henryk 21
Bar-Hillel Yehoshua 54
Barowicz Michał 29
Barbacki Stefan 97
Bartel Kazimierz 42
Batóg Tadeusz 55, 122
Berkeley George 13
Bierut Bolesław 92

Bizoń Mieczysław 57
Błachowski Stefan 84, 85, 96
Bobrowski Dobiesław 72
Bocheński Józef M. 128, 141
Bois-Reymond du, Emil 20
Borkowski Ludwik 119, 122, 135, 136
Borsa Barbara 36, 43, 61, 69, 96
Broda Józef 92
Budzynowscy 43
Buksiński Tadeusz 72, 121, 122
Burdman Feferman Anita 46, 60, 109
Burhard-Bukacki Stanisław 34
Buszkowski Wojciech 55, 121
Bykowski Ludwik (Jaxa-Bykowski) 85

C

Całka Halina 90
Campos Benítez Juan Manuel 129
Carnap Rudolf 44, 130
Chałasiński Józef 76, 81
Chojnicki Zbyszko 72
Chomsky Noam 55
Chwistek Leon 20
Czarnecki Edward Stanisław 88
Czarnota Kazimierz 124
Czartoryski Adam 96
Czekalski Józef 87
Czerepiński Stanisław 27
Czerwiński Zbigniew 70, 72, 103, 110, 117, 119, 122
Czeżowski Tadeusz 42, 76, 100, 145
Czubiński Antoni 90

D

D'Albert de Luynes Louis-Charles 106
Dancewiczowa Jadwiga (zob. Ajdukiewicz Jadwiga)

Dąbrowski Stefan 84, 85, 95
Dąbska Izydora 100, 106, 111, 122
Davidson Donald 110
Descartes René 106
Diogenes Laertios 139
Dobrowolski Kazimierz 76
Drozdowicz Zbigniew 125, 126
Drzewski Zbigniew 108
Dymek Walenty 84
Dzieduszycki Wojciech 69
Dziembowska Antonina 97

E

Eilstein Helena 106
Epikur 139

F

Feferman Salomon 46, 60, 109
Ferdynand I 23
Fidler Franciszek 81
Franciszek Józef I 23
Frege Gottlob 131

G

Gabbay Dov M. 122
Gan-Krzywoszyńska Katarzyna 125
Gärtner Magdalena (z d. Bader, babcia Kazimierza) 13
Gärtner Magdalena (zob. Ajdukiewicz Magdalena, matka Kazimierza)
Gärtner Ignacy 13
Gąsowski Tomasz 34
Gerstmann 42
Giedymin Jerzy 107, 119, 120, 122, 126
Golański Henryk 114
Gomułka Władysław 94
Greniewski Henryk 103
Grobicki 84
Grzegorzczak Andrzej 119
Guenther Franz 122
Gutt Józef 76

H

Haller Józef 21, 31
Hanusek Jerzy 122
Hartman Jan 106
Hauser Przemysław 84, 87, 88, 93, 98, 99

Heinrich Antoni 34
Hempel Carl Gustav 45
Hensel Witold 87
Hilbert David 20, 132, 143
Hochfeld Julia 76
Hoffman Paweł 76
Holland Henryk 77, 78
Horecka Aleksandra 122
Hupert Witold 25, 31
Husserl Edmund 20, 54, 143

I

Ingarden Roman 44, 45, 76, 124, 145

J

Jadacki Jacek Juliusz 59, 60, 73, 74, 124, 136
Jadczak Ryszard 38, 41, 122
Janikowie 43
Januszajtis Marian 21
Jaroccy 69
Jarocka Hanna 69
Jarocka Janina 69
Jarsiński Witold 81
Jasiński Tomasz 84, 87, 99
Jaśkiewicz Wiktor 94
Jedynak Anna 122
Jędrzejewski Władysław 31
Jońca Adam 25, 26
Judycki Stanisław 141
Julkowska Violetta 87
Jurczyk Józef 25

K

Kafka Franz 121
Kalinowski Jerzy 79
Kandulski Maciej 55
Kasprowicz Hanna (Jarocka?) 69
Kasprowicz Jan 69
Kasprowicz Janina (Małazyńska) 69
Klaffkowski Alfons 87
Klanowski Tadeusz 99
Kleene Stephen 109
Klimecki Michał 29, 32, 33
Kloczowski Jerzy 95
Kmita Jerzy 101, 109, 122
Koj Leon 122
Kokoszyńska Maria, zob. Kokoszyńska-Lutmanowa Maria

Kokoszyńska-Lutmanowa Maria (także jako Maria Lutman) 46, 72, 100, 111, 119, 122
Kolańczyk Kazimierz 88, 89
Kolakowski Leszek 80, 101, 106, 121, 122, 137
Kossak Jerzy 34
Kossak Wojciech 34
Kostecki Mikołaj 33
Kostrzewski Józef 85
Kot Dobrosław 138
Kotarbińska Janina 80, 100
Kotarbiński Tadeusz 41, 42, 46, 60, 69, 75–81, 83, 100, 103, 110, 112, 113, 119, 133, 134, 136, 145
Kotowa Barbara 122
Krasowski Krzysztof 87
Krasowska Eugenia 95, 147
Krońska Irena 139
Kroński Tadeusz 76
Krotofil Maciej 26
Kubicki Roman 125, 126
Kuhn Thomas S. 137
Kukiel Marian 21
Kulczycki 27
Kupis Bogdan 139
Kuryłowicz Bolesław 88, 94
Kwiatkowski Tadeusz 122, 136

L

Labuda Gerard 114, 115, 117
Lambek Joachim 55
Landau Edmund 20, 143
Lange Oskar 76
Langner Witold 29
Laplace Pierre Simon de 24
Leśniak Kazimierz 139
Leśniewski Piotr 125, 138
Leśniewski Stanisław 41, 46, 79, 130, 135
Lewandowski Jan 34
Lisowski Zygmunt 88
Lutman Maria, zob. Kokoszyńska-Lutmanowa Maria
Lutosławski Wincenty 41

Ł

Łastowski Krzysztof 125
Łoś Jerzy 112, 119
Łukasiewicz Jan 19, 41, 57, 60, 130, 134–136
Łukasiewicz Regina 60

Łuszczewska-Romahnowa Seweryna 46, 68–71, 80, 110, 117, 119, 122

M

Maciaszek Janusz 122
Maciołek Ryszard 124
Maczek Stanisław 32, 96
Magnuski Janusz 25, 27
Majer 88
Malewski Andrzej 70
Maliccy 69
Małaczyńska Ewa 69
Małaczyńska Janina 69 (zob. Kasprowicz Janina)
Marciniak Anna 100
Marciniak Bronisław 125, 126
Marciszewski Witold 122
Maria Krystyna Sycylijska 141
Margasiński Krzysztof 25–27
Marjański Józef 26, 27, 30
Massey Bernard 97
Matuzińska Irena 17
Mazur Zbigniew 90
Mehlberg Henryk 46, 72, 122
Menoikeus 139
Mentzel Zbigniew 122
Michalski 42
Michalski Konstanty 59
Mill John Stuart 132
Modzelewski Zygmunt 81
Moretti Alberto 137
Mortimer Halina 119, 122
Mostowski Andrzej 60, 80, 103
Mościcki Ignacy 43
Murawski Roman 121
Musielak Michał 68

N

Nelson Leonard 20, 143
Neugebauer Mieczysław 21
Nowaczyk Adam 122
Nowak Jan 33
Nowak Leszek 101, 118, 122, 138, 139
Nowiński Czesław 76

O

Odziemkowski Janusz 34
Ohanowicz Alfred 89, 90

Olech Adam 122
Olejniczak Tadeusz 38
Olszewski Witold 139
Omyła Mieczysław 113
Orlicz Władysław 131–133
Ossowska Katarzyna 124
Ossowska Maria 100
Ossowski Stanisław 76, 100
Ostrówka Adam Jacek 25
Otero Mario H. 127, 128, 137

P

Pajewski Janusz 88, 99
Palafox y Melci José Rebolledo de 141
Pasławski Stefan 21
Pawłowski Tadeusz 122, 129
Pelc Jerzy 15, 35, 69, 122
Peplowski Eugeniusz 25
Perelman Chaim 129
Peretiatkowicz Antoni 87
Petrusewicz Kazimierz 76
Piłsudski Józef 21, 32
Pogonowski Jerzy 72
Pogorzelski Witold 122
Polewoj Borys 121
Pollak Roman 90
Presburger Mojżesz 41
Przełęcki Marian 119, 122

Q

Quine Willard Van Orman 130
Quinton Anthony 120, 126

R

Rapacki Adam 94, 147
Rawski Witold 27, 29
Reinach Adolf 20, 24, 143
Rembierz Marek 124
Roja Bolesław 27
Romahnowa Seweryna, zob. Łuszczewska-
-Romahnowa Seweryna
Ronikier Jerzy 34
Rozwadowski Tadeusz 26, 27, 30
Rubczyński Witold 41
Rudzki Jerzy 106
Russell Bertrand 127

Rutkowski Jan 68
Rydz Edward 21
Rzepecki Jan 21

S

Salamucha Jan 59
Sapieha Adam 97
Schaff Adam 75–81, 100, 103, 112, 128
Schletz M. 60
Schlick Moritz 44
Schmierer Zygmunt 122
Scholz Heinrich 59, 60
Schramm Tomasz 84, 85, 87, 92, 94, 95, 100
Szczeniecki Michał 91
Searle John R. 101
Siekierska Jadwiga 76
Siemianowski Andrzej 137
Sierpiński Waław 17
Sikorska-Dzięgielewska Krystyna 87, 94
Sikorski Władysław 21, 31, 32
Skolimowski Henryk 120, 122, 126
Sławek Walery 21
Słupecki Jerzy 79, 119
Słuszkiewicz Jan 27
Smoluchowski Marian 17
Sobeski Michał 41
Sosnkowski Kazimierz 21
Smulikowski Kazimierz 94
Starzyński Juliusz 76
Steeb Christian 24
Steuer Karol 34
Stolzer Johann 24
Strumiłło Tadeusz 70
Suchodolski Bogdan 76
Suppes Patrick 110
Surma Stanisław 122
Suszko Jerzy 94
Suszko Roman 55, 70–72, 80, 103, 112, 119,
122, 135, 136
Swieżawski Stefan 46, 57, 60, 96, 106, 122, 124
Szaniawski Klemens 81, 106, 109, 119, 122,
124, 141
Szczepański Jan 76
Szczurkiewicz Tadeusz 76, 90
Szleyen Mieczysław 76
Sznajgert Stanisława 97
Szyszkowski Bolesław 99, 100

Ś

Śluzer 93
Śniadecki Jan 45
Śniegocki Waclaw 34
Świętorzecka Kordula 59

T

Tałasiewicz Mieszko 124
Tarski Alfred 44, 46, 59, 60, 110, 130
Tatarkiewicz Władysław 100
Taylor Edward 85
Terlikowski Feliks 87
Teztlow Jerzy 88
Tischner Józef 138
Tomaszewski Tadeusz 76
Tomczak Andrzej 35, 38, 39, 43, 44, 68, 69, 103, 107, 108, 129
Topolski Jerzy 84, 87, 99, 122
Twardowska Maria, zob. Ajdukiewicz Maria (żona Kazimierza)
Twardowska Aniela 37
Twardowska Helena 37
Twardowska Kazimiera (z d. Kołodziejaska) 38
Twardowski Kazimierz 14, 17, 19, 32, 34–39, 41–46, 48, 76–79, 96, 121, 134, 135, 143–146
Twardowski Władysław 38

U

Urbanek Mariusz 44

V

Valéry Paul 140
Vetulani Jan 117

W

Wachowiak Stanisław 125
Wachowicz Kazimierz 25
Wańkowicz Melchior 26, 30

Wartenberg Mścislaw 17, 41
Wawrzyński Tadeusz 21
Wątroba Franciszek 34
Węsierski Michał 122
Wiegner Adam 72
Wiśniewski Andrzej 55, 122, 125
Wiśniewski Henryk 73, 74
Wittgenstein Ludwig 24
Witwicki Władysław 41, 44
Wodziczko Adam 70
Wojciechowski Marian 90
Wojciechowski Zygmunt 90–91
Wojtasiewicz Olgierd 120
Woleński Jan 81, 100, 109, 114, 118, 124, 130, 137
Wolniewicz Bogusław 113–114
Wójcicki Ryszard 122
Woods John 122
Wróbel Piotr 34
Wrzosek Adam 85
Wycech Czesław 84

Z

Zajac Adam 34
Zakrzewski Kazimierz 17
Zblewski Zdzisław 34
Zieliński Andrzej 13, 14, 17, 36, 39, 41, 44, 58, 59, 61, 79, 113
Zeidler Franciszek 70–71
Zeidler Paweł 125
Ziemba Zdzisław 119
Ziemiński Zygmunt 88, 89, 114, 122, 125
Zimmermann Marian 94
Ziólkowski Janusz 88
Znamierowski Czesław 69, 87, 117

Ż

Żeligowski Lucjan 32
Żółkiewski Stefan 76, 81

Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963)

Summary

*T*his book is the first biography of prof. Kazimierz Ajdukiewicz (1890-1963), a Polish logician and philosopher, who was twice Rector of the University of Poznań (1948-1952).

We have tried to sketch a portrait of this extraordinary personality – an indomitable and courageous man, eminent and passionate scholar, and radical and extremely consistent thinker. In line with the nature of this series, we have focused on the facts that constitute the biography of “Casimir the Magnificent” (Kazimierz Wspaniały). He was a fine rationalist and author of pioneering research in the field of logic and its applications, including work on some of philosophy’s most difficult problems. With his friends and collaborators, he took responsibility for the rational formation of public life (by means of a logical education) in postwar Poland. He consistently implemented his project for a “logical empire” composed of leading scholars in the field of logic, and embracing both systematic reflection on scientific practice and research, as well as findings in the field of logical semiotics and formal logic. He liked to call himself jokingly “the Emperor”, and he usually made the first toast “to the Emperor’s health” (“cysarskie zdrowie”). Another of Ajdukiewicz’s nicknames was “Palafox”. He fought with great determination for the propagation of what he called a “logical culture”, starting at the level of secondary education; he considered the instilling of meticulous thinking and clear and exact phrasing to be among the most important tasks of a school education. This was a part of a broader, unique program of social reform, based on teaching of logic and adapted to the needs of different social groups, based on age, profession and, most of all, maximizing benefits.

In 1933, an American philosopher and logician Willard Van Orman Quine stayed in Warsaw a few weeks. He was following the advice of Carnap, who had indicated Warsaw without a second thought as a place where one could learn logic. There he

met Łukasiewicz, Leśniewski and Tarski, who gave their lecturers in German especially for him. Quine was delighted by the Polish hospitality, in particular with the fact that Jan Łukasiewicz, a famous professor and two-time president of Warsaw University, spent half a day looking for a decent and cheap hotel for him. He also formed a close friendship with Alfred Tarski, whom he helped in the first years of his stay in the United States. He highly valued Kazimierz Ajdukiewicz and shared many of his ideas. When Jan Woleński was editing a book about Ajdukiewicz, he asked Quine for an article. Quine answered that he had not much to say after all these years and that he regretted this because Ajdukiewicz was “one of the best”.

In the first chapter – covering the years 1890–1914, i.e. the period from his birth in Ternopil (at the time a Polish town, today in Ukraine), up to the outbreak of World War I – we present the family of the future rector of the University of Poznań, and his parents, grandparents and siblings.

Kazimierz Józef Stanisław Ajdukiewicz was born on December 12, 1890 in Ternopil, in a family of Roman Catholics. His parents – Bronisław Maria Ajdukiewicz (a high-ranking tax administration official) and Magdalena née Gärtner – were members of the Galician intelligentsia. His father was born in Chodorów in Galicia, and was the son of Joseph Ajdukiewicz and Maria née Rozińska. Kazimierz Ajdukiewicz’s father died in 1935. His mother, Magdalena, was born in Stronsdorf in Lower Austria (the daughter of Ignatius Gärtner and Magdalena née Bader) and died on August 7, 1929 in Lviv.

He had four older siblings. His oldest sister, Maria Ajdukiewicz (1878–1964), the “guardian spirit” of her younger sisters and three brothers, was a teacher. Wiktor Ajdukiewicz (1884–1952), a mathematician who struggled all his life with asthma, worked as a professor, first in the Industrial School in Kraków after 1945, and at the end of life, as a lecturer in mathematics at the Jagiellonian University. Jadwiga Dancewiczowa (1885–1967) graduated in Polish philology; she was the author of Polish grammar textbooks and worked in a secondary school in Warsaw. Closest to Kazimierz was his brother Zygmunt (1886–1959), a mining engineer.

Ajdukiewicz attended school in the years 1896–1899 in Kraków, where the whole family moved from Ternopil. Later they moved to Lviv, which proved to be the most important city in his life. From 1901 to 1908, he was a student at the Emperor Franz Joseph Francis Junior High School (later The Third Stefan Batory Classical Gymnasium).

He then graduated from the University of Lviv (1908–1912), where he earned a doctoral degree in philosophy with a dissertation written under the supervision of Kazimierz Twardowski. Ajdukiewicz belonged to the so-called first generation of the Lvov-Warsaw School, which means he was a direct disciple of Twardowski and Jan Łukasiewicz. He attended lectures given by, among others, Waclaw Sierpiński and Marian Smoluchowski. Afterwards, he continued his studies at the University of Göttingen (1913–1914), where he took part in seminars led by eminent philosopher Edmund Husserl and prominent mathematician David Hilbert, and attended classes taught by renowned philosopher Adolf Reinach and famous mathematicians Leonard Nelson and Edmund Landau.

The second chapter is devoted to Ajdukiewicz's active participation in three wars – beginning with his being called to the artillery in the Austrian army, first in Vienna and Kraków, then serving at Fort Verle, situated at what was then the Austrian-Hungarian border; followed by his joining the Polish army in 1918 and commanding an armored train during the Polish-Ukrainian war; and, finally, his voluntary participation in the Polish-Bolshevik war from July to November 1920.

The extremely prolific and creative life of Ajdukiewicz during the interwar period – including intense academic activity at Lviv University and the University of Warsaw, the publication of fundamental works (in particular in the journal *Erkenntnis*), and participation in international and national philosophical congresses, is discussed in chapter three. It also includes a brief presentation of such concepts as radical conventionalism, categorial grammar, Ajdukiewicz's theory of meaning, and his program of semantic epistemology.

The fourth chapter discusses the dramatic history of Ajdukiewicz's experiences during World War II. These began immediately after the start of the war with the occupation of Lviv by the Soviet Army, followed by German occupation (1941–1944) and a second Soviet occupation (from July 1944), and conclude with his arrival to Poznań in 1945. Throughout this period, Ajdukiewicz – in addition to his employment at the Ivan Franko Lviv State University and position as an assistant professor of physics at the State Medical Institute in Lviv – took an active part in underground academic teaching, continuing to teach privately as he worked as an accountant in the city slaughterhouse.

The entire fifth chapter is devoted to Ajdukiewicz's stay in Poznań. This period was very important to both his professional and private life. From 1945 to 1954, he held the position of professor at the University of Poznań, first as Head of the Department of Logic and Methodology of Science, and finally, as a Rector of the University (1948–1952). During the difficult postwar period, he created so-called *Logical Empire*, i.e. a large group of prominent scientists (comprised of over a 100 researchers) working creatively in all areas of the broader understood logic, including formal logic, logical semiotics, and the methodology of science. We discuss both his scientific, educational and organizational activities, including the creation of the Department of Logic and the journal *Studia Logica*. On the basis of unpublished materials, we describe the very special relationships between the state authorities and Ajdukiewicz, both as a professor and as Rector of the University of Poznań. From this rather unusual perspective, we also describe meetings and discussions with the Polish Marxist philosopher Adam Schaff.

The sixth chapter is devoted to the final stage of Ajdukiewicz's life, which he spent mainly in Warsaw. On the one hand, this was the period of the greatest recognition of his achievements, full of invitations to lecture at the best universities in Europe and the United States; on the other hand, it turns out that it was also a time of deep disappointment and a bitter summing up of his own life. Even in retirement, Ajdukiewicz worked very hard, participating actively in Poland's philosophical life, as well as being a member of international scientific bodies. His sudden death took everyone by surprise and ended work on his latest conceptions and the posthumously

published book *Pragmatic Logic*. This excellent work, which was edited by H. Mortimer and K. Szaniawski, provides an example of his always innovative, profound and independent thinking, and is simply a highly original logic textbook. The book consists of 460 pages; that only 43 of these are devoted to the deductive sciences and nine pages to formal logic and consequence relations, is interesting in and of itself. Ajdukiewicz can also be regarded as a precursor of the contemporary revolution in logic, namely, the so-called *practical turn*. The chapter ends with an account of the funeral and official ceremonies organized in 1963 to commemorate Ajdukiewicz's life and work.

At the end the Ajdukiewicz's legacy after 1963 and the posthumous reception of his ideas in Poland and around the world briefly presented are. His works inspired a number of concepts, including categorial grammars, erotetic logic, and Roman Suszko's *diachronic logic* (i.e. the first model-theoretic study on the dynamics of scientific knowledge). Among his renowned disciples were Maria Kokoszyńska-Lutmanowa, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, Roman Suszko, Henryk Mehlberg, Stefan Świeżawski and Ludwik Borkowski. Ajdukiewicz is also the godfather of the Poznań Methodological School (Jerzy Giedymin, Jerzy Kmita, Leszek Nowak, Jerzy Topolski, Krystyna Zamiara and their collaborators). Within the framework of the research activities of this scientific collective, such conceptions as the original idealizational theory of science, the socio-pragmatic theory of culture, and the program of historical epistemology were elaborated systematically.

Ajdukiewicz held the view that a properly organized education in logic would guarantee social progress and the proper functioning of society. He was the author of many popular textbooks in the field of logic and methodology intended not only for students and professional researchers, but also for public administration employees. He even wanted to introduce an obligatory course in logic for all workers in public administration, and considered logic to be a foundation of social reform.

Ajdukiewicz wrote '(...) pupils should be trained to make statements that are matter-of-fact, unambiguous, and precise. The knowledge of formulating one's statements so is indispensable not only in school, but in everyday life as well. Nonobservance of these three requirements may be tolerated in those cases where speech serves to express emotions or to arouse them, e.g., in poetry and in unscrupulous agitation, but never in those cases where cognition and/or rational (i.e., a cognition-based) action are at stake. Hence it is evident that developing in pupils the ability and the urge to make statements which are matter-of-fact, unambiguous and precise is one of the principal tasks of school education.' And also: 'The main core of elementary logic. i.e., logic in the narrower sense of the term as the discipline which lists and systematizes all the schemata of deductive inference (and the underlying logical tautologies), seems to be less important for the teacher. This is so because in everyday thinking he encounters only those cases of inference which follow very simple schemata of deduction, and then wealth of other schemata, listed in formal logic, finds application but rarely. Hence it does not seem worthwhile to burden the teacher's memory with them.' (*Pragmatic Logic*, 1974: 3–4).

We list and briefly discuss translations of his major works into, among others, English, French, Spanish and Portuguese. This chapter also presents selected events

associated with the commemoration of Ajdukiewicz's heritage fifty years after his death.

The bibliography includes all Ajdukiewicz's published papers, their translations, and an extensive literature devoted to his life and works, available in many languages. Ajdukiewicz's main works translated into English are *Pragmatic Logic*, (Translated from the Polish by Olgierd Wojtasiewicz, Dordrecht: Reidel, 1974), *The Scientific World-Perspective and Other Essays. 1931–1963*. (Edited and with an introduction by Jerzy Giedymin, Dordrecht: Reidel, 1977), *Problems and Theories of Philosophy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1973, translation by Henryk Skolimowski & Anthony Quinton).

The biography is based mainly on archival sources, including the Archives of the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences (Archives of the Institute of Philosophy and Sociology, the Janina and Tadeusz Kotarbiński Archives, Rps U594-603), the Archives of the Polish Academy of Sciences (Kazimierz Ajdukiewicz III-141), and, for the first time, the Archives of the Poznań Branch of Polish Philosophical Society (Correspondence from 1930 to 1939), the Archives of the Institute of National Remembrance (branches in Poznań and Warsaw), the Archives of Adam Mickiewicz University in Poznań, and of Nicolaus Copernicus University in Toruń (legacy of prof. Andrzej Tomczak, materials of Maria and Kazimierz Ajdukiewicz). We wish to emphasize that most of these priceless materials, including the pictures that have been included in this biography, are being published for the first time.

Father Józef M. Bocheński (also directly inspired by Ajdukiewicz, and considered Ajdukiewicz to be one of the most important analytic philosophers of the 20th century) wrote in 1954 that knowledge and reason are today at risk, and with them, all that is human is threatened, perhaps even the very existence of humankind. On the other hand, during martial law, Klemens Szaniawski bluntly said at the conference "Mind-Reason-Rationality" (Rozum-Racja-Racjonalność) in December 1982: "Supporters of rationality do not have an easy life today. First of all, because the reality around us – I mean what we can have an influence on, i.e. social [reality] – defies the requirements of rationality."

It seems to us that Ajdukiewicz's program remains valid today. However, regardless of any differences on this issue, Kazimierz "Palafox" Ajdukiewicz remains a teacher of the generation of Polish scholars that followed. And for many of them, a Master.

Spis treści

Wstęp	7
ROZDZIAŁ I. Dzieciństwo i młodość (lata 1890–1914)	13
ROZDZIAŁ II. Na froncie (lata 1914–1920)	23
1. Pierwsza wojna światowa	23
2. Wojna polsko-ukraińska	24
3. Wojna polsko-bolszewicka	33
ROZDZIAŁ III. Okres międzywojenny (lata 1920–1939)	37
1. Początek pracy zawodowej	37
2. Lwów – Warszawa – Lwów	41
3. Informacja o wybranych przedwojennych koncepcjach filozoficznych Kazimierza Ajdukiewicza	49
ROZDZIAŁ IV. W okresie drugiej wojny światowej (lata 1939–1945)	57
ROZDZIAŁ V. W Poznaniu (lata 1945–1954)	67
1. Przyjazd do Poznania	67
2. Katedra Logiki	70
3. Dyskusja z Adamem Schaffem w okresie poznańskim	76
4. „Studia Logica”	79
5. Dydaktyka logiki	81
6. Rektor Uniwersytetu Poznańskiego: 1 IX 1948 – 30 IX 1952	84
7. Przygotowania do opuszczenia Poznania i wyjazd	100
ROZDZIAŁ VI. W Warszawie (lata 1955–1963)	103
Zamiast zakończenia: obraz dorobku filozoficznego Kazimierza Ajdukiewicza po roku 1963	119
Kalendarium życia Kazimierza Ajdukiewicza	143
Bibliografia	149
Spis ilustracji	177
Indeks osób	181
Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963) (Summary)	187

ISBN 978-83-232-2844-8

